

T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
FELSEFE TARİHİ BİLİM DALI

KARL R. POPPER'IN MARX ELEŞTİRİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Abdulvehap METE

VAN - 2009

T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
FELSEFE TARİHİ BİLİM DALI

KARL R. POPPER'IN MARX ELEŞTİRİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Abdulvehap METE

Danışman

Yard. Doç. Dr. Hasan ÇİÇEK

VAN - 2009

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE,

Bu çalışma, jürimiz tarafından FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI, FELSEFE TARİHİ BİLİM DALI'nda YÜKSEK LİSANS YETERLİLİK TEZİ olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan:.....

Üye (Danışman):.....

Üye:.....

Üye:.....

Üye:.....

ONAY: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

....../....../2009

.....

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	III
GİRİŞ.....	1
1. KARL R. POPPER FELSEFESİ.....	6
1. 1. HAYATI VE FELSEFESİ.....	6
1. 1. 1. HAYATI.....	6
1. 1. 2. FELSEFESİ.....	11
1. 2. 2. ELEŞTİREL AKILCILIK.....	16
1. 2. 3. TARİHSİCİLİK.....	21
2. K. R. POPPER'IN SİYASET FELSEFESİNE BAKIŞI.....	30
2.1. KAPALI TOPLUM.....	30
2. 1. 1. KABİLECİLİK.....	34
2. 1. 2. TOTALİTARİZM.....	36
2. 1. 3. KÖLELİK.....	41
2. 2. AÇIK TOPLUM.....	43
2. 2. 1. DEMOKRATİK LİBERALİZM.....	46
2. 2. 2. ÖZGÜRLÜK.....	49
2. 2. 3. ÖNDERLİK.....	52
3. POPPER'IN MARX ELEŞTİRİSİ.....	55
3.1. POPPER'IN ELEŞTİRİ ÜSLUBU.....	55
3. 2. MARX ELEŞTİRİSİ.....	61

3. 2. 1. MARX'IN TARİHSİCİLİĞİNİ ELEŞTİRİSİ.....	61
3. 2. 2. MARX'IN SINIF ANLAYIŞININ ELEŞTİRİSİ.....	71
3. 2. 3. MARX'IN TARİHSEL MATERYALİZMİNİN ELEŞTİRİSİ.....	74
3. 2. 4. MARX'IN DEVRİM ANLAYIŞININ ELEŞTİRİSİ.....	77
3. 2. 5. MARX'IN PROLETER DİKTATÖRLÜĞÜNÜN ELEŞTİRİSİ.....	85
3. 2. 6. MARX'IN DEMOKRASİ ANLAYIŞININ ELEŞTİRİSİ.....	91
3. 2. 7. MARX'IN DEVLET ANLAYIŞININ ELEŞTİRİSİ.....	96
3. 2. 8. MARX'IN KAPİTALİZME BAKIŞININ ELEŞTİRİSİ.....	100
SONUÇ.....	104
KAYNAKÇA.....	109
ÖZET.....	112
ABSTRACT.....	113

ÖNSÖZ

K. R. Popper' asıl tanındığı alan bilim felsefesi olmasına rağmen, siyaset felsefesine kazandırdığı yeni bakış açısı sayesinde bu alanın gözdesi haline gelmiştir. Aslında söz konusu bu bakış açısı, yeni icat edilmiş bir anlayıştan ziyade Antik Çağ Yunan anlayışının Galileo ile devam eden ayaklarından üçüncüsü olduğunu belirtmemiz gerekir. Bu anlayışın adı 'eleştirel akılcılık'tır. Kendisi bunu, ilk sistematik halini Sokrates ile başlatır. Bu anlayışın sadece siyaset alanında olmadığını kültürel ve bilim dâhil hayatın her alanına şümüllü olması gerektiğini Popper özellikle belirtir. Siyaset felsefesine uyguladığı kadarıyla Popper, eleştiri kültürünün kazanılmasıyla toplumların kapalı toplumdan kurtulma ve açık topluma geçiş için şans sahibi olabileceklerini belirtmektedir.

Bilim felsefesinden, siyaset felsefesine geçişte hiç sorun yaşamayan Popper, bu başarıyı, kazandığı eleştirel akılcılık sayesinde olduğunu belirtir ve bu anlayışa dört elle sarılır. Siyaset felsefesi ile ilgili iki ciltlik (Açık Toplum Ve Düşmanları) eserini yazarken bu anlayışın dışına çıkmamaya özellikle özen gösterir.

Siyaset felsefesinin, üzerinde yoğunlaştığı konuları; açık toplum ve kapalı toplum kavramları bağlamında, tarihsicilik, totalitarizm, kölelik, kabilecilik, özgürlük, liberal demokrasi, eleştirel akılcılık gibi alt kavramlar üzerinde de durmuştur. Söz konusu kavramların siyaset felsefesinin daha önce de üzerinde durduğu kavramlar olması hasebiyle Popper'ın bu kavramlardan ne anladığı ve hangi anlamlarda kullandığı daha fazla önem kazanmıştır. Bu kavramları irdelemesinin sebebi, açık toplum ve kapalı toplum ayırımını yapmak bu alanda insanlığa yeni bir bakış açısı kazandırmaktır. Bunun için de çizmiş olduğu kapalı toplum çerçevesine sığdırmaya çalıştığı düşünürleri eleştirmek vasıtasıyla bu konuya dikkat çekmek istemiştir.

Eleştirilerindeki dilin ve mantığın kalitesi, ve eleştirdiği düşünürlerin tarihteki etkileri sebepleriyle Popper'ı bu alanın popüler şahsiyetlerinden biri haline gelmiştir. Popper bu ünü hakketmiştir, çünkü o, herhangi bir ideolojinin bayraktarlığını yapmayarak ve siyasetin olması gereken çerçevesini yeniden çizerek, gerçekten de siyaset felsefesi yapmıştır. Bu sebeple bu alanda yapılacak çalışmaların önemli şahsiyeti olmaya hep aday olacaktır. Yanlışlıkları ve eksiklikleri bulunsa da Popper bu alanın bir aktörü haline gelmiştir. Çünkü o, bu alana gerçekten de katkı sunmuştur.

Eserlerinin büyük bir kısmı bilim felsefesi alanında olmasına rağmen, zamanın popüler felsefe alanlarından biri olan siyaset felsefesi alanında, yazmış olduğu eseri de, klasikler arasına girmeye adaydır. Belirli bir alan ve bu konuda da

belirli düşünürler seçip en ince ayrıntısına kadar değerlendirmeler yapmak suretiyle oldukça düzgün ve sistematik bir yol izlemiştir. Çünkü siyaset felsefesi ile ilgili eserlerin büyük bir kısmı, alanın genelini konu edindikleri için, ya konu içinde boğulmuş ve anlaşılmaz bir hal almışlardır, ya da yüzeysel bilgilerle derine inememişlerdir. Ancak Popper, bu sorunu alan daraltma ve daraltığı alanı da ayrıntılı bir şekilde incelemek yoluyla farklı bir metot izlemiştir.

Çalışmamızın ana konusu olan Popper'ın Marx eleştirisinin, diğer eleştirilerinden ayrılması gerektiği kanaati oluştu. Bunun sebebi yanlış yanlarına acımasızca yüklenmesine rağmen Marx'ın iyi niyetinden şüphe etmediğini özellikle vurgulamasıdır. Hatta bazen Marx'ın kuramını sahiplenir bir eda ile davrandığına da şahit oluruz. Mesela Popper, birçok Marxçının Marxçılığı savunmak adına yanlışlar yaptıklarını; yanlışlanabilir taraflarını yok etmek yoluyla kuramı metafizik bir kuram haline getirdiklerini savunur. Aslında bu anlamda Popper kendi anlayışına göre Marxçılığa hizmet ettiğini ima eder. Çünkü yine onun inancına göre bir kuramın yanlışlanabilir yanları sıfıra indirildiğinde o zaman kuram, bilimsel olma özelliklerinin tamamını yitirmiş demektir. Popper'ı anlamaya çalışırken eski bir Marxist olduğu ve Marxizme karşı çıksa da hayatı boyunca sosyalist kaldığı gerçeğini de unutmamak gerekir.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında teşvik ve desteklerini hiç esirgemeyen hocam, Yrd. Doç. Dr. Hasan Çiçek'e teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışmamızın, siyaset felsefesi bağlamında; eleştiri kültürünün tekrar değerlendirilmesi, eleştiri ahlakının tekrar gündeme gelmesi ve eleştirel bakış açılarının daha tarafsız hale getirilmesi konusunda katkı sunmasını dilerim.

ABDULVEHAP METE

VAN/

GİRİŞ

Siyaset, dilimize Arapçadan geçmiş bir sözcüktür. Devlet ve toplum yönetimi ile ilgili tüm etkinlikleri ifade eder. Bu alanı, hem siyaset bilim hem de siyaset felsefesi inceler. Siyaset bilim, devlet biçimlerini, siyasi olguları ve süreçleri ele alır, betimler ve olanı olduğu gibi inceler. Siyaset felsefesinde ise, herhangi bir ideolojinin bayraktarlığını yapmadan siyasetin nasıl olması gerektiği üzerinde fikir yürütmektir. Bu alanda, Popper'ı önemli yapan şey; kuşkusuz Platon, Hegel ve Marx gibi dev isimleri oldukça etkili bir üslupla eleştirmesidir. Özellikle eleştirilerinde, felsefi dili terk etmemiş olması, sadece olumlu taraflara yoğunlaşmayıp yeri geldiğinde muhatabının hakkını teslim etmesi, Sokratesvari bir eda ile bilginin önünde eğilmesini bilen bir tavır takınması gibi özellikleri Popper'ı bu alanda söz sahibi yapmıştır. Bu konuda yazmış olduğu iki ciltlik eserini de (Açık Toplum Ve Düşmanları) daimi bir başucu eserleri haline getirmiştir. Bu alanda kendince oluşturmuş olduğu kavramsal çerçeve de gelecekte de konuşulur olacaktır. Bilim felsefesi alanında kullanmış olduğu 'yanlışlamacılık' yöntemini bilgisel alanların tamamına uygulanabilirliğini siyaset felsefesi alanında da test etme olanağı bulmuş ve bu konuda başarılı varsayımlarda bulunmuştur. Bu yöntemle bilim için değişmez tabu halini alan doğrulanabilirlik yönteminin tahtını salladığını düşünmüş ve bu konuda bir çığır açtığından emin bir tarzda hareket etmiştir. Bu çalışmamızda Popper'ın Marx eleştirisi üzerinde duracağımızdan, kuşkusuz yoğunluklu olarak bilim felsefesi bakışı konusu işlenmeyecektir. Ancak buna rağmen bu bakışın, onun siyaset felsefesine de etki ettiğini düşünerek hareket edeceğiz ve Popper'ın düşüncelerini bir bütünlük içinde ele almaya çalışacağız.

'Tarihsicilik' ile ilgili görüşü, Popper'ın penceresinden anlaşılmaya çalışılmış ve zaten daha önce bilinen 'tarihselcilik' ile benzer ve farklarıyla anlaşılmaya çalışılmıştır. Tarihsici bakışın kabile toplumu hali ile komünist toplumu bakışı birbirine benzer olarak ele alındıysa da bunun farkları görülmeye çalışılmış bu konuda eleştirel bir bakış sergilenmiştir. 'Tarihselcilik' kavramı varken neden 'tarihsicilik' kavramına ihtiyaç duyulduğu üzerinde de durulmuştur.

Üç bölümden meydana gelen çalışmamızın birinci bölümünde; genel olarak, hayatı, felsefesi ve yöntem anlayışıyla Popper anlaşılmaya çalışılmıştır. Felsefesinin yoğun bir şekilde etkileneceği hayatı; ayrıntılı verilmeye çalışılmıştır. Bu ayrıntılar, yaşadığı zaman diliminin özellikle siyasi tarafının verilmesinin siyasi düşüncelerinin şekillenmesini anlamak açısındandır. Avrupa'daki siyasi çalkantıların ve faşist rejimlerin hüküm sürdüğü bir ortamdan uzaklaşmayı uygun bulan Popper'ın hayatında ve felsefesinde de şiddete karşı olan, insan hayatına birinci derecede önem veren, ılımlı bir çizgi çizmesine zemin hazırlamıştır. Neredeyse her türlü radikalizme karşı olmasını, kökten değişikliklerdense ıslahatçı yapısını da bu çerçevede anlayabiliriz. Bu çizgiyi hayatının tamamında gözlemleyebiliriz.

İkinci bölümde, 'açık toplum' ve 'kapalı toplum' kavramları temel kabul edilerek ilgili alt kavramlar anlaşılmaya çalışılmıştır. Kapalı toplum çerçevesinde, totalitarizm, kabilecilik, kölelik kavramları üzerinde durulmuştur. Bu kavramlar çerçevesinde kapalı toplum temellendirilmeye çalışılmıştır. İlgili kavramlar ve zaman değişse de her dönemde totaliter yapıların olduğunu ve olmaya devam edeceğini savunan Popper'ın 'kapalı toplum'unun bir korku ütopyası ürünü olmadığını aksine her zaman için geçerli olabilecek bir yapıyı anlattığı tespit edilmiştir. Belki totaliter yapılar üzerinde durulurken kabile tipi topluluklar ile komünist tipi toplumların ayırımı daha iyi yapılsaydı, bu konu daha anlaşılır olacaktı. Ancak buna rağmen totaliter yapıların benzer yanlarını isabetle tespit edildiği de gözden kaçmamıştır. Aynı durum kölelik için de söylenebilir. Antik çağ köleliği ile günümüz köleliğinin, değerlendirilmesinde/eleştirilmesinde Marx'ın literatürüne bağlı kalınmış olması eleştiri ve değerlendirmelerin bunun üzerinden yapılmasının getirdiği sorunsallık sayılmazsa genel olarak sağlıklı ilişkilerin kurulduğu söylenebilir. Tarihi kölelik bir tarafa günümüz çağdaş kölelikten kurtuluş konusunda Marx'tan farklı düşünen Popper, kökten ve ani değişikliklerin getirebileceği riskleri de hesap ederek karşı çıkar. Ona göre bunun yerine insanın ezilmesinin önünde engel olabilecek kurumsallaşmaya gidilmesi ve kendisinin literatüre kazandırdığı 'araya girmecilik' yöntemiyle problemlerin önemli oranda çözülebileceğine inanmıştır. Kısaca o, başıboş kapitalizm yerine dizginlenmiş kapitalizm ile insanın ezilmekten kurtulabileceğine inanmıştı.

Açık toplum bağlamında, demokratik liberalizm, özgürlük ve önderlik kavramları üzerinde durulmuştur. Popper'ın bütün hayali 'açık toplum'a ulaşmaktır. Kavrama dışarıdan bakıldığında sanki bir hayal ya da ütopya olarak algılanabilir ancak gerçek şu ki; Popper'ın bütün hayatı boyuca gerçekleşmeyecek hayallerle avunan düşüncelerle mücadele etmiştir. O daha çok ayakları yere değen bir anlayışın kurulması taraftarıydı. Liberalizmden yana tavır koyarken Popper, kesinlikle sınırsız bir özgürlükten yana değildi. Çünkü sınırsız özgürlük Marx'ı haklı çıkaracak ve belki de demokratik sistemi tehlikeye atacaktı. Bunun yerine Popper'ın önerdiği sınırlanmış ya da dizginlenmiş bir özgürlük alanıdır. Böylelikle insanlar özgürlüklerini kullanırken başkalarının özgürlüklerine müdahale etmeden özgürlük alanlarını kullanabilirler.

Üçüncü bölümde ise, ki bu bölüm tezimizin ana konusunu teşkil etmekte, Popper'ın Marx eleştirisine yer verilmiştir. Bu eleştiriler Marx'ın tarihsiciliği, sınıf anlayışı, materyalizmi, devrim anlayışı, proleter diktatoryası ve demokrasi anlayışının eleştirisi şeklinde sıralanmıştır. Eleştirilerinde Popper'ın özellikle hassasiyetle üzerinde durduğu anlayış, kapalı topluma götürücü her yolun kınanması, açık topluma götürücü her yolun ise yüceltilmesi şeklindedir. Üslubunda bazen abartıya kaçsa da genellikle itidalli bir yol izlediği söylenebilir. Bunda esnek kişiliğinin ve yetiştirdiği kültürün de önemli bir etkisi olsa gerektir. Marx'ın kehanetçi yapısına yüklenirken Lenin'den bile destek alarak temellendirme yapması oldukça önemlidir. Ona göre bu anlamda Marx bir filozof ya da bilim adamı olmaktan çok kahindir ve işin kötüsü kehanetleri de tutmayan kötü bir kahindir.

Sınıf anlayışı eleştirisinde Marx'ın sadece ikili bir sınıflandırma yapmış olmasını haklı olarak eleştiren Popper, bir çırpıda olabilecek çok sayıda sınıf sayarak kısa yoldan Marx'ın sosyolojik bakıştan yoksun olduğunu ispat etmeye çalışmıştır. Materyalizm konusunda belki de bir çok Marxçının bile farkında olmadığı ya da şiddetle karşı çıkacağı bir değerlendirmesi var ki oda şudur: Marx salt bir materyalist değildir. Aksine o insanların maddi dünyadan kurtarılması gerektiğini vurgulamıştır. Düşünsel anlamda maddi dünyaya bağlı kalmayı insan için bir nakısa sayan Marx, idealizmden de izler taşır ki kanaatimce bu Marx ile ilgili önemli bir keşiftir. Marx'ın diktatorya anlayışına da şiddetle karşı çıkan Popper hangi şartlar altında olursa olsun

böyle bir sisteme izin verilmemesi gerektiğini savunmuştur. Çünkü ona göre bu sistemin inşasında ortaya konacak olan şiddetin insanlara verebileceği zararlar bir tarafa sistemin bizzat kendisi kapalı toplumun geri getirilmesidir. Ve böyle bir sistemin ortaya çıktığı toplumda bireylerin devletin köleleri durumuna geleceği ve bu köleliğin ancak bir karşı devrimle yıkılabileceğini dolayısıyla insanlık için böyle bir maceranın büyük tehlikeler içerdiğini savunmuştur. Demokrasi eleştirisinde ise Popper, Marx'ın ve Marxçıların demokrasinin düşmanları olduğunu açık bir şekilde ortaya koyar. Çünkü özellikle iyi işleyen, dizginlenmiş ve liberal bir sistemin sosyalizm devrimi için bir çıkmaz olduğunu Marx'ın da farkında olduğunu ve dolayısıyla Marx'ın demokrasidense faşist bir yapıdan taraf olacağını ve bunun hiç de anlaşılmasız olmadığını isabetle savunmuştur.

Popper, gerek açıktan gerekse örtük bir şekilde Sokrates'e olan hayranlığını belli eder. Bütün eleştirilerinde Sokratesvari bir yol izler. Akılcı eleştirel tarzının temelini Antik Çağ Yunan'a dayandığını belirtir. Ona göre bu bakış bu günkü bilimsel bakışın da temelinde olan anlayıştır. Eski Yunan, Galileo ve çağdaş batı felsefesi olarak formüle edebileceğimiz, akılcı eleştiri kültürünün hep batıda kaldığını söylemekte de bir beis görmez ki, bu durum tarafımızda eleştirilecektir. Eleştirilerinde kullandığı dil anlaşılır/yalın ve felsefikdir. Akıl ilkelerini ve bilim sistematiğini hiç elden bırakmaz. Alaycı değildir. İtidallidir. Esnek ve tarafsız bir dil kullanma konusunda dikkatlidir. Eleştirilerinde haklı bulduğu yanlar varsa bunları dile getirmekten çekinmez. Ancak buna rağmen eleştirdiği şahıslarla ilgili önyargılarının olduğu izlenimini okuyucuya verdiği de bir gerçektir; Hegel konusunda aşırı acımasızdır. Ona karşı küçümser bir tavra sahiptir. Hegel'in düşünsel yeteneğinden şüphe duyduğu izlenimini vermekten çekinmez. Platon'a yönelik eleştirilerinde ise eski Yunan'ın sosyolojik ortamını göz ardı etmesini saymazsak oldukça ayrıntıcı olduğu söylenebilir. Ancak Marx eleştirisinde Marx'ın iyi niyetini ve dehasını defalarca vurgular. Yaşadığı zaman dilimini göz ardı etmeden onu değerlendirir. Kuramını tümüne karşı çıkmaktansa, onun tarihsici ve proleter diktatoryaya ulaşmada şiddeti öngörmüş olmasına özellikle yüklenir bu bunun dışında da genellikle iyi niyetli ve olumlu bulur. Hatta Marx'ın teşhislerinin neredeyse tamamına katılır. İtiraz ettiği çözüm yolundaki yöntemleridir.

Çalışmamızın, siyaset felsefesi bağlamında, çağdaş filozoflardan Popper'ın, eleştiri kültürüne katkılarının görülmesini sağlamak amacıyla yapıldığını belirtmek isterim. Eleştirel akılcılık ile ilgili tavrının batıcılık taşıdığına inanmama rağmen Popper'ın eleştirel kültüre çok şey kazandırdığını da görmek gerekir. Siyaset felsefesinde, ideoloji tartışmalarını geçmeyen eleştiri kültürüne yeni bir nefes aldırıştır. Salt liberal olarak algılanmasına rağmen aslında Popper, hiçbir zaman katı bir ideolog olmamıştır; yetiştği aile kültürü ve kendi psikolojisinin de buna engel olduğunu düşünüyorum. Sosyal demokrat, esnek bir liberal, eleştiriye kendisine kültür edinmiş bir kişi olması eleştirdiklerinin haklı yanlarını samimiyetle ortaya koymasına da sebep olmuştur.

Popper, entelektüel alçakgönüllülük kültürünün kendisine Sokrates'in bir mirası olduğunu kabul etmiştir. Belki de bu sebeple, yaptığı işin büyüklüğünü hiç vurgulamamış, bilgisel bir çokbilmişlik ve kibrin esiri olmamıştır. Eleştirilerini ortaya koyduktan sonra bu değerlendirmeyi okuyucuya bırakma sabrını da göstermiştir. Bilgiçlik taslamayı etik açıdan yanlış görmüş olmalıdır ki bilgisel mütevaziliği hiç elden bırakmamıştır. Eleştirilerinde kişisel haklara önem vermiş daha çok düşünceler üzerinden hareket etmiştir. Özellikle Platon'u sağlıklı değerlendirebilmek adına ana kaynaktan beslenebilmek için Yunanca öğrenmiş olmasını da önemsemek gerekir.

Son olarak sonuç bölümünde ise; çalışmamız süresince elde edilen bulgular verilmeye çalışılmıştır. Kuşkusuz her çalışmanın, çalışanın elde ettiği bulgular ile okuyucunun elde edeceği bulgulara farklılıklar arz edebilecektir. Bu anlamda siyaset felsefesinde yapılacak olan çalışmalara küçük bir katkı da sunabilmişsem kendimi mutlu addederim.

1.K. R. POPPER VE FELSEFESİ

1.1. HAYATI VE FELSEFESİ

1.1.1.HAYATI

Sir Karl R. Popper, Yahudi bir ailenin çocuğu olarak, 28 Temmuz 1902’de Viyana’da doğmuştur. Müziksever bir anne ve hukukçu bir babanın çocuğu olunca hem müzikle hem de kitaplarla iç içe bir çocukluk geçirir. Ancak çocukluk yıllarının I. Dünya Savaşının patlak vermesine denk gelmesi onu derinden etkileyecektir. Etrafındaki nazik beyefendilerin ve hanımefendilerin birden savaş yanlısı kesilmeleri onda şok etkisi yaratacak ve bu durumun, onun ileride siyaset felsefesine ilgi duymasının nedenlerinden biri olduğunu söyleyecektir.

1919 yılı ve devamında Marxizm’in yıldızının özellikle parladığı yıllardır. 1919’un baharında Popper, birkaç arkadaşı ile birlikte, komünist partiye üye olurlar. Bunu takip eden süreç ve sonuçları, Popper’in entelektüel gelişiminde bir dönüm noktasıdır. Ancak Popper’in komünist parti içindeki macerası uzun sürmez. Birkaç ay sonra çıkan bir çatışmada, birkaç komünist genç öldürülür ve bu olay Popper’in kendisini ve Marxizmi, ciddi anlamda sorgulamasına sebep olur. Bu sorgulama sonucunda Popper, Marxist ideolojinin dogmatik karakterinin ve entelektüel kibrinin, farkına varır ve bir anti-Marxist olur. Ona göre, eleştirilmeden kabul edilen bir ideoloji, gerçekleşmesi çok da mümkün olmayan bir rüya için, insanların hayatlarını, düşünmeden riske atabilecek bir öğretiyi benimsemek, korkunç bir şeydir.¹ Marxistlerin bazen gereksiz sayılabilecek nedenlerle hayatlarını bile tehlikeye atabildiklerini görür ve süratle Marxist örgütlenmelerden uzaklaşır. Çünkü sonunda fark ettiği şudur; Marxist ideoloji, ılımlı ve yararlı taraflarına rağmen aslında bir

¹ K. R. Popper, *Bitmeyen Arayış: Bir Entelektüelin Yaşam Öyküsü*, Plato Yayıncılık, İstanbul, 2006, 15-16.

ütopyadır. Dolayısıyla ütöpik bir düşünçenin savunulabilir ve düşünce dünyamızı geliştirici yanlarına rağmen insanların hayatlarına değecek bir tarz olmadığının kanaatindedir.

Popper, 1925'te ihmal edilmiş çocuklar için çalışmaya başlar. Bu sırada, Viyana Kenti Pedagoji Enstitüsü adıyla yeni bir enstitü açılmıştır, o da burada derslere başlar. Popper, bunun kendisi için dönüm noktası olduğunu söyler; eşiyle burada tanışır ve evlenir. Popper için enstitü yılları, ders çalışma, okuma ve yazma yıllarıdır; ancak yazdıklarını henüz yayımlayacak olgunlukta değildir. Aynı zamanda seminerler de veren Popper, enstitü içindeki hocalardan da pek çok şey öğrenir. Bu dönemin Popper'ın düşünce yapısındaki en bariz etkisi, dilin işleyişi ve eleştirel düşünce arasındaki bağı keşfetmiş olması ve sanata ilişkin görüşlerinin şekillenmiş olmasıydı.² Yeni Zelanda'da iken, öğrendiği Yunanca ile Antik Çağ felsefeye özellikle de Sokrates ve Platon'un düşünce tarzlarına hâkim olur. Eleştirel düşünce konusunda da Sokrates'i kendisine model seçer. Sokrates'in eleştirilerindeki akıl oyunlarına kendisi de başvurur. Özellikle ironik iğnelemelerine sıkça başvurur.

Popper, Viyana Üniversitesinde, matematik, fizik, felsefe okumuş ayrıca müzik tarihi ve psikoloji ile de ilgilenmiş çok yanlı bir düşünürdür. Asıl uzmanlık alanı mantık ve bilim felsefesidir. Özellikle bilim felsefesi alanında ortaya koydukları, bilim ve felsefe çevrelerinde geniş etki yaratmıştır. Matematik ve fizik öğretmeni olarak başladığı meslek hayatının yanı sıra sol siyaset, müzik ve felsefe ile de ilgilenmeyi sürdürmüştür. 'Bilimsel Keşfin Mantığı' adlı eseriyle, Meşhur Viyana Çevresi Pozitivizmine ters düşmüş ve egemen pozitivist düşünceye karşı yapmış olduğu muhalefet ilgi uyandırmıştır. 1930' lu yıllarda Avrupa'nın içinde bulunduğu şiddet ortamı, faşist dalganın yaygın etkisi ve Nazi Almanyası'nın Avusturya'yı ilhak edeceği öngörüsü ile Popper, 1937'de Viyana'yı terk eder ve Yeni Zelanda'ya gider. 1930'da lise öğretmeni olur. Bu yıllarda Viyana Çevresinin bir diğer üyesi Herbert Feigl ile görüşür. Bu görüşme istatistik ve ekonomi profesörü alan amcası Walter Schiff tarafından ayarlanır. Herbert Feigl gece boyunca süren toplantılarda Popper'ın düşüncelerini sadece önemli değil devrimci bulduğunu ve onları bir kitap formunda yayımlaması gerektiğini söyler.

² Popper, *Bitmeyen Arayış: Bir Entelektüelin Yaşam Öyküsü*, 100-101.

1937-1945 yılları arasında Yeni Zelanda Üniversitesinde felsefe okutur. Platon'u ilk elden incelemek için Yunanca öğrenir. 'Açık Toplum ve Düşmanları' adlı eserini büyük bir titizlikle yazar. Bu eser, siyaset felsefesi alanındaki eleştiri bağlamında yeni bir çılgır gibidir. Popper'ın siyaset felsefesi ile ilgili düşüncelerinin de neredeyse tamamını bu eserde görebiliyoruz. Bizzat yaşadığı dönemde Orta Avrupa'nın siyasi çalkantılarını yakından izler. Totalitarizm ile ilgili düşüncelerinin şekillenmesi, kendisinin de gözlemlediği ortama dayanır. Başlangıçta totaliter sistemlere karşı sosyalizme sarıldığı izlenimi verse de aslında o, sosyalistlerin, totaliter sistemleri komünizm için bir basamak gibi görüp fazla ses çıkarmadıklarının da farkındadır. 'Açık Toplum ve Düşmanları'da bu durumu en ince ayrıntılarına kadar yansıtır ve eleştirilerini bu ve benzeri çelişkiler üzerine bina eder. Bu anlamda Sokratesvari bir eleştiri metodu izlediğini söyleyebiliriz. 1957'de 'Tarihsiciliğin Sefaleti' adlı eserini yazar ki bu 'Açık Toplum ve Düşmanları' adlı eserin bir eki gibidir. Yine 'Tahminler ve Reddetmeler' ve 'Bilimsel Bulgu Mantığı' adlı eserleri de bilim felsefesi alanındaki önemli eserleridir.

1946'da İngiltere'ye giden Popper, yaşamını burada devam ettirmiştir. İngiltere'de önceleri dışlanmış, zaman içinde tanındıkça ilgi uyandırmış hatta 1965'te Sir³ ünvanı, kendisine verilmiştir. Bilimsel çalışmalarının son 23 yılını Mantık ve Bilimsel Yöntem Profesörlüğüne atandığı London School of Economics'te geçirmiştir. 1969'da emekliye ayrılır. 1972'de denemeler sayılabilecek 'Nesnel Bilgi' adlı eserini yayımlar.

Popper'ın kullandığı dilin yalınlığı ve düşüncelerindeki açıklığı, bazı okurlarda, bilinenlerin ötesinde pek bir şey söylemediği kanaati uyandırsa da, aslında Popper, siyaset felsefesi ile ilgili düşüncelerini yaptığı eleştirilerden, çok net bir şekilde ortaya koymuştur. Yazarkenki açıklık ve basite indirgeyebilmeyi, yazılarını yayımlamadan önce okuttuğu ve çok ciddi bir eleştirici olduğunu düşündüğü arkadaşı Robert Lammer'e borçlu olduğunu daha sonra söyleyecektir.

Popper rasyonalisttir; fakat akılcılığın sınırları olduğunu, her şeyi bilemeyeceğimizi savunur. Bundan dolayı Popper kendini çağdaş olmayan bir

³ Sir; İngiltere Krallığının savaşlarda ve devlet işlerinde başarı gösteren insanlara verilen şövalye unvanının devamı gibidir. Günümüzde de İngiltere kraliçesinin verdiği unvan değişik kesimlerden kişilere de verilir oldu. Örneğin, sanatçı Elton John, sporcu David Bacham, yazar Selman Rüştü vb.

felsefeci, günümüzde artık yok olmuş tanınmayan bir akımın taraftarı olarak görür. Bir rasyonalist aklın insan yaşamında yalnızca çok sade bir işlevinin olacağını bilir. Popper bununla ilgili olarak kendisinin saf bir aydınlanmacı olduğunu söyleyerek Kant'ın deyişiyle, dogma sarhoşluğundan kurtulup, peygambermiş gibi bir tavır takınmamalıyız, der. Almanya peygamber yatağı iken İngiltere böyle olmadığından Popper buraya hayrandır. Alman idealizmine olan tepkisini Hegel'e olan eleştirilerinden de anlıyoruz. Popper, Bilimsel düşünüşte çağdaş bir yaklaşıma sahiptir. O bilimi, bir ürün olduğu şeklindeki, klasik bakıştan kurtarıp bir etkinlik olduğu anlayışını tesis etmek ister. Bundan dolayı İngiltere'nin bilimsel düşünüşteki tarzının savunulan tarafı mantıkçı empirist yanı değildir. Onun savunduğu İngiltere'deki biraz daha az olan kehanetçi, dogmatik ve daha etkin olan eleştirel bakıştır. B. Mage şöyle der: “Deneysel olarak sınanamayacak kuramlar yine eleştirel olarak tartışılabilir. Metafizik saçma saymak şöyle dursun, Popper – örneğin doğada düzenliliklerin var olduğuna ilişkin- metafizik inançlar beslediğini her zaman söylemiştir. ‘Tanrı vardır’ şeklindeki bir önerme karşısında, mantıkçı pozitivistler bunun anlamsız bir ses, bir gürültü olduğunu söylerlerdi; Popper ise bunun anlamı olan bir önerme olduğunu, doğru da olabileceğini, fakat yanlışlanabilmesi için herhangi bir yol olmadığından bilimsel bir önerme olmadığını söylerdi.”⁴ Popper, metafizik önermelerin bilimsel olmadığı konusunda pozitivistlerle ortak bir noktaya sahip olsa da aslında keskin bir görüş ayrılığına sahiptir. Ona göre metafizik önermeleri tümünden yok saymak bilimsel düşünüşe ket vurmaktır. Aksine bu tür önermelerin sorgulama mantığı açısından bilimsel düşünüşe katkıları olacağı da söylenebilir. Materyalist bakışın düşünce dünyasını sadece maddeye bağlamış olması, bu anlamda bir kısırlaştırmaya bile sebep olduğu ve çağdaş bakışın bunu kabul etmediğini de bilmemiz gerekir.

Yahudi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmesine rağmen Popper'ın, düşüncelerinde esnek olduğu kabul edilebilir. O bilimsel düşüncenin her türlü dogmadan kurtulması gerektiğine inanır. Buradaki dogmadan kastı sadece dinsel dogma değildir. Yani akıl dininin yarattığı terörün, Hristiyan, İslam ya da Yahudi fanatizminin estirdiği terörden çok daha vahim sonuçlar doğurduğunu da itiraf eder.

⁴ Bryan Magee, *Karl Popper'in Bilim Felsefesi ve Siyaset Kuramı*, çev.: Mete Tunçay, Remzi Yayınları, İstanbul, 1990, 45.

Din dogması yerine bilim dogması geçmemelidir. Aksi takdirde gerçek anlamda rasyonel bir toplum oluşturmak imkânsızdır.⁵ Popper'ın dinlerdeki fanatizm ile ilgili değerlendirmelerini eksik ve yanlış buluyorum.⁶ Çünkü; mesela dindar bir Hristiyan'ın ya da Müslüman'ın ibadetlerine sıkı sıkıya bağlı olması fanatizm olarak değerlendirilmiyor. Burada kastedilen, inançlarını başkalarının özgürlüklerini tümünden yok etme ya da sınırlandırma şeklinde olmalıdır. Bu durumda da Hristiyanlık, Yahudilik ve Müslümanlığı birbirinden ayırt etmek gerekir. Mevcut Tevrat'ın öğretilerinde belki Popper'ı haklı çıkarıcı bazı örneklerle rastlanabilir ancak Hristiyanlıkta ve özellikle de Müslümanlıkta bunun aksi bir durum söz konusudur. Özgürlüklerini kullanmada, bireyleri ötekileştirmedeğini, hatta bunun aksine özgürlükleri koruma altına aldığı, Kur'an'ın muhtelif ayetlerinde ve Hz. Muhammed'in hayatında oldukça fazla örneğe rastlamaktayız. Yine, haclı seferleri ya da engizisyon mahkemeleri bile aslında Hristiyanlığın fanatizmi teşvik ettiği anlamına gelmez. Bir Müslüman'ın yapmış olduğu bir hatanın İslam'a mal etmenin haksızlık olması gibi...

Neredeyse hayatının tamamında bağlı kaldığı sol düşüncesine rağmen Marx'a yüklenmesi ve sosyalistleri acımasızca eleştirmesi, sosyalistler için sindirilmesi zor bir durumdur. Bu durum haklı olarak yanlış anlamalara sebep olmuştur. Onun sağ görüşlü olduğu fikri ortaya çıkmıştır. Aslında, bütün eleştirilerine rağmen Popper'ın sağ görüşlü olmadığı kanaatindeyim. Marx'a yönelik eleştirilerinde de haddi aşmamaya dikkat eder. Yanlışlanabilir bilgilerin kıymetli olduğu ilkesinin gereği olarak Marx'ın bir çok düşüncesini yanlışlama peşindedir. Bunu yanı sıra fikrin ana merkezine değil teferruatlarına eleştirel yaklaştığı kanaatindeyim. Ömrünün sonlarında sosyal demokrat partilere güvenini yitirmiş olması onun bu fikirden vazgeçtiği anlamına geldiğini zannetmiyorum. Yaklaşık 20 yılını bu partilerin çeşitli kademelerinde geçirmiş olması daha fazla önemlidir. Liberal düşüncelerinin konjektürel olduğunu düşünüyorum. Fikirlerinde ve eleştirilerinde Marx'a yönelik hep bir hayranlık sezilir.

⁵ Bkz. Popper, *Daha İyi Bir Dünya Arayışı*, çev.: İlkunur Aka, Y. K. Y., İstanbul 2005, 230.

⁶ Mehmet Akıncı, "Küreselleşme ve Terör: Dün Bugün ve Yarın", *Düşünen Siyaset Dergisi*, sayı:21, Lotus Yayınları, Ankara, 2005, 264.

1.1.2. FELSEFESİ

1.2.1.YANLIŞLAMACILIK

Popper' in bilimsel yöntemi üç evreden oluşmaktadır:

- a) Hipotezler, senaryolar, kuramlar (sorunu çözmeye yönelik denemeler)
- b) Hipotezler çürütülmeye / yanlışlanmaya çalışılır. Bu ne ölçüde başarılabılırsa o ölçüde yararlıdır.
- c) Deneme-yanılma ile elde edilmiş veriler, bireysel kesinliklere kaçmadan, eleştirilmesi için kamuya açık hale getirmek,⁷ hipotezlerin yanlışlanabilme yollarının tıkanması oranında zayıf olacaklarını belirtir.

Görülüyor ki, Popper, bu üç evreyi, doğa bilimlerinden toplumbilimlerine, hatta yönetim sanatına kadar genişletme eğilimindedir. Popper' ın bilgi bilimi 'sorunsalci', 'yanlışlamacı' ve 'nesnelci' dir. Viyana çevresi bilim adamlarının 'mantıkçı empirist' ve 'tümevarımcı' görüşlerine şiddetle karşı çıkar. Tekil önermeler topluluğu, genel bir önerme çıkarılma olanağı vermemektedir. Buna karşın bazen tek bir uyumsuz önerme mevcut bir genel önermenin çürütülmesine yetmektedir... Çok sayıda beyaz kuğu gözlemiş olmanız önemli değil, çünkü bu tüm kuğuların beyaz olduğunu doğrulamıyor.⁸ Bilimlere yönelik bu çağdaş bakış, bilimlere bakış konusunda bir devrim kabul edilmelidir. Klasik bakışın, bilime yönelik tabulaştırıcı anlayışı yıkılmış yerine esnek bir anlayış kazandırılmıştır. Bu, anlayış bilim adamını, objektiflik konusunda, bir robot olmaktan çıkarıp, inançları, ön yargıları ve sübjektif değerlendirmeleri olan bir birey, yani 'insan' olarak kabul etme fikrini gündeme getirmiştir. Bu bakışın, geleceğin bilimsel anlayışında temel ayırt edici etken olacağını düşünüyorum. Belki de bu bakış, Galileo öncesi, bilimi sadece olgu peşinden koşan bir alan olmaması yaklaşımının; ya da bilimde yöntem ve bakış olarak özneliliğin, alan olarak da metafiziğin itibarının tekrar iade edilmesidir. Bunun yanı sıra, Popper, klasik bilimcilerce kesin kabul edilen birçok önermeyi de bilim dışına atıyordu ki, bu aslında bir devrim olarak kabul edilmelidir.

⁷ Jean Baudouin, *Karl Popper*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, 29.

⁸ A.g.e., 32.

Böylece, Popper'ın sınır koyma ölçütü olan yanlışlanabilirliğin fazlaca radikal olduğunu görüyoruz; o radikaldi çünkü bilim olarak düşünülen birçok şeyi bilimden dışarı atıyordu. Belki de çağdaş mantıkçı empiristlerin Popper'ı sıkça eleştirmelerinin sebebi budur.

Popper'ın yönteminde bir tutarsızlığın meydana geldiği itirazı doğabilir. Bir kuram sisteminin yanlışlanabilirliğini ve dolayısıyla da bilimselliğinden bahsedilebilir. Ancak, bir önermeye yanlışlanabilir ve bilimsel olma statüsünün yüklenebilmesi için, önermenin yalnızca sınır çizmeci yanlışlanabilirlik ölçütünü doyurmasının yetmeyeceği, ayrıca önermenin yanlışlama amaçlı yöntemsel denetleme kurallarına uygun olarak ele alınması ve ona dogmatik bir tavırla yaklaşımdan kaçınılması gerektiği eklenmektedir. Ancak bu; bir çelişki değil kavram gelişmesi olarak yorumlanmalıdır. Popper'ın sınır çizme ölçütünü formüle ederken, önermelere yönelik yöntem tutumlarından değil de, özellikle fizik kuramlarının bilimselliğinin ele almasına bağlı olarak, bu önermelerin formel özelliklerinden bahsettiği doğrudur. Ancak, salt formel özellikleri nedeniyle yanlışlanabilir öndeyiler içermeyen önermelerin bilimsel olmadığı rahatlıkla söylenebilse de bundan formel olarak yanlışlanabilir öndeyiler içeren her önermenin bilimsel olacağı sonucu çıkarılmamalıdır.

Son 15 yılda bütüncü nitelikli ideolojilerin görünür bir parçalanma içinde olmaları, Popper'ın görüşlerinin kabul edilmesini kolaylaştırmıştır. Popper kendi yanlışlamacı görüşlerini kuşkuculuktan özenle ayırmış ve bilim adamının, ne kadar yaklaşık ve yadsınabilir olursa olsun hakikat anlayışını tutkuyla sürdürmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁹ Bu fikrinde çelişki varmış gibi algılanabilir ama onun yanlışlamacılığı özü itibarıyla şüphecilikten ayrılır. Bir bilginin yanlışlanabilirliği yok olduktan sonra o bilginin bilimselliğinin de tehlikeye gireceği yönünde bir kaygıya dayanır.

Doğrulanabilirlikle yanlışlanabilirlik arasında asimetri olduğu konusunda Popper'a eleştiriler vardır. Popper'a göre bilimsel yasalar nihai olarak yanlışlanabilir ama nihai olarak doğrulanamaz. Eleştirilerin yoğunlaştığı nokta ise; Popper'ın, herhangi bir yasa önermesinin nihai olarak yanlışlanmasının onun nihai olarak doğrulanmasına bağlı olduğunun gözden kaçırılmış olmasıdır. Popper'ın öne sürdüğü

⁹ Baudouin, *a.g.e.*, 10.

asimetri iddiası belki düzeltilebilir ancak, bu anlamda kişiyi şüpheye sevk edeceği ve bilimsel düşünüş için tehlikeli olabileceği de kabul edilmelidir. Bilimsel bir yasanın, yanlışlanabilirliğinin, doğrulanabilirlik ilkesine bağlı olduğu kanaatine ben de katılmıyorum. Çünkü burada kastedilen şey bir bilginin yanlışlanamaz olmasının dogmatizme sebep olacağı gibi bir kaygı olabilir. Yoksa bir bilginin yanlışlanabilir olması doğrulanabilirlik önünde bir engel olduğu kanaati uyanmamalıdır.

Bilimde önyargı konusu bilim tarihi boyunca tartışıla gelmiştir. Baudouin'e göre: "Bilimsel gelişmenin hiçbir basamağında, kuram olmayan, varsayım olmayan, önyargıya dayalı kanı olmayan şeylerle işe başlamadığımız gibi, gözlemlerimizi bir biçimde yönlendiren, sayısız gözlem nesnesi arasından bize ilginç gelenleri arasından bize ilginç gelenleri seçmemize yardımcı bir sorun olmadan da bir şeye başlamıyoruz."¹⁰ Bazen ilgi ve ihtiyaçlar, bazen önyargılar bazen de beklentilerimiz yaptığımız her türlü bilimsel çalışmayı etkiler. Mümkün olduğunca bunlardan kaçınmak bilim adamının belki ülküsü olmalıdır ancak bunun tamamen başarılması imkânsıza yakındır.

Bu anlamda Popper'a yapılan eleştirilerden en etkili olanlardan bir tanesi de şudur: Popper'ın yapmaya çalıştığı şey eğer bilim olanla olmayan arasında bir sınır çizme kriteri tespit etmek ise o zaman doğrulanabilirlik ilkesi çerçevesinde, örneğin Einstein'ın hareket kuramını bile bilim dışına çıkarma gibi bir risk ile karşı karşıya kalınabilir. Bundan daha vahimi ise birçok metafizik ve teolojik önermelerin bilim içinde kendilerine yer bulabilme ihtimalilidir. Özellikle Einstein'a yönelik bu tabucu ve korumacı yaklaşımın da en az metafizik öğretilerin bilimin içine katılması kadar tehlikeli olduğunu düşünüyorum. Bu anlamda Popper'ın metafiziğe yaklaşımını değerli buluyorum. Bu çerçevede Popper'a yapılan saldırıların yanlışlamacı yaklaşımına yönelik olmadığını daha çok doğrulamacı yaklaşımı zayıflatması kaygısına dayandığını düşünüyorum. Ben bir sistemi eğer yalnızca deneyimle test edilmeye elverişli ise onu bilimsel kabul edeceğim. Dediğinden aslında Popper'da bu anlamda pozitivistlerden farklı düşünmez.

Bilime yönelik klasik bakışın yanlışlarını acımasızca eleştiren Popper, doğuştan getirilen hazır bilgilerden değil daha çok bu bilgileri edinebilecek mekanizmalardan bahseder. Tümevarımcılığın katı yapısına saldırılarını sürdüren

¹⁰ Baudouin, *a.g.e.*, 32.

Popper, hayvan etolojisinin ve özellikle de Konrad Lorenz'in¹¹ çalışmalarının sonuçlarını da kendi düşüncesine katmıştır. Lorenz' e göre yeni doğmuş bir hayvan karmaşık duyu organları vasıtasıyla çevresiyle ilgili ilk bilgilerin oluşmasını beklemiyor. Doğuştan sahip olduğu bu mekanizma ile varoluşunun karşılaştığı ilk sorunları çözmeye çalışıyor.¹²

Popper Viyana çevresinin köktenci olguculuğuna karşı tavrını sürdürdü. Kuşkusuz Popper, bazı filozofların yaptığı, dayanaksız metafizik yorumların, kafa karıştıran türden olduğu görüşüne katılıyordu. Ama tüm metafizik sorgulamaların karşı konulmaz bir biçimde hakikatin aranmasına zarar verdiği yolundaki genel kabulü reddediyordu. Popper' a göre metafiziğin iki yönü vardır. Bu yüzden bilgisel etkinliği sınırlayabileceği gibi, öte yandan onu ivmelendirip zenginleştirebilir.¹³ Metafiziği tümünden reddetmeme düşüncesi bilimin tamamen metafiziğe açılabilmesi dolayısıyla metafizik verilerin bilimin inceleme alanına girebileceği anlamına gelmez kuşkusuz. Onda, metafizik verilerin düşünceyi tetikleyici, yeni bilgilere yönlendirici yönünün görmezden gelinmemesi gerektiği inancı vardı.

Popper'a göre bir kuramın bilimselliği onun geçersiz kılınabilme olanağında, çürütülmesinde ya da sınanabilmesindedir. 'çürütme' Poppercı bilimsel buluş kuramının düğüm noktası, başat kavramıdır.¹⁴ Çürütülemeyen bir bilginin bilimsel kabul edilemeyeceği fikri Popper'ı bilim felsefesi tarihinde, tartışmasız farklı bir makam kazandırmıştır.

Popper'da çürütmecilik iki temel yadsıma üzerinde bina edilmiştir, bunlar onun kuramının olmazsa olmaz temellerini oluşturmaktadır. Bu temeller şunlardır:

- a. Dogmacılığın yadsınması
- b. Tümevarımcılığın yadsınması.

Birincisi; Eğer bir kuram, kendisini hiçbir biçimde çürütülmeye açık tutmuyorsa, temel bir sınamaya karşı kendi bağıksıklığını koruyorsa, onun için

¹¹ Konrad Lorenz(1903-1989),Nasyonal Sosyalizmin üstün insan ve ari ırk ideallerine malzeme sağlamaktan kurtulamamış olmasına rağmen, hayvanlar etolojisi üzerinde yaptığı araştırmalarla, davranış biliminin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

¹² Baudouin, *a.g.e.*, 32.

¹³ Baudouin, *a.g.e.*, 34.

¹⁴ *A.g.e.*, 36.

bilimsel ya da deneyci bir kuram denemez. İkinci olarak, Popperci ölçütün bir ‘doğrulama’ kuralı olarak değil bir ‘tercih’ kuralı olarak anlaşılması gerekiyor. Bir bilim adamının eldeki bir genel önermeyi kesin olarak temellendirme olanağı yoktur; ama buna karşılık, deneysel sınamaya daha iyi yanıt veren bir savı bir diğerine tercih edebilir. Son olarak bir kuram sonunda bir varsayımdan, dünyayı anlamaya çalışan bir ‘deneme’ den başka bir şey değildir; bir kuram hiçbir zaman doğrulanamaz, ama desteklenebilir. Desteklendiği söylenebilecek bir kuram şimdiye kadar girdiği tüm zorlu sınavları başarıyla atlatmış ve kendinden daha elverişli bir rakip kuramla değiştirilmemiş olan kuramdır. Ama dikkat etmek gerekir ki, Desteklenmiş bir varsayım bilim çevresinde geçici olarak kabul görmüş bir varsayımdır, onun da kaderi, bir gün yeni olgular tarafından geçersiz kılınmaktır. Gerçekte Popper için en başarılı kuram, hiçbir zaman doğru olan kuram değildir, yalnızca yanlışlığı henüz gösterilmemiş olan kuramdır.¹⁵

Popper’ın yanlışlamacılığı ‘kuşkuculuk’ ve ‘görecelilik’ kavramlarına açık kapı bırakır gibidir. Ancak Popper kuramını bunlardan ayırır. Ona göre; kuşkucu insan aklının ürettiği tüm kuramlardan umudunu kesmiş kişidir. ‘Göreci’ kuramların meşruluğunu kabul eder; fakat onları bir tür belirsizlikle bir tutar. ‘Yanlışlamacı’ ise tersine, insanın yaratıcılığına inanır ve eğer yanlış yüceltiyorsa, bu onu hakikate giden en sağlam yol olarak görüldüğü içindir.¹⁶

Bilime getirmiş olduğu çağdaş bakış, sürekli konuşulmuş konuşulmaya da devan edecek gibi görünüyor. Bilim adamının da nihayetle insan olduğu; inanç ve değer yargılarına sahip olduğunu, yanlış ya da hatalı davranabileceğini kabul de bilim de bakış için bir devrim olarak kabul edilebilir. “Bilim adamını var eden, onun doğruluğu çürütülemez bilgilere sahip olması değil, ısrarla ve cesaretle hakikatin peşinde olmasıdır.”¹⁷ İfadeyle Popper, bilim adamının ürettiği şeyin mutlaklığı peşin hükmü ile değil, uygun metotlarla bilim çabasının sürekliliğinin önemli olduğunu söyler.

Kant, nesnel kavramını açıklarken, bir şey akli olan herkes için geçerliyse temelleri de nesneldir; diyerek bilimsel kuramın doğrulanabilir ya da

¹⁵ Baudouin, *a.g.e.*, 37.

¹⁶ *A.g.e.*, 38.

¹⁷ *A.g.e.*, 41.

temellendirilebilir oluşunu savunurken Popper, bilimsel önermelerin nesnelliği özneler arası sınanabilir olmasıdır, der.¹⁸ Bilimsellik için sınanabilme ya da yanlışlanabilme ilkesini doğrulanabilirlik ilkesi ile bu kadar bağımsız düşünmesi Popper'ı gelecekte de eleştiri konusu haline getirecek gibi gözüküyor.

1.2.2.ELEŞTİREL AKILCILIK

Eleştirel Akılcılık; (critical rationalism) Bilimsel bilginin sanıldığıının aksine, doğruların birikmesi ile değil,¹⁹ rasyonel eleştiri mekanizmasının bir sonucu olan yanlışlama metodu kullanılarak yanlışların elenmesi yoluyla ilerlediğini savunan yaklaşım. Popper'la biraz daha netleşen bu yaklaşım bilime yönelik klasik bakışa bir reddiye gibi gözüküyor.

Popper eleştirel düşüncenin Eski Yunanlılar tarafından geliştirilmesi ile birlikte, insanlığın kendi tarihine yeni bir sayfa açtığını düşünüyor.²⁰ Bunu da Batı ile sınırlı tutmaktadır. Eleştiri kültürünün batı ile sınırlandırılmasını ve bunu yaparken yaşamış diğer medeniyetlerden neredeyse hiç bahsetmemesi anlaşılır gibi değildir. Bu eleştiriye ifade ederken, batının özellikle Antik Çağ Yunan kültürünün eleştiri anlayışındaki müspet katkısını inkâr etmek niyetim yok, sadece diğer kültürlerin katkısının olabileceği gerçeğinin gözden ırak tutulmasını da anlayışla karşılamak mümkün değildir. Kaldı ki Antikçağ Yunanistan siyasetinin çok temiz olduğu dönem olarak gösteremeyiz:

Yunanlıların rekabeti sevmeleri, sportif faaliyetlerdeki yenilgiyi bile utanç verici kabul etmeleri, siyasi yapıdaki kargaşayı besleyen bir unsur olmuştur. Siyasi yapıdaki kargaşadan etkilenen toplum, önüne geçilemeyen bir bencillik ortamı yaratmıştır. Seçim sistemi, bireysel bencilliğin kabilecilik anlayışını aşamayan siyasi bencillikle birleşmesi Sofistik zihniyetin yeşerip olgunlaşması için ideal bir ortam

¹⁸ Cemal Güzel, *Sağduyu Filozofu Popper*, Ankara Bilim Sanat, Ankara,1996, 54.

¹⁹ Bilimle yönelik klasik bakış; bilimin sürekli değer kazanan bir hazine sandığına ya da yuvarlandıkça büyüyen bir kartopu gibi (kümülatif) olduğunu kabul eder.

²⁰ Baudouin, *a.g.e.*, 21.

olmuştur.²¹ Sofistlerde, tiranlarda ve diğer kötü yönetim şekillerinde ortaya çıkan bir anlayış da Thrasmiskos'un ifade ettiği, adalet (doğruluk) güçlünün işine gelendir.²² Yine Kallikles'e²³ göre, en güçlü ile en iyi ve en kudretli aynı şeylerdir. Hakim sofist anlayışın böyle olduğunu varsayarsak aslında, özgürlükçü çabaların kısmi olduğunu kabul etmemiz de gerekecektir.

Karl Menger²⁴ ve Avusturya marjinalist okulunca geliştirilmiş olan ve iktisadi olayların altında yatan etkenleri anlaşılır kılmayı amaçlayan akılcı anlama ilkesini, Popper toplumbilimlerine de uygulamaya çalışmıştır.²⁵ Popper bunu yaparken, Sokrates tarzı bir yol izler. İğnelemeleri onun ironi yöntemini hatırlatır cinstendir. Bunu yaparken Sokrates'ten etkilendiğini hiç saklamaz. Hakkını verir hatta Sokrates'i erdemin öncülerinden saydığına da rastlıyoruz. Zaten yöntembilim ve ahlakbilim fikri K. Popper'ın eleştirel akılcılığının temelinde yer alır.²⁶ Aslında Popper, eleştirilerinde haddi aşmamaya özen gösterir. Eleştirilerinde de kendisini merkeze almaz aksine eleştirirken evrensel doğruları temel alır ya da mantık ilkelerinden kopmamaya özen gösterir.

Popper akılcılığın temel ilkelerinin ilk formüle edilmesini Sokrates'e borçlu olduğumuzu düşünüyor; Popper, bir şey bilebilir miyim? Sorusunun cevabını ararken Sokrates'in bilgi anlayışından yola çıkar. Felsefe tarihinden hatırlanacağı gibi, Sokrates'in bilgiye ilişkin en temel tezi, 'bildiğim tek şey hiçbir şey bilmediğimdir' sözü ile özetlenebilir. Bunun yanında yine 'kendini bil', 'ne kadar az şey bildiğinin bilincine var' gibi ilkelerle Sokrates insan bilgisinin sınırlarını göstermekteydi. Savunması sırasında o, hiçbir şey bilmediğinin bilincinde olduğu için, karşındakilerden farklı olduğunu söylüyordu ve ona göre kişinin bilmediği şeyi bildiğini zannetmesi kör bir cehaletti.²⁷ Buna bağlı olarak o, 'bilge kişi kendi bilgeliğinin hiç olduğunu bilen kişidir.' diyordu.²⁸ Ona göre; "hiçbir şeyi, ya da

²¹ Ayhan Bıçak, Sofistlerin Siyaset Anlayışları, Felsefe Dünyası Dergisi, sayı:13, 1994, 47.

²² A.g.e., 52.

²³ Kallikles, Sokrates'in "kötülük yapmaktansa kötülüğe uğramanın daha iyi olduğu" yönündeki sözüne karşılık doğa-yasa ayrımını ele alarak bu görüşün insan doğasına ve deneyimine ters olduğunu savunur.

²⁴ Karl Menger,(1840 -1921), iktisatçı. Avusturya iktisat ekolünün kurucusu olarak tanınır.

²⁵ Baudouin, a.g.e. 14.

²⁶ Baudouin, a.g.e., 20.

²⁷ Platon, *Sokrates'in Savunması*, Şule Yayınları, İstanbul, 2000, 63.

²⁸ A.g.e., 74.

bildiğimiz az şeyi, ‘hiçbir şey’ diye tanımlamakta haklı olacak kadar, az şey bildiğimiz gerçeğinin bilincine vardıkça sorumluluğumuz daha da büyür. Çünkü doğru kararlar verebilmek için, bilmemiz gerekenlerle karşılaştırdığımızda bildiklerimiz hiçbir şeydir.”²⁹ Bilgi etiği açısından bu gün bile üst limit olarak kabul edebileceğimiz Sokrates’in bu durumunu Popper’de göz ardı etmemiş ve hakkını teslim etmiştir.

Popper, kendine göre bir büyük liberalizm haritası çiziyor. Ona göre bu Sokrates öncesi düşünürlerin başlattığı olağanüstü zihinsel bir macera, bu gün hala batı ile sınırlı kalmıştır.³⁰ Popper’ın eleştirel bakışı batı ile sınırlı tutması bunun hala böyle devam ettiğini söylemesi batı dışında kalan diğer toplumları incelememesinin bir sonucu mu? Kendince liberal diye tanımlanan özü itibariyle özgürlükçü düşünce ve yaklaşımların sadece batı ile sınırlı tutulması, Popper’ın objektifliğine halel getirecek cinstendir. Aslında liberalizmin emperyalizm aşamasının zararlı boyutu vurgulanarak yüklenilebilir belki ancak bundan daha önemlisi liberalizm olarak isimlenmese de özgür düşüncenin ya da eleştirel bakışın batı ile sınırlı tutulmasının eleştiriye daha layık olduğunu düşünüyorum. Belki de Smith’in ‘bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler’(laissez faire)ci sınırsız özgürlükçü yaklaşımın zararlarını açıkça ortaya koyduğumuzda, belki de Popper sonrası batılı/batıcı düşünürlerin, bu yapıyı tamamen sahiplenirken daha dikkatli olmalarına neden olur. Belki de insafa gelip özgürlükçü/eleştirici ya da eleştirel akılcı düşüncesin batı ile sınırlı olmadığını kabul ederler; buna ek olarak salt liberal yapıların zararlı boyutlarını da ciltlere sığdırmaya çalışırlar. Bazı oryantalist düşünürlerin Orta Çağ İslam Dünyası eleştiri anlayışını incelemiş bu konuda Popper’ın aksine³¹ düşünceler ileri sürmüşlerse de bunun aksi durum batı düşünürlerinin hâkim kanaatidir.

Popper’ın batı konusundaki iyimserliği taassup düzeyindedir. 1986’da *Revue Economique*’ye verdiği bir söyleşide “Benim iyimserliğim artık iyice köklemiştir. Biz ve diğer batılılar insanlık tarihinin şimdiye değin gördüğü en iyi toplumda yaşama ayrıcalığına sahibiz. Bu, tarihin en adil en eşitlikçi, en insani toplumudur.”³²

²⁹ Popper, *Hayat Problem Çözmektir*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, 231.

³⁰ Baudouin, *a.g.e.*, 28.

³¹ Bkz. Sigrid Hunke, *Batının Üzerine Doğan İslam Güneşi*, Bedir Yayınları, İstanbul, 1992.

³² Baudouin, *a.g.e.*, 28.

Batılıların medeniyete katkılarını inkâr etmemekle birlikte, insanlığa kaybettirdikleri de gözden kaçırılmamalıdır. Toplumlarının iç dinamikleri temel alındığında özgürlüklerin yaygınlaştığı ancak başka toplumlara karşı hiç de böyle davranmadıklarını ispatlayan onlarca örnek vardır. Örneğin; Yrd. Doç. Dr. Hasan Çiçek, *Karl Jaspers'in Siyaset Felsefesi* adlı eserinde şöyle der: “Karl R. Popper’ın, günümüz batı uygarlığını bu güne kadar var olan uygarlıklar arasında en iyi uygarlık ve Jürgen V. Kempsky’nin hukuk devleti idealine en çok batıda yaklaşıldığı iddiasına karşın yine batılı bir düşünür olan, Braudel’in, her şeyin anası savaş, batı medeniyetini imal etmiştir; modern devlet, savaşın yeni ve emredici gereklerinden doğmuştur, tespitine hak vermek gerekebilir. Çünkü batılıların ekonomik, teknolojik, siyasal ve askeri bakımdan egemen olduğu 20.yüzyıl baştan sona savaş yüzyılı olmuştur.”³³ Bunun yanı sıra; sömürgeleştirme, kolonileştirme gibi kavramlarının, batının siyasi tarihinin siyaset literatürüne kazandırdıkları kavramlar olması bile batının geline nokta, katkılarını da inkar etmemek şartıyla, fazlaca temiz olmadığını kabule yanaşmamız gerekir.

Popper’a göre eleştirel akıl, şimdiye değin bulunmuş tek seçenektir. Eleştirel kuramın yandaşları, Akıl tanrısının özerkliğini nasıl kabul edebilirlerdi. Popper, komünist ütopiyayı yadsıyor ve kapitalist mantığı eleştirmeye yönelimli olduğu oranda laik Marksçı olmanın temel sebeplerini de ortadan kaldırıyordu.³⁴ Marxist ideolojinin eleştiri kültürüne tamamen aykırı olduğunu söylemek haksızlık olmaz mı? Büyük bir kısmı söylemde kalsa da Marxistlerin özeleştirisi konusunda hiç de azımsanamayacak kadar söyleme sahip oldukları söylenebilir. Hatta bu konuda kendilerini başka kimse ile değiştirmeyecekleri de bilinir.

Karl Jaspers eleştirebilen, değişim dönüşümünü sağlayabilen topluluğa ‘akıllı topluluk’ der. Jaspers ile Popper’ın bu konuda ortak noktaları akıllı insanların boyunduruk altına alınamayan, haklarını bilen ve bunlara sahip çıkan bireyler olduğunu bir arada yaşasalar da yığın olma özelliğine sahip olmadıklarını belirtmeleridir.³⁵ Belki aralarındaki en bariz fark Jaspers’in topluluktan hareket etmesine karşılık Popper’ın bireyden hareket etmesidir. Gerçi bireylerin bir arada

³³ Hasan Çiçek, *Karl Jaspers'in Siyaset Felsefesi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2008, 77.

³⁴ Baudouin, *a.g.e.*, 52.

³⁵ Çiçek, *a.g.e.*, 202-203.

olmadan yaşamaları mümkün olmadığına göre sonuçta akıllı insanların bir araya gelmesiyle akıllı topluluklar meydana gelecektir.

Popper'ın eleştiri kültürünü kazanmasının bir hikâyesi vardır ki bu David Hume'la başlar; Hume, sözde bilim yerine, sığ zihinleri karanlıklarıyla doldurarak önemli felsefi bir tavır takınan, hurafe ve çetrefil dil karmaşası olan boş bilimin yerine, eleştiriye koymaktadır. Hume, şüpheli gözükse de asıl yöntemi eleştiridir ve Hume'un düşünceleri Kant üzerinde önemli bir etki yapmıştır. Bu konuda Alfred Weber şöyle der: “Hem Hume hem de Kant'ın, her ikisinin hedefi kesin bilgiye ulaşmaktır ve her ikisi de bu süreçte eleştirel zihniyetten hareket ederler.”³⁶ Kant, eleştiri konusunda Hume'dan etkilenişini şu cümle ile özetler; ‘Hume beni dogmatik uykumdan uyandırdı’ Popper'ın Kant'an etkilenişini de buna benzer ifadelerle açıklayabiliriz; Kant'an etkilenişini ile sahibi olduğu eleştirel bakışı kazanmasaydı Popper, belki, katıldığı Marxist organizasyonlar içinde harcamıp gidebilirdi. Marxizm'den sosyal demokrasiye oradan da kısmi liberalizme kayışının öyküsü aslında sadece Popper'a mahsus değil. Ancak Popper'ın sosyalist anlayışı kısmen de olsa tamamen terk etmediğini de bilmekte yarar vardır. Sahip olduğu sosyalist anlayış Marx'ın sahip olduğu anlayışla aynı değildir. O içinde şiddetin ve kehanetlerin olmadığı sosyalizm özlemine sahiptir.

Dogmatizm konusunda Popper şöyle bir örnek verir: “Bir gazeteyi eline alan bir Marxist, her sayfada kendi tarih yorumu için doğrulayıcı kanıt bulmakta hiç zorlanmayacaktır; yalnızca haberlerde değil, fakat ayrıca gazetenin sınıfsal eğilimini yansıtan sunuluşunda ve kuşkusuz özellikle söylemediklerinde. Freudçu çözümlemeciler ise, kuramlarının kendi klinik gözlemleriyle sürekli doğrulandığını vurgulamışlardır. Adler'e gelince, bu konuda kişisel bir deneyimim beni çok etkilemiştir. Bir vakitler, 1919'da, kendisine, bana özellikle Adlerian görünmeyen bir vaka bildirmiştim. Fakat o, hastayı hiç görmemesine rağmen, olayı kendi aşağılık duyguları kavramıyla çözümlemekte bir güçlük çekmedi. Bu kuramların savunucularının gözünde, kuramların lehine en güçlü kanıtı teşkil eden şey onların kesinlikle her olguya uygun olması ve her zaman doğrulanmalarıydı.”³⁷ Kuram oluşturan bir düşünürün, kendi kuramının doğrularından hareketle, savunmaya

³⁶ Alfred Weber, *Felsefe Tarihi*, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1998, 293.

³⁷ Baudouin, *Karl Popper*, 87.

geçmesi kadar olağan bir durum düşünülemez. Ancak Popper'ın de burada yapmaya çalıştığını anlamak gerekir. O, belki de yanlışlamaya karşı zırhı olan bir bilginin sağlamlığından şüphe edilmesi gerektiği konusunda kafa yormuştur. Böyle bir durumda bilgi tabulara dönüşür ve artık bunlar değiştirilemez inançlar halinde hayatımızda yer etmeye başlar.

Popper, normların ve özellikle ahlaki yargıların, insan yapısı olduğu görüşünün, dine – dinlere bir saldırı olarak kabul edilemeyeceğini, özellikle eğer bir din bireysel vicdana saygı duyuyorsa, belki bu görüş o din için sadece bir gereklilik değil aynı zamanda bir zorunluluktur, düşüncesi belki Durkheim'in dinlerin de sosyal kaynaklı olduğu tezini esnettiği kabul edilebilir.”³⁸ Durkheim'in tamamen sosyolojik bakış açısı esnetilmiş olabilir ancak dinlerin ahlaki normlarının büyük bir kısmının da sosyal olmayıp ilahi olduğu inancını da görmezden gelemeyiz. Örneğin Tevrat'ın on emrini toplumsal kaynaklı olduğunu kabul eden bir Yahudi ya da Kuran'daki ahlaki emirlerin ilahi kaynaklı olmadığını savunan bir Müslüman düşünmek zordur.

1.2.3.TARİHSİCİLİK

Kavram tarihsicilik değil de tarihselcilik olsaydı belki sözlükten bir tarif vermek gerekebilirdi ancak kavramın ilk kullanıcısı Popper olduğundan kavram ile ilgili kapsamlı açıklamayı da ondan almamız gerekti: “Herkesin gelecek olayları önceden kestirmek için aklını kullanmaya çalıştığını; bir stratejist için bir savaşın sonucunu önceden görmenin besbelli yasal olduğunu, böyle bir öndeyi ile tarihsel kehanet arasındaki sınırların esnek olduğunu iddia ederler. Genellikle bilimin görevinin öndeyiler yapmak ya da daha doğrusu, günlük öndeyilerimizi, gitgide düzeltmek ve onları daha sağlam bir temele oturtmak olduğunu; özellikle toplumbilimlerinin bize uzun dönemli tarihsel kehanetler sağlamak göreviyle yükümlü olduğunu söylerler. Bunlar tarihsel olayların gelişimi üstüne kâhinlik etmelerini olanaklı kılan tarih yasalarını keşfetmiş olduklarına inanırlar. Bu çeşit savlarını ileri süren çeşitli toplum felsefelerini, ben tarihsicilik (historicism) adı

³⁸ A.g.e., 75.

altında topladım.”³⁹ Aslında Popper, ileride de anlaşılabileceği gibi, ileriye yönelik tasarımların tamamının düşünüş dünyamızı zedelediğini dolayısıyla uzak durulması gerektiğini özellikle belirtir. Bu nedenle Popper’ı anlamaya çalışırken bu gerçeğini gözden kaçırırsak eleştirilerinin üzerinde bina edilen gerçeğini de tam kavramamış oluruz.

Popper tarihsicilik çeşitlerini şöyle sınıflandırır: “İki modern tarihsicilik çeşidi, bir yanda ırkçılığın ya da faşizmin tarih felsefesi ve öte yandan Marksçı tarih felsefesidir.”⁴⁰ Popper’ın kan bağına dayalı tarihsicilik ile ideoloji ya da düşüncelere dayalı tarihsicilik konusunda ortak bazı noktaların bulunduğunu söylemesinin altında tarihi bir realite yatmaktadır; kan bağına dayalı tarihsicilik, toplumlar arası anlaşmazlıkların sebeplerinden biridir. Toplumlar, kendi gelecekleriyle ilgili öngöründe bulunurken, ya hâkim olma ya da kendisini kuruma reflekslerini her zaman diri tutarlar. Bu konudaki kaygılar, onları çoğu zaman etnosantrik yönelimlere iter. Sonuç ise faşizan bir tutumdur. Örneğin Hegel, bütün devletlerin tıpkı bir insan gibi doğduğunu, geliştiğini ve öldüğünü ancak Prusya devletinin bunun dışında kaldığını, ebedi olduğunu savunması buna örnek verilebilir. Popper’ın eleştirilerinin yoğunlaştığı nokta da, söz konusu bu kehanetlere dayalı olarak oluşan toplumsal kapalılıktır. Kan bağına dayalı kabilecilik konusunda İbni Haldun’un Mukaddimesi oldukça sağlıklı tespitlerle doludur. Kabileciliğin ortaya çıkış süreci sağlıklı bir yöntemle ele alınmıştır. Bu süreç anlaşılır olmadan kabilecilik ile ilgili değerlendirmeler de eksik kalacaktır.

Popper tarihsiciliği din açısından değerlendirirken, tek tanrıcı dinlerin çok tanrıcı dinlere kıyasla daha tarihsici olduğunu belirtir. “Homeros’un belirtmeye ve açıklamaya çalıştığı şey, tarihin birliği değil, daha çok birliksizliğidir.”⁴¹ Tarih sahnesindeki oyunun yazarı bir tek tanrı değildir; birçok tanrılar burunlarını sokarlar.” Derken, Popper bu anlamda tek tanrıcılığın tarihsiciliğe daha fazla yönlendirdiğini belirtir. Ancak, Harakleitos’a gelene kadar tarihsici teorilere karşılaşmadığını söylemesi bir, ikincisi çok tanrıcı yaklaşımı, tarihsici bakışın önünde bir engel olduğunu düşünmesi, tartışılabilir. Birincisi, elimize yeteri

³⁹ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt:I, 19.

⁴⁰ A.g.e., 26.

⁴¹ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: I, çev.: Mete Tunçay, Plato Yayınları, İstanbul, 1997, 28.

kaynağın gelmemiş olması, Homeros ve öncesi düşüncenin tamamen çok tanrıcı yapıda olduğu söylenemez. İkincisi, Popper'ın tanımlamasını baz alsak bile, çok tanrıcı yönelimlerin tarihsici yaklaşımlara daha az sahip oldukları söyleyebilir miyiz? Belki dağınık ama her tanrıya atfedilen, gelecek, öngörü ve hedefleri vardır. Tarihsici kehanetlerdeki bu bölük pörçüklük uygulama alanı düşünüldüğünde, aynı zamanda beraberinde bir kaos ortamı da yaratacaktır.

Popper, “bozulmanın en aşağı noktasına gelindiğinde, tanrının tekrar kozmik geminin dümenine geçeceğine ve şeylerin düzelmeye başlayacağına dair bir işaret vardır”⁴² diyerek Platon'un kehanetçi yönüne yüklenir. Ona göre tarihsicilik konusunda pek de önemli farkları bulunmayan Herakleitos ile Platon arasında, ideal devlete bakış açıları konusunda birbirlerinden ayrılırlar. Platon, ideal devletin, hiç değişmeyen bir devlet olduğunu savunurken, Herakleitos mutlak değişimi savunur. Ona göre aslında “Platon'un, değişimi durdurarak, kaderin kanunu çiğneyebileceğimize ve çürümekten kurtulabileceğimize inanması onun tarihsici yönelimlerinin, kesin sınırlılıkları olduğunu göstermektedir.

Popper'a göre Platon'un tarihsiciliği ‘en iyi devlet’ ile sınırlıdır.”⁴³ Ona göre Platon'un yoğunlaştığı alan ideal bir devlet tasarımıdır, ki bunu yaparken de kehanetçi yapıdan bir an bile uzaklaşmadığını belirtir. Kısaca Popper, tarihsicilik ile ilgili kesin ve net bir tavra sahiptir. Bu konudaki düşüncelerini şöyle özetler: “Benim tarihsiciliğe karşı tavrım/tutumum, onun boşuna ve hatta daha kötü bir şey olduğuna inanışından gelen, özden hasım bir tavidir.”⁴⁴ Popper, Platon'un katı bir kast sistemine dayalı devlet düşüncesini de şiddetle eleştirmektedir. Eleştirilerini haklı görmekle birlikte, göz ardı edilen durum kanaatimce şudur; Platon'un yaşadığı Yunan toplumunda, demokratik eğilimler mevcut olsa da bunlar kemale ermiş demokratik yönelimler değildiler. Hâlihazırda yönetici sınıfın çok güçlü ve sıradan halkın eğitim imkânlarından bile mahrum bırakıldığı bir toplum düşünecek olursak, demokratik görülen eğilimler aslında mevcut sistemi alaşağı etmek isteyen, teorik boyuttan yoksun, heyecan yüklü refleksler şeklindeydi. Platon gibi sosyoloji derinliği olan birisinin bu durumu okumamış olduğu beklenebilir mi? Kaldı ki, Platon zaten

⁴² A.g.e., 35.

⁴³ A.g.e., 47.

⁴⁴ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: I, 47.

kast sisteminin hakim olduğu bir çağdadır. Onun devlet anlayışı, demokratik bir ortamdan anti-demokratik bir ortama geçişı değildir. Zaten katı bir aristokrasinin bulunduğu bir yapının kısmen korunmasını savunmuştur.

Platon, Atina’da demokratik eğilimlerin ağırlık kazandığı partiler ve sınıflar arası mücadelelerin geniş boyutlara ulaştığı bir dönemde yaşamıştır. Toplumun bu mücadele ortamından kurtulabilmesi için katı bir sınıf ayırımına dayanan aristokratik bir düzen tasarlamıştır. Demokratik yönetime karşı olan Platon, akıllı bilge bir azınlığın yönetiminden yanadır. İnsanların doğuştan eşitsizliğine inanmıştır, amacı yıkılmakta olan aristokratik düzeni kurtarmaktır.⁴⁵ Aslında bu ve bunun gibi sebeplerle Platon da en azından iyi niyet konusunda Marx kadar saygı hak ediyorken Popper, Platon konusunda eleştirilerinde çok katıdır. Aslında Platon’un bazı şaşırtıcı öngörülleri de vardır: “...Bir devlet bütün başka devletlerin zenginliklerini kendinde toplarsa, sakın bu zengin olmayan devlet için tehlike olmasın...”⁴⁶ diyen bir düşünürün bırakın kendi zamanının aynı zamanda bu günün de isabetli öngörüsüne sahip olduğu söylenebilir. Ama Popper’a göre Platon, tarihsici teorisini değışen görünür dünyanın, değışmeyen görünmez bir dünyanın çürümekte olan bir kopyasından ibaret bulunduğu yolundaki fantastik felsefe doktrininden çıkarmıştır.⁴⁷ Popper, Platon’un idealist düşüncesini kehanetlerle süslediğini düşünür. Bu bakımdan onun yaklaşımı tamamen eleştiricidir. Düşünce tarzlarına yönelik eleştirilerinde ise Popper’ın acımasız olduğu söylenebilir. Ancak, düşünürlerin tarihsici ya da tarihselci yönlerine yönelirken, içinde yaşadıkları çağı kısmen de olsa göz ardı ettiğini söyleyebiliriz.

Popper, Platon’dan sonra en fazla yüklendiğı düşünür kuşkusuz Hegel’dir. Yalnız şunu da belirtmek gerekir ki Popper, eleştirilerinin neredeyse tamamında Hegel’i küçümser bir tavır sergiler. Özellikle onun Prusya konusundaki faşizan tutumunu eleştirir. Mesela, Hegel’in de tarihsiciliğini anlatmak için şöyle der: “Bütün modern tarihsiciliğinin kaynağı olan Hegel, doğrudan doğruya Herakleitos, Platon ve Aristoteles’in izinden yürümüştü.”⁴⁸ Ancak zannımca Hegel’in

⁴⁵ Bkz., Ayferi Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, Beta Yay., İstanbul, 2000, 20.

⁴⁶ Platon, *Devlet*, çev., Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993, 112.

⁴⁷ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt:I , 90.

⁴⁸ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt:I , 33.

tarihsiciliğini diğerlerinden ayırmak gerekir. Çünkü her ne kadar, Marx yoğun bir şekilde Hegel'in diyalektiğinden etkilense de, aslında felsefi bakışları oldukça farklıdır. Ama mesela ortak noktaları; Marx'ın bütün dünyayı değiştirebileceği şeklindeki kehaneti ise, Hegel'in, Prusya'nın ilelebet hayatta kalacağı şeklinde olabilir. Ancak Popper, Hegel ve Hegeciliğe yüklenir ve şöyle der: “Her nedense felsefeciler bu gün bile bir tür sihirbazlık içindedirler. Felsefe dinin de ele aldığı sırlarla uğraşan, ama bunu yaparken çocuklara ayan edilemeyecek ortalama insanlara anlatılamayacak kadar derin bir şey olduğu fikri Hegelciliğe tam uymaktadır.”⁴⁹ Bu ‘sen kendini yorma ben senin yerine de düşünürüm ve inanırım’ tarzının tehlikeleri konusunda Popper’a tamamen katılıyorum. Belki de insanın aklını kiraya vermesinin çok tehlikeli olduğu alanların başında siyasal düşündür. Bu konuda düşünme ve kararlarını uygulama konusunda tembellerin oluşturduğu bir toplumun düze çıkması imkânsızdır.

Popper’a göre Jaspers, tarihsici değişme ve kader fikrini, hiçbir şeyden çekinmeksizin sonuna dek götürür. Popper, Jaspers’in şöyle dediğini aktarır; “Bütün şeyler mahvolacaklardır, her şey başarısızlıkla sona erer.”⁵⁰ Popper’a göre bu durum vahimdir. Ancak, siyaset felsefesinde ütopyaların oldukça önemli bir yeri vardır. Geleceğe yönelik menfi ya da müspet tahminler, tasarımlar, kesinlik ve mutlaklık atfedilmediği müddetçe tarihsicilik olarak algılanmamalı ve fazla yüklenilmemeli diye düşünüyorum. Ancak, bunların kehanet derecesine getirilmesi ve dolayısıyla da bir kutsallık atfedilmesi bilimsel düşünüş açısından tehlikeli kabul edilmesi gerekir. Ancak Jaspers’in tarihsiciliğin bu boyutu konusunda Platon ve Hegel kadar eleştiri hak etmediğini düşünüyorum. Çünkü Jaspers, aksine ileriye dönük umutları olan bir düşündür.

Tarihsiciliğin karşıtlığının hiç mi problemi yoktur? Bu durum toplumların, geleceğe yönelik plan yapmamak, sadece günü yaşamak gibi problemlere kaynaklık etmeyecek mi? “Bir kimseye geleceğin insanlık için neler getireceğini sorarsak bir falcının sorumsuz cevabından fazla bir şey umabiliriz diye cevaplamak gerekir. Elbette ki sosyal bilimlerin öngörülleri esnek olmalıdır. Keskin kehanetlere yapılmış eleştirileri de anlayışla karşılamak gerekir. Ancak kabul etmek gerekir ki, bilimlerin

⁴⁹ A.g.e., 36.

⁵⁰ A.g.e., cilt:II, 76.

sadece mevcut durumla ilgilenmeleri, olması gereken hakkında fikir yürütmeleri beklenemez. Böyle bir durum bilimsel sığılığı da beraberinde getirir. Hatta toplumlar bilimsel temelli olsun ya da olmasın, geleceklerine yönelik uzun vadeli ve kısa vadeli planlamalar yaparlar. Bu tür planlamaların tarihsicilik ya da kehanet içermeleri olasıdır. Yapılabilecek bilimsel temelli öngörülerin ne kadarının tarihsicilik içerdiğinin tespiti de zordur. Bu konuda evrensel kabul edilebilecek kriterler de yok gibidir.

Popper, Marxizmin bu güne dek ortaya çıkmış tarihsicilik biçimlerinin en yalıncısı olduğunu söyler.⁵¹ Marx'ın geleceğe yönelik kehanetlerinin sadeliği ve bu konudaki tavrının netliğini ifade etmek için bu ifadeyi kullanmaktadır. Ancak kanımca bu konuda gözden kaçırdığı, Marx'ın yaşadığı çağın onu tarihsiciliğe ittiği gerçeğidir. Şunu da ifade etmek gerekir ki; Marx'ın yaşadığı siyasal karmaşaların farkında olan Popper, onun iyi niyetine tamamen inandığını da belirtmektedir. Ancak, Marx'ın devrimi gerçekleştirme sürecini aşama aşama net bir şekilde ortaya koyması ve bu konuda neredeyse esnekliğe hiç yer vermemesi, doğal olarak Popper'ın de dikkatini çekmiş ve bu konuda eleştiri oklarını ona yönlendirmiştir.

Ama Marxizm ile ilgili bunun aksini düşünenler de vardır. Mesela, Lucien Seve şöyle der: “İyi niyetle söylenmiş olsa dahi yalana başvurmayı istemeyen tarihte doğruyu ararken ne bir çıkar ne de bir önyargı uğruna yolundan sapmayan ve üstelik burjuva tarih yazarından farklı olarak, bilgili ve onuruna düşkün ama zihni idealizmle, doktrinlerin kesin sosyal ve politik önvarsayımlarıyla, spiritüalist spekülasyonun arkasında beliren sınıf nedenleri üzerindeki ışığın etkisi ile pek o kadar doldurmayan bir düşünce vardır; bu düşünce akımı Marxizmdir.”⁵² İfadeler bir Marxistin duygu yüklü çabalarını da yansıtsa Marxizmin önyargı yıkıcı özelliği konusunda da hakkını teslim etmemiz gerekir.

Hegel'in tarihsiciliği ile günümüz tarihsicilik arasındaki ilişkiyi Popper, şöyle betimler: “Hegeli tarihsicilik ile modern tarihsiciliğin felsefesinin özdeş olduğunu göstermeye çalıştım. Bu özdeşliğin yeteri kadar açık kavrandığı pek enderdir. Hegeli tarihsicilik geniş çevrelerin hatta saf solcu ve anti-faşistlerin, günlük

⁵¹ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt:I, 62.

⁵² Lucien Seve, *Felsefe ve Siyaset*, çev., Müntekim Öçmen, İstanbul, 1998, 101.

dillerine girmiştir. O öylesine onların düşünsel havalarına girmişler ki, birçoğu artık farkına varmamakta ve bundan rahatsız olmamaktadır.”⁵³ Popper, modern tarihsicilik konusunda ise şöyle der: “Modern biçimlerinde tarihsicilik ve doğal yasalara karşı takınılan belli bir modern tavır gibi, hurafelerin din dışı hale gelmelerinin tipik bir sonucudur. Fesatlıkları Troya savaşçılarının tarihini açıklayan Homeros tanrılarına artık inanmayan insan ya da gruplar olmuştur. Bilge Zion ihtiyarları, tekerciler, kapitalistler ya da emperyalistler gibi kötülükler bütün çektiğimiz cefalardan sorumlu olan, sinsi baskı grupları almıştır.”⁵⁴ Marx’ın ve Marxçıların, özellikle diyalektik konusunda Hegel’den etkilendikleri yadsınamaz. Ancak buna rağmen, Hegel’in faşist yönünü gerçek anlamda fark edenlerin de sayısının az olduğunu da kabul etmek gerekir.

Popper, tarihsicilikten sakınması gerekenler içinde toplumbilimcilerin de olması gerektiğini belirtir ve şöyle der: “Toplumbilimcilerinin başlıca görevi, tarihsiciliğinin inandığı gibi, tarihin gelecekteki akışının kehanet yoluyla önceden haber verilmesi değildir. Daha çok toplum alanındaki daha az göze batar bağlılıkların ortaya konması ve açıklanması, toplumun maddesinin ele avuca sığmazlığının, esnekliğinin ve gevşekliğinin, onu işleme ve biçimlendirme çabalarımıza karşı direnmenin incelenmesidir.”⁵⁵ Toplumbilimcilerin asli görevlerinin bu olması gerekir. Toplumbilimcilerin mevcut durum hakkında yaptıkları tespitler yine mevcut durumu değerlendirmeye yaradığı doğrudur. Ancak, buna rağmen, bazı düşünürlerin ya da ideologların tarihi ve mevcut durumu göz önünde bulundurarak gelecek hakkında bazı öngörülerde bulunmalarını da tarihsiciliğin hücrelerine hapsedmemek gerektiğini düşünüyorum. Aksi halde salt tarihsicilik kaygısıyla sosyal bilimciler toplumbilimlerini kısırlaştırabilirler. Zaten Popper’da bilimi alanını daraltma konusunda klasik bilimci anlayışa karşı tepkilidir. Hatta metafiziğin düşünce hayatının tamamen dışına atılmasının bilimsel düşüncesinin alanını daralttığını belirterek tepkisini ortaya koymuştur.

Geleceğe yönelik tahmin, öngörü ya da Popper’ın deyimiyle kehanetlerin ne kadarının tuttuğu belli olduktan sonra insanların saygısını kazanmış veya

⁵³ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt:II, 77.

⁵⁴ A.g.e., 91.

⁵⁵ A.g.e., 91.

kazanmamıştır: “Mesela, bir sosyal bilimci, öndeyisinin onun vuku bulmasına sebep olacağını görerek, bir şeyi önceden haber verebilir. Veyahut her iki durumda da, bilimsel objektifliği sağlar görünen ilkeye uyuyor olabilir: doğruyu ve sadece doğruyu söyleme ilkesine... Fakat, doğruyu söylemiş olmasına rağmen, onun bilimsel objektifliğe uyduğunu söyleyemeyiz: çünkü (yaklaşmakta olan oluşumların gerçekleştireceği) tahminler yapmakla o, bu oluşumları kişisel olarak tercih ettiği yönde etkilemiş olabilir.”⁵⁶ Bilimsel düşünüşü bu çerçeveye hapsedtikten sonra insanların geleceğe yönelik öngörü yapması konusunda heveslerini kırmış olmaz mıyız? Yaptığının bilimsel hiçbir değerinin olmaması benim bu konudaki motivasyonumu menfi yönde etkileyeceği muhakkaktır.

Popper’ın komploculuk ile ilgili düşünceleri fazla net değildir. Kime komplocu ya da fesatçı diyeceğimiz konusu açık olmadığından konunun açıklanması gerekmektedir. Bu konuda şöyle demektedir: “Fesatlık/komplo kuramına inanan insanlar iktidara geldikleri zaman önem kazanırlar. Ve fesatlık kuramını kabul edip mevcut olmayan fesatçılara karşı, karşı-fesatlık tedbirlerine girişmeleri en muhtemel olanlar da yeryüzünde bir cennet yaratabileceklerine içtenlikle inananlardır. Fesatçıların yapıldığı itiraf olunmalıdır. Ama... Sonunda bu fesatçıların pek azı amaçlarına varırlar. Fesatçıların fesatlıklarının sonunu getirdikleri pek enderdir.”⁵⁷ Burada kimleri fesatçı ya da komplocu kabul edeceğimiz konusunda da tam bir açıklık olmadığını düşünüyorum. Eğer, neredeyse ortaya çıkan her siyasi olayın planlandığını ve yine neredeyse siyasi hiçbir konuda, tesadüflerin olmadığına inanmak şeklinde geniş bir tanımla yapılacak olursa; bence bu gün için komplocular emellerine ulaşmışlardır. Ya da bu gün için siyasal komplolar hüküm sürmektedir, denilebilir. Ütopyaların, siyaset felsefesi kitaplarındaki halleri oldukça masum ve hatta bazen de cazip görünmelerine rağmen, çeşitli şekillerde uygulama imkânı bulunduğunda bazen insanlık için tehlikeli araçlar haline dönüşebilmektedirler.

Bir sosyal bilimcinin salt hakikat için çabalaması şaşılacak bir durum değildir. Ancak bunu ne kadar gerçekleştirebileceği konusu tartışmalıdır. Çünkü sonuç itibarıyla bilim adamı da insandır. İlgileri, çıkarları dahası inançları, ideolojileri olan bir varlığın salt objektif olabileceğini varsaymak safdilliktir. Gerçi

⁵⁶ Popper, *Tarihselciliğin Sefaleti*, çev., Sabri Orman, Plato Yayınları, İstanbul, 2008, 27.

⁵⁷ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt:II, 19.

klasik bilim anlayışı bunu gerektirirdi ancak çağdaş bilim filozofları bunun aksini düşünmektedirler. Bu konuda örneğin fizik ile sosyolojiyi ayırt etmek gerekir. Çünkü sosyal alanlarda rölativizmden bahsetmek daha olasıdır. Hatta sosyal bilimlerde gelecek ile ilgili öndeyilerde bulunma eğiliminin fizik bilimlerinden daha fazla olmasının da anlayışla karşılamak gerekir ve bu konuda olunabildiği kadar esnek olunması taraftarıyım.

2. K. R. POPPER'IN SİYASET FELSEFESİNE BAKIŞI

2.1. KAPALI TOPLUM

Popper'in siyaset anlayışının temelinde iki kavramın özellikle önem arz etmektedir: bunlar 'kapalı toplum' ve 'açık toplum'dur. Her iki kavram üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulacağı gibi ilgili kavramlara da değinilecektir.

Popper, kapalı toplumu şu şekilde tanımlar: “Sihirci ya da kabileci yahut ortaklaşacı topluma kapalı toplum denir.”⁵⁸ Burada, ortaklaşa toplumdan işbölümü ve karmaşılaşmanın başlamadığı homojen toplumları kastetmektedir. Bütün komünist toplumları kapalı toplum kategorisine koyup koymadığı konusunda emin değilim. Çünkü komünist sistemlerin örneğin kabileciliğe en az Popper kadar karşı olduklarını da kabul etmemiz gerekir. Ancak buna rağmen Popper'in Komünist toplumları özellikle kapalı kabul ettiğini de bilmek gerekir. Bu bir çelişki değildir. Çünkü tanımında da belirttiği gibi ortaklaşacı toplumdan kastı Komünist toplumlar olmalıdır.

Yine Popper başka bir açıklamasında da kapalı toplumu şu şekilde tanımlar: “Kapalı bir toplum, üyelerinin hısımlık, bir arada yaşayış, ortak çabaları, ortak tehlikeleri, ortak sevinçleri, ortak kaderleri paylaşma gibi yarı biyolojik bağlarla birbirine tutunmuş yarı organik bir birim olduğu içindir ki, bir sürüyü ya da bir

⁵⁸ Baudouin, *a.g.e.*, 161.

kabileyi andırır... Felsefenin kendisinin çıkışı, öyle sanıyorum ki kapalı toplumun ve büyü inancının çöküşüne bir karşılık diye yorumlanabilir. Bu yitirilmiş büyü imanının yerine aklın bir iman gibi koyma girişimidir.”⁵⁹ İmanın yerine aklın iman gibi koyulması itirafı düşünce tarihinde çok az düşünürün değindiği bir realitedir. Popper ve çağdaşı birkaç filozofun da fark ettikleri gibi dogmalardan kaçmak adına bilime sarılan insanlık bilimi dogmalar haline getirmişlerdir. Metafizik ve dine sırt dönerken bilimi bir din haline getirmişlerdir. Hatta, Comte böyle bir din kurduğunu bile bütün dünyaya ilan etmiştir.

Burada, Yunanlıların hangi toplumlarla denizaşırı ilişkilere girdikleri sorgulanabilir. Bu Yunanlıların kabilecilikten vazgeçiş noktasında etkilendikleri toplumların kapalılık/kabilecilik sorununu çözmüş olduklarını da kabul etmemizi de gerektirmez mi? Popper’ a göre Antik Yunanda birbirine karşıt iki okul vardı; birincisi Pytagoras tarafından kurulan İtalya Okulu, bu okul, özel bir yaşam yolu ve gizli bir öğretisi olan dinsel düzenli bir okuldu. (conjectures et refutations) Kapalı toplumun temelinde yer alan düşünceyi devam ettiriyordu. Dokunulmaz bir paradigma çevresinde birleşmiş bir küçük bilginler topluluğu ister istemez Kuhn’un ‘normal bilim’ ini çağrıştırıyordu. Bu yapıdaki okullarda akılcı tartışmaların yapılabileceğine ilişkin bir işaret yoktur. ⁶⁰ Tamamen aktarmacı bir yapıyı ortaya koyuyordu. Bilim üretmeye yönelik çabalara rastlanmaz. Aslında bu tür eğitim kurumlarına zamanımızda da rastlamaktayız. Özellikle sosyal bilimlerle ilgili orijinal çok az düşünceye rastlıyoruz. Daha çok mevcut düşüncelerin değerlendirilmesi şeklinde çabalara rastlıyoruz.

Popper’in batı hayranlığı yeri geldiğinde kendisini göstermektedir. Yunanlılardan önce felsefe ve özgürlükçü düşüncelerin hiç gelişmediği düşüncesinin fazla peşin bir hüküm olduğunu zannediyorum. Çünkü elimize yetersiz kaynakların gelmiş olması, ya da hiç kaynağın bulunmaması, Yunanlıların mutlak anlamda özgür düşüncenin başlangıcı saymak doğruya ulaşmada yetersiz bir metot olabilir. Popper, insanlık tarihinin kapalı toplumlardan açık topluma doğru değişim ve ilerleme kaydettiğini, ancak bu değişimin zaman zaman uygarlık bunalımı nedeniyle durdurulduğunu ve geriye tekrar kabileci kapalı toplumlara dönüşe varacak

⁵⁹ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: I, 180.

⁶⁰ Baudouin, *a.g.e.*, 26.

rejimlerin ortaya çıktığını açıklamaktadır. Bu çerçevede Komünist rejimleri kabile tipi topluluklar gibi, kapalı toplum örnekleri, olduğunu anlamamız gerekir. Popper, özellikle eşitlik ile ilgili iyi niyetlerine ve yaşadığı zaman diliminde Marx'ın haklı yanlarına rağmen bu fikrinden vazgeçmez ve hep dile getirir. Ona göre ılımlısından radikaline bütün Marxist rejimler kapalı toplum rejimleridir ve bunlar demokrasi düşmanlarıdır.

Kapalı toplum ile her türlü toplumsal düzenliliğin doğa üstü güçlerce yürütüldüğüne inanıldığı bu nedenle toplumsal düzeni belirleyen gelenek görenek ve yasalara sıkı sıkıya uyulduğu, ve bireylerin bütünüyle bu düzenliliğe uygun olarak hareket ettiği, kişisel sorumluluğun yerine grup sorumluluğunun kast sistemi- olduğu toplumları ifade eden Popper, bu tanımlamada da görülen birkaç noktayı özellikle belirleyici almaktadır. Bunlar; kişisel sorumluluğun olmayışı ve gelenek görenekleri ile doğa yasalarını aynı akıl dışılıkla değerlendirip tabu şeklinde yaklaşılmasıdır. Popper'in kapalı toplum ile ilgili bazı tanımlama ve açıklamalarına komünizmi sıgdırmakta zorluk çekiyorum. Çünkü, sanki sadece komünist sistemlere özel bazı maddeler yerleştirmiş gibi görünüyor. Örneğin kişisel sorumluluğun olmayışı özelliğiyle kabileci toplumlara benzerlik gösterse de bu konuda da bariz farklılıkların olduğunu düşünüyorum. Bir taraftan daha işbölümüne geçilemeyen homojen kabileci topluluklar ki bunlarda ortaklaşacılığın bulunması doğaldı. Diğer taraftan emperyalist sistemler tarafından ezilen/ezildiği düşünülen, toplumların ancak özel mülkiyetin ortadan kaldırılarak kurtarılabileceğini savunan komünist sistemler. Her iki yapıdaki ortaklaşacılığın farklı temellerinin bulunduğu açıktır.

İnsanların sorumluluk ve düşünme tembelliğine yakalanmasının kapalı toplumla mümkün olduğunu savunan Popper, bu konuda en katı eleştirilerini Platon'a yöneltir. İlginç eleştiri üslubuyla şöyle söyler: "Platon'dan almamız gereken ders, onun bize öğretmeye çalıştığının karşıtı olmalıdır... Kapalı toplumun sözde masumane güzelliğine geri dönemeyiz. Cennet düşümüz yeryüzünde gerçekleştirilemez. Bir kez aklımıza güvenmeye ve eleştirme yetilerimizi kullanmaya başlayınca artık bir daha kabile sihrine kayıtsız boyun eğme durumuna düşemeyiz... Kahraman kabilecilik çağına geri gitmek için ne kadar çalışırsak, Engizisyon'a, Gizli

Polis'e ve romantikleştirilmiş bir gangsterliğe ulaşmamız o kadar kesin olur.”⁶¹ Bireylerin sorumluluk almak istememeleri onların yetiştirme tarzlarıyla ilgilidir. Popper'ın da defaten belirttiği gibi bireyi birey yapan bütün özelliklerinin elinden alınması onun insan olma vasfını da zayıflatır. Özellikle yönetime katılma konusunda bütün sorumluluklardan vazgeçen yönetilenlerin yönetimden kaynaklı şikayet haklarını da kaybedecekleri açıktır.

Popper, çok net bir şekilde açık topluma mahkum olduğumuzu aksi taktirde insan olma vasıflarımızı yitireceğimizi şöyle belirtir: “İnsan kalmak istiyorsak, o vakit tek bir yol vardır, açık toplumun yolu. Bu durumda, ne kadar akla sahipsek, onun hepsi hem güvenliği, hem de özgürlüğü sağlamak için plan yapmakta kullanarak, bilinmeyene, belli ve güvenli olmayana doğru ilerlememiz gerekir.”⁶² Sıradan bir insanın aklına şu sorular gelebilir; bilinen ve daha güvenli yol dururken, neden aklı kullanma hevesiyle bu kadar maceraya giriyoruz? Belki de Platon'un dediği gibi en bilgeyi bulup yönetime getirdikten sonra, artık sıkıntıların neredeyse tamamı çözülmez mi? Demokrasi denen anlayış insanı fazlaca asi hale getirmemiş midir? Özellikle Müslüman toplumlarda bu anlayış sorgulana gelmiştir. Ancak İslam tarihindeki şu olay çok açıklayıcıdır. Seçilip başa gelen Hz. Ömer, kendisini seçen/kendisine biat eden, topluluğa döner ve şöyle der: Ben Hattab'ın oğlu Ömer, içinizde daha layıkları olmasına rağmen başınıza beni seçtiniz. Şimdiye kadar doğruydum, ya yamulursam... topluluktan herhangi birisi fırlar: yamulursan seni şu eğri kılıcımla doğrulturum. O topluluktan kimi seçerseniz seçin Hz. Ömer gibidir. Herkes siyasal bilince sahiptir. Yönetime etkin bir şekilde katılır. Yönetimde bulunana doğrudan doğruyu haykırmayı hem ibadet hem de görev telakki eder. Popper'ın açık toplum inşası ve örneklerinden bahsederken İslam medeniyetinden hiç örnek vermemesi tam bir manipülasyona örnektir. Aslında bu durum sadece Popper için değil birkaç insafli düşünür dışında batılı düşünüşün karakteri durumundadır. Bunların başında Max Weber, Karl Marx⁶³ gelir.

⁶¹ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: I, 190-191.

⁶² A.g.e., 190.

⁶³ Weber, *Protestan Ahlakı Ve Kapitalizmin Ruhu* adlı eserinde toplumların gelişmesini onların Protestan olmasına bağlar, Marx ise, dinler afyon gibidir, insanları uyutur, derken İslam'ın böyle olmadığı gerçeğini göz ardı eder.

Toplumu insan organizmasına benzeten bazı düşünürlere inat Popper, bu durumu kapalı toplumun bir özelliği sayar; kapalı toplumu bir organizmaya benzetilebileceğini söylerken de, toplumun üyelerinin organizmanın hücreleri olmakla, kendi bütününe ait çabaları, tehlikeleri, sevinçleri, kederleri paylaştıklarını, organizma içinde farklı bölümlere geçemediklerini yani kolun beyin olamayacağını da ifade etmektedir. Ayakları baş başları ayak yaptığı için değişik çevrelerce belki de kapalı toplum taraftarlarınca kıyasıya eleştirilen Marx'ın en azından bu özelliğinin Popper tarafından görülmesi gerekirdi. Çünkü uygun yöntemlerle olmasa da seçkin dolaşımının esas alındığı gözden kaçırılmamalıydı. Her ne kadar bu seçkin dolaşımının sadece insanlık lehine olmayan bir yapıdan yine insanlık lehine olmayan bir yapıya tersyüz etmekten başka bir şey olmasa da kısmi olarak bu organik yapıdan maceravari bir yapıya geçişin gözden kaçırılmaması gerekirdi.

Popper'a göre, kabileci/kapalı toplumun, toplumsal gerilimin yokluğundan ötürü 'organik' olmaya benzeyen bir niteliği bulunduğu teslim edilmelidir. Böyle bir toplum köleliğe dayanıyor olabilmesi, kendi içinde bir toplumsal gerilim yaratmaz, çünkü bazen köleler, toplumun sığırlarından fazla parçası olamazlar. Onların özelemleri ve sorunları, yöneticilerin toplumun içinde hissedebilecekleri bir sorun yaratmazlar.⁶⁴ Aslında Popper'ın yapmaya çalıştığı insanı sürüleştiren bir anlayıştan, insanı kendi başına bir birey/değer olduğu anlayışına taşımak ki bu zannedildiği kadar kolay olmasa gerek. Çünkü köleleştiren ya da sömüren bir yapıdan bireyleri kurtarmak sömürülen insanların istekleriyle mümkün olabilir. Eğer, söz konusu bireyler bunu istemezlerse ya da daha da kötüsü, eski yapıyı korumak için çaba içine girerlerse bu imkânsız gibi zor bir sürece dönüşecektir. İşin zorluğu bunun sebebi ise bu işin uzun vadeli eğitim ile mümkün olmasındandır.

2.1.1. KABİLECİLİK

Siyaset felsefesinin ana problemlerinden olan devlet mi birey içindir yoksa birey mi devlet içindir sorusu Popper'in de ilgisini çeker ve bu konuda Platon'a

⁶⁴ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: I, 298.

yüklenir: “Platon, kabile anlayışının, yitirilmiş birliğine özlem duyuyordu. Toplumsal bir devrimin ortasında, değişen bir yaşayış ona gerçek değil diye görünmüştür. Ancak istikrarlı bir bütünün, sürekli bir kolektifin gerçekliği vardır, geçici bireylerin değil. Bireylerin bir toplamından ibaret olmayıp daha yüksek bir düzeyden doğal bir birim olan bütüne boyun eğmek birey için ‘doğal’dır. Parçayı bütün için yapar- bütünü parça için değil”⁶⁵ Parçalardan oluşan bütünün parçasını yok sayması düşünülemez kuşkusuz. Çünkü bu kendisini de inkâr ve yok etme anlamına gelebilir. Ancak yine de bireyi ezmeyecek onun özgürlük alanına fazla müdahil olmayacak bir devlet tasarlarken ki bu gün için demokratik bir devlet olduğunu farz edelim; bireylerin özgürlük alanlarını da devletin varlığını tehdit edici düzeyde olmamasını nasıl sağlarız sorunu karşımızda duracaktır. Sonuç itibariyle, devletin varlığını ortadan kaldırmayacak kadar özgürlük ve bireyleri tahakkümü altına alıp ezmeyecek kadar da devlet otoritesi orta noktasında birleşsek dahi bunu sınırları izafi bir şekilde karşımızda duracak ve bu sorun siyaset felsefesinin ana problemlerinden bir olmaya devam edecektir.

Popper, kabile tipi toplumlarda yetişen bireylerin kavramlarla ilgili algılarının da bu çerçevede şekillendiğini savunur ve bu konuda şöyle der: “İnsanın ussal olmaktan çok cesur bir yaratık olduğu düşüncesi usa karşı isyancılar tarafından keşfedilmemiştir; bu tipik bir kabileci idealdir. Bu cesur adam ideali ile cesarete karşı duyulan daha yakın bir saygı arasında ayırım yapmamız gerekiyor. Cesaret her zaman takdire değer bir şey olmuştur ve olacaktır. Ne var ki, ben takdirimizin kahramanın kendisini adadığı amaca bağlı olması gerektiğine inanıyorum.”⁶⁶ İnsanın cesaret etmesi gerektiği konularda sağlıklı seçimler yapması gerektiği konusunda Popper’in hayatından örneklerle de görebiliyoruz. Örneğin Hitler tehlikesine karşı Yeni Zelanda’ya gitmiştir. Yine hayatının tehlikeye gireceği tehlikesine karşı daha önce aktif bir şekilde katıldığı Marxist organizasyonlardan süratle uzaklaşmıştır.

Popper’in, “Kabilecilikten, insanlığa ilk adımı atan Eski Yunanlılardı”⁶⁷ şeklindeki ifadesini J. Baodouin şöyle temellendirmeye çalışır: “Platon geleneksel seçkinlerin zayıflamasının kabileciliğin bozulmasına katkıda bulunduğunu isabetle

⁶⁵ A.g.e., 87.

⁶⁶ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: II, 190.

⁶⁷ Baodouin, a.g.e., 22.

fark etmişti. Öte yandan Popper'a göre kapalı toplumun çöküşünün asıl nedeni, ticaretin gelişmesinde ve denizaşırı ilişkilerde aranmalıdır. Ticaret ve denizaşırı ilişkiler, kentler arasındaki alışverişi arttırmış, Eski Yunanı dış kültürlerle açmış ve toplumsal katmanlaşmayı hızlandırarak, kabileciliğin çöküşünü hızlandırmıştır.”⁶⁸ Ancak bu tür değerlendirmelerin sadece Yunan toplumu üzerinden yapılması bir sorundur. Antik çağ ile ilgili bize gelmiş kaynakların büyük çoğunluğunun Yunan kaynaklı olmuş olması nedeniyle, kapalı toplumun çöküşünde sadece bunların katkı sahibi oldukları anlamı çıkarılmamalıdır.

2. 1. 2. TOTALİTARİZM

Jaspers, totalitarizmi ‘mutlak egemenlik’ olarak ifade eder.⁶⁹ Mutlak egemen olan kişi ya da zümre egemenliğinin kaynağının dayandığı etkenlere de bakmadan egemen olmak için güç kullanmaktan hiç çekinmez. Hatta baskı onun ayakta durma sebebi olmaya başlar. Ne zamana kadar? Tabii ki gücü tükeninceye dek bu mümkün olabilir. Baskı kuracak gücünü yitirince artık, mutlak güç talep eden başkaları ya da halk tarafından alaşağı edilmeleri işten bile değildir.

Popper, yaşadığı dönemde ürkütücü boyutlarda yaygın olan totaliter düşünceye bizzat şahit olmuş ve temellerini saptamak istemiştir. Bu nedenle eski Yunan’dan, 1945 yılına kadar toplumbilimlerinde etkisi görülen kuramları incelemiştir. Hatta eski Yunan kaynaklarını birinci elden inceleyebilmek için Yeni Zelanda’da iken Yunanca öğrenmiştir. Sonuçta da Platon, Hegel, ve Marx’ın kuramlarında totaliter düşünceyi gözlemlemiş ve kuramını da bunun üzerinden temellendirmiştir. Totalitarizmin tarihi süreci üzerinde durmanın yanı sıra modern totalitercilik üzerinde de durmuştur. Ona göre: “Modern totalitercilik, özgürlük ve akla karşı verilen ezeli savaşın ancak bir evresidir.”⁷⁰

Popper, totaliter düşüncenin savunucusu olarak Platon’u görür ve bu konuda hakkında şunları söyler: “Platon’un iyilik, adalet ve sözü geçen öteki idealar üstüne

⁶⁸ Baudouin, *a.g.e.*, 23.

⁶⁹ Hasan Çicek, *Karl Jaspers’in Siyaset Felsefesi*, Dergah yayımları, İstanbul, 2008, 219.

⁷⁰ Karl Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: II, 62.

söylediği bütün o sözler karşısında, benim onun siyasal sistemlerine, insanîyetçilik aleyhtarı ve katıksız totaliter değişim savunulması gereken bir tezdır.”⁷¹ Kanaatimce Popper, Platon’a yüklenirken yaşadığı çağın paradigmalarının dışına pek çıkmadığını bilmesine rağmen eleştirilerini sakınmamaktadır. Çünkü Yunan toplumunda eksik de olsa demokratik yönelimler başlamış ve Platon gibi düşünürlerin bundan yana tavır koymaları gerektiğine inanmıştır. Demokrat anlayışa karşı çıkmasına rağmen Sokrates’i hoş görmesini ise; Sokrates’in totaliter bir anlayışa sahip olmadığı şeklindeki inancıydı. Çünkü Sokrates genel olarak eleştirici bir kişiliğe sahiptir ve mevcut demokratik anlayışı da yapıcı bir şekilde eleştirmesi doğal karşılanmalıydı. Ancak Platon’un durumu çok farklıydı. O totaliter yapıyı inanarak savunmaktadır. Popper, bu çerçevede Platon’a eleştirilerini şöyle sıralar: “Platon’un adaletle demek istediği nedir? Ben diyorum ki, Devlet’te ‘adil’ sözünü ‘en iyi devletin çıkarına uygun anlamında kullanmıştır’ peki ya bu en iyi devletin çıkarı nedir? Katı bir sınıf bölünmesi ve sınıf yönetimi olmasını sağlayarak bütün değişimi durdurmaktadır. Ben bu yorumumda haklıysam, o zaman Platon’un adalet isteğinin siyaset programını totaliterlik düzeyinde bıraktığını söylememiz lazımdır.”⁷² Popper, Platon’un adalet kavramını tersyüz ettiğini düşünür. Onun adaletten anladığı, aristokratlardan yana işleyen ve bu konuda değişimi tümünden reddeden tarzda idi. Popper’ın adaletten anladığı ile Platon’un anladığı aynı şeyler olmadığından Platon’un hoş görülmesi düşünülemez. Çünkü ona göre Platon, yönetici yönetir, işçi çalışır ve köle de köleliğini yaparsa devlet adildir demektedir, ki bunun kabul edilebilmesi mümkün değildir.

Popper’a göre, adalet, genel kullanışta eşitlik demekse, Platon ‘Devlet’te onun eşitsizlik demeye geldiğini niçin iddia etmiştir. Buna en olası cevap hakkı bunun adil devlet olduğuna inandırarak, totaliter devlete propaganda yapmak istemesi gibi gelir. Şurası da bir gerçektir ki, Platon böylelikle, eşitlikçiler ve bireyciler arasında kuşku yaymayı da başarmış ve bu gibi kimseler, onun otoritesini etkisi altında kalarak kendi kendilerini, acaba Platon’un adalet anlayışı kendilerinde daha doğru değil mi? Diye sormaya başlamışlardır.

Popper, adaletten şunları anlar:

⁷¹ A.g.e., cilt: I, 94.

⁷² A.g.e., cilt: I, 95.

- a) Yurttaşlık yükünün eşit dağıtılması
- b) Yurttaşların yasa önünde eşit muamele görmesi
- c) Mahkemeler tarafsız olması
- d) Yurttaşlar nimetlerden eşit pay alacak.⁷³

Popper , Platon'un insanın kendi kendine ait olanı korumak ve kullanmak adalettir. Böylece, bir kimsenin bulunduğu kastı ya da sınıfı koruması adalettir. İlkesini şöyle hicveder: "Sizin paramı çalmak için yaptığınız bu plan, benim kendimindir. Öyle ise benim planımı korumam ve onu kullanmam yani sizin paranızı çalmam, benim için adildir, anlamına gelir ki bu hiç adil değildir. Yine "ortaklaşıcılığa karşı biri, yani bireyci bir kimse aynı zamanda özgeci olabilir, başka insanlara yardım etmeye hazır bulunabilir. Diyerek Platon'un bencillik anlayışını eleştirmektedir. Bütün bunların yanı sıra, aslında o, "özgecilikle birleştirilen bir bireycilik, bizim, batı uygarlığımızın temeli olmuştur,"⁷⁴ der. Yine Popper, " insan bireylerini her zaman amaç olarak tanı ve onları kendi amaçların için salt araç diye kullanma"⁷⁵ diyen Kant'ın da temel ilkesinin bu olduğunu savunur. Bireycilik ile bencillik farkını ortaya koymuş olması önemli olmak ile birlikte bireyci tavırların önü alınmazsa zamanla bencillğe dönüşme ihtimalini de göz ardı etmemek gerekir. Batı medeniyetinin bireyciliğinin özgecilikle ne kadar birleştiği konusu da tartışılabilir. Gelinen noktada batının şu andaki bireyciliğini savunmamak ya da eleştirmek Platon'un bireycilik düşmanlığını savunmak anlamına da gelmemelidir.

Bütün bu totaliterliğine rağmen Platon'da, nasıl oluyor da zaman zaman bir takım insaniyetçi düşüncelere rastladığımızı şöyle açıklar. Popper, eğer Platon'un, varsa da insaniyetçi bir yönünün, bunun da Sokrates'e dayandığını söylemesi, zannımca onun zekâsını küçümsemek olarak algılanmamalı. Belki siyaset etiğini eleştirmek açısından bakılmalıdır. Bir kısmına ise Popper'in derin Sokrates hayranlığına bağlamak gerekir.

Totaliterliğin kendi içinde bir çekicilik barındırdığını savunan Magee, Popper'in totalitarizm anlayışını şöyle değerlendirir: "Popper'in totaliterliğin çekiciliğini açıklayışının orta noktasına yakın bir yerinde 'uygarlığın gerginliği'

⁷³ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: I, 95.

⁷⁴ A.g.e., 106.

⁷⁵ A.g.e., 106.

dediği bir sosyo-psikolojik kavram yer almaktadır. Bu kendisinin de belirttiği üzere, Freud'un 'uygarlık ve huzursuzlukları' adlı yapıtında kullandığı kavramla ilişkilidir. Çoğu insanların gerçekten özgür olmayı istemediklerinin, çünkü özgürlüğün sorumluluğu gerektirdiğinin, çoğu insanlarsa sorumluluktan korktuklarını ileri sürüldüğünü sık sık işitiriz.”⁷⁶ Sorumluluktan kaçış kültürünün yine totaliter toplumlarda kazanıldığını düşünürsek bunu önlemenin yolu da yine açık toplumdan geçer.

Platon'un bilge yönetici tezine karşı çıkarken Popper, bu konuda riske girmenin saçma olacağını söyler. Totaliter yapılarda seçme şansı olmadığı için mevcut idareciye mahkûm olduğundan, böyle bir sistem mevcut olsa da süratle terk etmek gerektiğini vurgular ve bu konudaki düşüncelerini şöyle ifade eder: “Yöneticileri kurumsal denetim altına sokmak sorununu ortaya koymak için, yöneticilerin hiçbir zaman iyi ya da bilge olmadıklarını varsaymaktan başka bir şey yapmamız gerekmez. Ben yöneticilerin ahlakça ya da kafaca nadiren ortalamanın üstüne çıktıklarına ve çoğucası onun altında kaldıklarına inanmak eğilimindeyim. Ve öyle sanıyorum ki, siyasette, aynı zamanda en iyiyi elde etmeye çalışmamız gerekmekte, birlikte elimizden geldiğince kendimizi en kötüye hazırlamalı ilkesini benimsemek akla uygun olur.”⁷⁷ Aslında Popper, yöneticiyi gerektiğinde değiştirme imkânı vermeyen bütün sistemlerin bu açıdan tehlike arz edeceğini belirtir. Bu konuda da açık topluma mahkûm olduğumuzu bundan başka da bir çıkar yol olmadığını özellikle belirtir. Bunun aksi fikirleri Popper, kendi ifadeleriyle şöyle değerlendirir: “Totaliterliğin şu ya da bu biçiminin kaçınılmazlığından söz edildiğini sık sık duyarız. Zekâları ve gördükleri eğitim dolayısıyla, söylediklerinin sorumluluğunu bilmeleri gereken kimseler, bundan kurtuluş olmadığını açıklamışlardır. Bize demokrasinin sürekli olabileceğine, gerçekten inanacak kadar saf mıyız diye sorarlar. Bu kimseler, demokrasinin, totaliterlikle savaşmak için onun yöntemlerine öykünmeye zorlandığını, böylelikle kendisinin de totaliterleştiğini öne sürerler. Bu tür savlar yeterince inandırıcı görünebilir. Fakat inandırıcı görünüşte olmak, böyle sorunlarda güvenilir bir rehber değildir. Aslına önce şu metod sorununu düşünmeden, bu kandırıcı savları tartışmaya girilmemelidir. Herhangi bir

⁷⁶ Magee, *a.g.e.*, 79.

⁷⁷ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt.I, 124.

toplumbilimci, ortaya bu geniş tarihsel kehanetler koymak gücünde midir?⁷⁸ Popper, eleştirirken sıklıkla başvurduğu yönteme başvurur; kendi düşüncesine uymayan ama mantıklı bir ifadeye rastladığında onu kehanetle suçlayıp mahkûm etme dolayısıyla da usulen reddetmektir.

Popper, Engizisyonun Platon’dan esinlendiğini şu şekilde belirtir. “Kilise, Plâtoncu – Aritotelesçi totaliterliğin izlerinde yürüdü ve bu gelişme Engizisyon ile doruğuna vardı. Özellikle Engizisyonun dayandığı kuramın büsbütün Plâtoncu olduğu söylenebilir. Kanunlar’ın son üç kitabında, Platon çoban yöneticilerin sürülerini korumak uğruna her şeyi yaparak, yasaların özellikle dinsel kuram ve törenlerin sertliğini sürdürmeleri gerektiğini, bu uğurda dürüst ve şerefli bir insan olabileceği halde, hasta vicdanlı güçlülerin tehditlerine boyun eğmesine izin vermeyen, kurdu öldürmekten de çekinmemekle yükümlü olduklarını söyleyerek bunu açıkça göstermektedir.”⁷⁹ Engizisyonun toptan bir Platondan etkilenişin bir ürünü olduğu insafsız değerle hiç indirme olabilir. Ancak antik çağ totaliter yapının, orta çağ süresince batının bir peşini bırakmadığını kabul etmek gerekir. Bu bilimsel ve eleştirel düşünüşün önündeki büyük engelin tamamını Platon’a bağlama haksızlık olur. Çünkü bu durum Batı toplumunun sosyolojik bir gerçeğini de dile getirmektedir. Totaliter yapının sadece batı toplumunun bir sorunu olduğunu da söyleyemeyiz. Ancak bu tür olguların bir kişiye da belli bir zamana bağlanması, özellikle sosyal olguların tek nedene bağlanamayacağı ilkesini çiğnemek anlamına gelecektir.

Platon’un şehrin yararına olmak üzere, yalan söyleyip hem düşmanlarını hem de kendi yurttaşlarını aldatmak, olsa olsa şehir yöneticilerinin işidir; başkası bu ayrıcalığa karışmamalıdır, şeklindeki ifadesine, Popper’in değerlendirmesi şöyledir: “Totaliter ahlak her şeye hatta filozofun tanımına, ideasına hâkim gelmektedir.”⁸⁰ Her ne kadar ideal filozof tanımına uymasa da filozofun mevcut toplumsal ve siyasal düşünceden tamamen soyutlayabilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla bu durumun Platon dâhil diğer düşünürleri de etkilemiş olması olağandır. Ancak bu durumu totaliter olmak Platon’un da hakkıdır, şeklinde algılanmamalıdır. Ancak Popper,

⁷⁸ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt.I, 18.

⁷⁹ A.g.e., cilt: II, 30.

⁸⁰ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: I, 138.

Platon'un iyi niyetine hiç inanmaz ona göre; Platon'un yöneticilerin de propaganda yalanına inanmalarını istemesinin dürtüsü, bu yalanın toptan etkililiğini artırmak, yani efendi ırkın yönetimini güçlendirmek ve sonunda her türlü siyasal değişimi durdurmak umududur.⁸¹ Bu anlamda Popper, Platon'da ahlaki anlamda iyi sayılabilecek bir özelliğine rastlasanız da bu göstermelidir, hâkim yapının korunmasına yönelik bir çabadan başka bir şey değildir, şeklinde anlamaktadır.

Şüphesiz ki Popper da yurttaşlarına, topluluğun yaşayışına, katılmalarını sağlayacak bir eğitim vermek ve onları özel ilgi ve yeteneklerini geliştirecek her türlü fırsatlardan yararlandırma, devletin sorumluluğunda olduğunu kabul ediyordu. Ancak buna rağmen Popper, Crossman'ın dediği, devletin geleceği, genç kuşağa dayanır, onun için de çocukların zihinlerinin bireysel zevke göre kalıplanmasına izin vermek deliliktir, ifadesine karşı çıkar. Ona göre bu iddia, kapıları totaliterliğe ardına kadar açmaktır. Yine bunun yanında Popper, öğretmenler ve eğitimciler için “laissez faire” i savunmadığını özellikle belirtir. Bunu savunmamasına göre Popper, bu politikanın bilimsel araştırma ruhunu (gerçeğe biz sahibiz inancı yerine) gerçeği sorgulama ruhunu yok etmeleri için tam yetki verme yolundaki otoritesi bir politikadan kat kat üstün olduğuna inanmaktadır. Düşünce hayatındaki totaliterliğin tehlikesini değerlendirirken Popper, sınırsız engellemeden ise, sınırsız özgürlüğün daha az zarar verebileceğini savunurken aslında neredeyse hiç deneme imkânı olmayan bir yaklaşım olarak algılanmalı. Çünkü yüzde yüz olmasa da düşünce önünde engelleri dünya tarihi defalarca yaşamıştır; bunun getiri ve götürülerini bu gün için söyleyebilmek mümkündür. Ancak “laissez faire” nin bu gün için yarar ve zararlarını tespit etmek mümkün değildir. Ancak; zararlı yanlarına rağmen sınırsız özgürlüğün, totaliter bir yapıya göre, zararlarının daha az olacağı öngörüldüğünde en azından basit mantık açısından yanlış olmaz. Ancak, sosyolojik realiteler yaşanmamış ihtimallerin yaşanabilme durumların net bir şekilde ortaya koymaya engeldir.

2. 1. 3. KÖLELİK

⁸¹ A.g.e., 140.

Tarihte hep var olan ya da var olduğu varsayılan kölelik; insanın insana kulluğu olarak ifade edilir. Diğer bir tanımla kölelik; insanın, mülkiyet nesnesi olarak kabul edilmesidir.⁸² Platon'un kölelik ile ilgili düşüncelerini günümüz mihenklerle vurduğumuz zaman kabul edilebilir tarafları yok gibidir. Hatta Yunanlıların Yunanlıları değil bir barbarı köle etmeleri gerektiğini düşünmesi, hem insan hakları konusunda problemlili hem de etnosantrik bir yönelim olarak da kabul edilebilir. Ancak bu düşünceyi sadece Platenizme mal etmek insafsızlık olur. Dönemin toplumunun ekseriyetinin kabul ettiği, hatta ezilen tabakanın bile öğrenilmiş çaresizlik tarzından bile olsa kanıksadığı bir düşüncedir. Bu duruma dönemin paradigmatal çerçevesi olarak da bakılabilir belki. Kuşkusuz söz konusu paradigmatal çerçeveye karşı çıkışlar olmuştur, ancak bunlar hem teorik hem de pratik olarak cılız kalmışlardır.

Marx tutucu parti yandaşları bir anlamda kölelik taraftarları Tery'leri örnek verir. Marx'a göre Tery'lerin şehirde yaşayan işçilere sempati duydukları, yolundaki balon, -Tery'ler hiçbir zaman tarım işçisine sempati duymamışlardır- patlamış oluyor. Ve bu balon içinde bulunduğumuz 'kölelik'tir.⁸³ Bu sözüne rağmen Popper, Marx'ın 'Kölelik' ile 'Ücret Köleliği'ni ayırt etmediği şeklindeki kanaatin yanlış olduğunu belirtir. Ona göre, bundan dolayı ücret köleliği tehlikeli bir terimdir. Popper, Marx'a hak vererek, devletin, sadece fiziki tahakkümü değil aynı zamanda ekonomik tahakkümü de önlemekle yükümlü olduğunu, aksi halde "sınırsız ekonomik özgürlük de en az sınırsız fiziki özgürlük kadar kendini ortadan kaldıran bir nitelik kazanabilir, çünkü ihtiyaçlarından fazla yiyeceğe sahip olanlar açlıktan ölmek reddesine gelenleri 'özgürce' fizik güç kullanmaksızın, köleliğe kabul etmeye zorlayabilirler.⁸⁴ Bireylerin, ellerine geçen güç sayesinde başka bireyleri kendilerine köle yapmalarının yöntem ve çeşitleri değişse de, köleleştirmenin baki kaldığını söyleyebiliriz. Bireyi bireylere olan kölelikten kurtarıp devlete köle ettiği için Marx eleştirilebilir. Ancak bu bireyleri, bireylere kul etmenin aracı haline gelen liberal

⁸² Ömer Demir, Mustafa Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1993, 220.

⁸³ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: I, bölüm: 17, not:25, 301.

⁸⁴ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: II, 115-116.

yapıların sınırlı da olsa savunucusu olan Popper'da en az Marx kadar eleştiri hak etmektedir.

Ancak buna rağmen kölelik ile ilgili Popper, Marx'ın tespitlerini derinlemesine incelemiş olması, önemli bir kısmına hak vermiş olması bu konuda onu her yönüyle kabul ettiği anlamına gelmemelidir. Popper kölelik mevzuunun önem derecesini şu cümle ile özetler: “Birçok ahlak kararları başkaları için ölüm kalım yargılarıdır. Onun içindir ki bir kölelikten yana ya da köleliğe karşı olmaya, tıpkı belli müzik ya da edebiyat eserlerini tutup tutmamaya karar verebileceği gibi karar verdiğini söylemek son derece yanıltıcı olur. Bunlar dünyayı güzelleştirmek için ne yapacağı yâda bu çeşitten başka lüksler hakkında kararlar değildir; çok daha büyük zorunluluk taşıyan kararlardır.”⁸⁵ Kabile tipi topluluklarda kölelik ile ilgili fikirler sınırlıydı. Çünkü köle bir mal gibi telakki edildiğinden, belki kölelere biraz daha iyi davranma, az iş yaptırma gibi haklarından bahsedilebilirdi. Ancak özellikle Marx'ın üzerinde durduğu çağdaş kölelik kapitalist sistemlerin bir ürünüdür. Bu kölelik geçmiştekinin aksine oldukça komplekstir. Çünkü kabile tipi topluluklarda kölelik bir kurum halindeydi ve sınırları belliydi. Ancak çağdaş kölelik neredeyse sürekli kılıf değiştirmekte ve işin vahim tarafı köleler, köle olduklarının bilincinde değildirler. Marx bu anlamda uyandırma görevi yapmıştır denilebilir ancak onun yol göstericiliğinde oluşan sistemlerin de farklı bir köleleştirmeye imza attıklarından itibar kaybına uğradıklarını söylenebilir.

2. 2. AÇIK TOPLUM

Popper, Açık toplumu, bireylerin kendi kararlarıyla karşı karşıya oldukları toplum olarak tanımlamaktadır.⁸⁶ Açık toplum, insanın bir birey olarak kendisini ifade etme, kararlarını verebilme, kendisini gerçekleştirme konusunda uygun ortam sağlayan toplumdur. Ancak buna rağmen her şeyin sınırsız serbest olduğu toplum olarak algılanmamalıdır. Popper'a göre, insanlık açık topluma mahkûmdur. Bunun

⁸⁵ A.g.e., 75.

⁸⁶ A.g.e., 24.

aksi bir durumda “uygarlığın bütün maddi kalıntılarının kısa zamanda ortadan kalkması”⁸⁷ gibi sonuç kaçınılmaz olur.

Popper’a göre, açık toplum konusunda, en net katkıyı, bu uğurda canını veren Sokrates yapmıştır. Popper, Sokrates’e büyük hayranlık duymaktadır. Popper bundan dolayı onu açık toplumun en yetenekli en özverili sözcüsü olarak kabul eder. Nihayet Sokrates, insanları, özgürce karar vermekle yükümlü oldukları, eylemlerinden ve seçimlerinden kendilerinin sorumlu oldukları ve sonuna kadar da bunun böyle olacağını varsaymaları konusunda uyarmaktadır. Ancak buna rağmen Sokrates’in yaşadığı zaman diliminde demokratik eğilimleri eleştirdiği ve şeklen de olsa bu eğilimlerin karşısında olduğu ve daha sonra iktidara gelen demokratlar tarafından idam edildiği gerçeğini de unutmamamız gerekir. Kapalı toplumdan açık topluma geçişle bireyin girişkenliği ve benliğini ortaya koymasının bir olgu haline geldiğini yani bireyselliğin keşfedildiğini ifade eden Popper, Batı uygarlığının temelini bireycilik olduğunu söyler. Ona göre bu batı uygarlığının tam da ortasında duran düşüncedir. Bu düşüncenin hiçbir zaman tam olarak kemale ermediğini kendisi de kabul eder.

Popper’a göre, İtalya okulunun aksine İyonya okulunda farklı bir gelenek ortaya çıkmıştır; Öğrencisi Anaksimandros kendisini eleştirdiğinde, Thales eleştirinin meşruluğunu kabul etmiştir, diyen Popper, Thales’in bu özgürlük geleneğinin kökeninde yenilik olduğuna inanmaktadır. Ona göre, Thales eleştirilere hoşgörüyle bakmasını bildiği gibi, eleştirilere hoşgörüyle yaklaşma geleneğinin de temelini attı.⁸⁸ Popper’e göre bu kültürel bir devrimdir. Gerek Sokrates’ te gerekse Thales’te Popper’ın gördüğü ya da kendisini bunu görmeye zorladığı aslında bilimsel tevazudur. Ona göre bu tevazu bireyin aslında az şey bildiğinin kabulü dolayısıyla daha fazla öğrenmeye gayret şeklindedir. Yine ona göre, bu devrim, bilinçli bir sürecin sonucu değildir. İstem dışı, tekil davranışları, olguların, düşüncelerin, topluca bir araya gelişleri ‘tarihte ancak bir kez görülebilecek’ olanın, eleştirel geleneğin doğmasını sağlamıştır.⁸⁹ Popper’ın bu türden gelişmeler zaman içinde tedricen değil de sanki tesadüfen, istem dışı olarak ortaya çıktığını savunması; tıpkı bilim felsefesi

⁸⁷ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: II, 102.

⁸⁸ Baudouin, *a.g.e.*, 25.

⁸⁹ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: II, 25.

ile ilgili düşüncelerine paralel gibidir. Çünkü Popper, bilimsel gelişmelerin evrimsel değil de devrimsel olduğunu kabul edenlerdendir.

Eleştiri geleneğinin Thales ile başlatılması fazla iddialı bir düşünce değil mi? Eleştiri sürecinin evrimsel değil de salt devrimsel olarak belki tesadüflere dayandırılabilir bir şekilde ortaya çıktığını savunmak ne ölçüde doğrudur? Kapalı toplum idealinin mevcudu koruma, muhafazakârlık, ya da eleştiri ve tartışmaların getireceği bozucu etkilerin önüne geçme olarak algılanırsa, eleştirel anlayışın olumsuz sonuçlarını önlemenin yollarını da göstermek gerekmez mi? Kaldı ki sürekli eleştirel bakışın, eleştiriye amaç edinmek gibi bir sonuç doğurması metodik anlamda farklı bir kapalılık doğurmaz mı?

Popper, kapalıdan açık topluma geçişi, insanlığın geçirdiği en derin devrimlerden biri, diye betimler. Ona göre bu devrimi, Yunanlılar, bizim sürdürmemiz için başlatmışlardır.⁹⁰ Bu devrimin batılılar tarafından başlatılıp yine batılılar tarafından yürütülüyor olmasına olan inancı Popper'in göğüslerini kabartır, ancak ona göre bu devrim hala emekleme çağındadır. İki bin yıllık bir emekleme çağını düşündüğümüzde en uzun süren devrim olarak adlandırabiliriz.

Açık toplum ve kapalı toplum terimlerini ilkin ahlak ile 'Dinin İki Kaynağı' adlı eserinde Henri Bergson kullanmıştır.⁹¹ Ancak Popper, kendisinin bu kavramları Bergson'dan farklı anlamlar kattığından bahseder. O açık toplumu, İnsanların tabulara karşı bir dereceye kadar eleştirici olmayı öğrendikleri ve kararlarını kendi zekâlarına dayanarak aldıkları bir toplumdur. Oysa Bergson , açık topluma mistik bir sezginin ürünü diye bakar; Popper ise, mistisizmin kapalı toplumun yitirilmiş bütünlüğüne duyulan özlemin bir anlatımı ve dolayısıyla açık toplumun rasyonalizmine karşı bir tepki olarak yorumlanabileceğini söyler.⁹² Eleştiri kültürü olsa olsa felsefenin ana vatanı olarak kabul edilen batıdan çıkar şeklindeki düşüncesini bilim tarihi alanına da taşıyan Popper'in batıcılık yaptığı söylenebilir. Popper, Galileo öğretisini, 'Yunan akılcılığının yeniden doğuşu' olarak değerlendirmektedir.⁹³ Ancak bu doğuşta katkı sahibi olan Müslüman düşünürleri ve

⁹⁰ A.g.e., cilt: I, 169.

⁹¹ A.g.e., 193.

⁹² A.g.e., 193-194.

⁹³ Baudouin, a.g.e., 27.

İslam medeniyetini göz ardı etmiş olmasını, tipik batıcı düşünür kibrine bağlamak gerekir. Bir taraftan bilim etiği olarak Sokrates'i model alacaksın diğer taraftan bilimde katkı sahibi başka medeniyetleri tamamen yok sayacaksın bunun kendi içinde çelişkiler barındırdığını düşünüyorum.

Galileo ile başlayan, daha sonraları kemikleşen bilimci yaklaşım “mantıkçı empirizm”, “pozitivizm” gibi akımların doğmasına neden olmuş ve farklı bir kapalılığa neden olmuştur. “Mantıkçı Pozitivizm, kökleri 18. Yüzyıla Aydınlanma'ya ve A. Comte'un adıyla birleşen, 19. Yüzyıl hareketine geri gitmekle birlikte, mantık ve dile verilen özel önemle farklılaşan, 20. Yüzyıl düşünce hareketinin adıdır.”⁹⁴ Popper'a göre, empirik bilgi, hem matematik ve mantık hem de fizikötesi dizgelerden ayıran ölçütlerin bulunması demektir.⁹⁵ Popper, bu sorunun, Kant'ın bilimsel bilginin sınırının ne olduğu, sorusuyla özdeş olduğunu söyler⁹⁶ Eleştiriyle başlayan bir süreç eleştiriye kapalılıkla son bulmuştur. Daha sonraları, Popper'in da kendisini içinde bulacağı, Stephan Toulmin, Thomas Kuhn gibi bilim felsefecileri bilimsel felsefenin bu kapalı duruşuna bayrak açacak ve yine eleştiriye savunacaklar. Bu anlamda her dönemin eleştirel bakışı farklı paradigmaları da beraberinde getirmiştir.

2. 2. 1. DEMOKRATİK LİBERALİZM

‘Liberal demokrasi’ ya da ‘demokratik liberalizm’, özellikleri itibariyle, özgürlüğü ve vatandaşlık haklarını korumayı garanti altına alan hükümet üzerindeki iç ve dış denetimi esas alan bir yapıyı anlatır. Karl Popper'in tercihini demokratik liberalizm için kullanması, koşullara bağlı bir tercihtir. Bu tercih bir yandan, Popper'in bütüncül ve tarihsici felsefelerinin düşünsel düzlemdeki başarılarından duyduğu hoşnutsuzluktan, diğer yandan da iki dünya savaşı arasında Avrupa toplumlarında totaliter veya otoriter devletlerin güçlenişinden duyduğu endişeden kaynaklanmaktadır. Bu ikili deneyim Popper'in kapalı topluma yönelik eğilimlerden

⁹⁴ Ahmet Cevizcioğlu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, 618.

⁹⁵ Karl R. Popper, *Bilimsel Araştırmanın Mantığı*, çev.: İlknur Aka, İstanbul 2008, Yapı Kredi Yay., 58.

⁹⁶ A.g.e., 356.

uzak durmasını sağlayacaktır. Popper'a göre bilimsel etkinlik ile liberal pratik arasında temel bir türdeşlik vardır. Her ikisi de benzer yöntemlere başvurmakla ve birbirine yakın kuramları içermektedir.⁹⁷ Liberal düşünüşün bilim alanında devrim niteliğinde katkılarının olduğunu kabul etmek gerekir. Ancak ekonomik ve ahlaki anlamda katkılarının yanı sıra zararlarını da görmeden ve bunları birbirinden ayırt etmeden durumu yeterince anlayamayacağımız kanaatindeyim.

Demokrasiye ve demokratik sistemlere yapılan eleştirileri değerlendirirken Popper, önemli bir noktaya dikkat çeker. Ona göre, demokrasiyi, demokratik bir devletin siyasal yetersizlikleri yüzünden suçlamak hata olur. Suçlanması gereken bizleriz, yani demokratik devletin yurttaşları olarak bizler yönetime yeterince katılmayı becerebilirsek sorunlarımızı demokratik yollarla çözebiliriz. Ancak eğer bu mümkün olmazsa gerekirse demokratik olmayan bir devlette, akla uygun reformları gerçekleştirmek için, hükümeti şiddet yoluyla devirmek ve demokratik bir çerçeve getirmektir.⁹⁸ Bu Popper'ın şiddet konusunda zannedilenin aksine olumlu düşüncelere sahip olmadığını gösterir. Özellikle de Marx'a devrimi gerçekleştirmek için gerekirse şiddet kullanılabileceği fikri konusunda sert eleştiriler yöneltince kendisiyle çeliştiği kabul edilebilir.

Popper, eski Yunan'da demokratik yönelimleri değerlendirirken, demokrasiyi doğrudan destekleyen ve demokrasiye yapıcı eleştiriler yapmak suretiyle hizmet eden diye iki gruba ayırır. Bunların dışındakiler ise zaten demokrasi karşıtları ve totaliter sistemin taraftarlarıdır. Popper, Sokrates'i özel bir makamda değerlendirir. Ona göre: "Sokrates, ne Perikles gibi Atina demokrasisinin bir önderi ne de Protogoras gibi açık toplumun bir teorikisiydi. O, daha çok Atina'nın ve Atina demokratik kurumların bir eleştiricisiydi. Demokrasiyi, demokratça ve totaliterce eleştirmeler arasında temel fark vardır. Sokrates'in eleştirisi demokratçadır, gerçekten demokrasinin tam anlamına uygun türündendir."⁹⁹ Platon teorisinin birçok öğelerini Sokrates'in etkisine borçludur. Sokrates ömrünü geniş ölçüde demokratik olarak, zamanının demokrat önderlerinden kimilerinin yeteneksizliğini ve boşluğunu gözler önüne sermenin kendi görevi olduğuna inanmıştı. Aynı zamanda tiranlığın her

⁹⁷ Baudouin, *a.g.e.*, 19.

⁹⁸ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: I, 128.

⁹⁹ *A.g.e.*, 181.

çeşidine karşıydı; Otuzların Tiranlığı dönemindeki cesur davranışlarını düşünecek olursak, demokrat önderleri eleştirinin, anti-demokratik eğilimler gibi bir nedenden kaynaklandığını varsaymak için ortada herhangi bir neden olmadığını görürüz.

Demokrasiyi yapıcı ya da yıkıcı eleştirilerin farkının anlaşılması gerektiğini savunan Popper, bu konuda net konuşur: Demokrasiyi dostça ve düşmanca eleştirmeler arasındaki farkı göremeyen demokratların içini, aslında totaliter ruh doldurmuştur.¹⁰⁰ Bunu söylerken Sokrates'in demokratları eleştirirken tiranlardan yana olduğu anlamına gelmediğini demek istiyor. Yapıcı eleştirilerin, demokrasiyi yıkmak yerine daha da güçlendireceğine yönelik bir inançtır. Popper, Sokrates için şunları söylemektedir: Sokrates en bilgelerin yönetmesini istemişse, en bilgilileri demek istemediğini açıkça belirtmiştir; onun kastettiği bilgelik başka türdendi, yalnızca 'ben ne kadar az biliyorum'un kavranmasıydı.¹⁰¹ Ona göre, Sokrates'in en iyiler yönetmeli isteğinin (o da, böyle bir isteği olmuşsa) zihince dürüst olanlar, yönetmeli anlamına geleceği, dolayısıyla en bilgiler yönetmeli gibi otoriter bir istemden farklı olduğu açıktır.

Atina'da başlayan demokratik eğilimlerin günümüz anlamıyla demokrasiden uzak olduğunu belirten Popper, Atina demokrasisinin, hala köleliğe dayandığını unutmadığını, fakat kabile ayrımcılığı ve kendi kendine yeterliliğin ancak bir çeşit emperyalizmle aşılabileceğine inanır. Ayrıca, ona göre, Atina'nın aldığı emperyalist önlemlerden bazılarının hayli liberal olduğu da söylenmelidir. Popper, Atina emperyalizmini övmekle, günümüz emperyalizmine yaklaştırmaya çalışmaktadır. Bu anlamda Sparta'yı¹⁰² a) Kabilecilik, b) İnsaniyetçilik düşmanlığı, c) Kendi kendine yeterlilik, d) Evrensellik düşmanlığı, e) Üstünlük, f) Genişleme gibi özellikleriyle anti liberal ve antiemperyalist kabul ediyor. Ancak son madde emperyalizme benzese de serbest rekabeti (liberalizmi) barındırmadığı için günümüz emperyalizmine benzemediğini söylemektedir.¹⁰³ Her şeye rağmen Popper'a göre demokratik denetim olmazsa hükümetlerin siyasal ve ekonomik güçlerini

¹⁰⁰ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: I, 181.

¹⁰¹ A.g.e., 129.

¹⁰² Sparta: Yunan şehir devletleri içinde askeri açıdan en güçlü olanı... ilk başlarda halkının büyük kısmı tarımla uğraşmaktadır, ancak işgal ettikleri topraklardaki insanların ayaklanmalarına karşı gitgide artan oranda askeri güç oluşturmak zorunda kalmışlar, zamanla halkının %90 undan fazlası bilfiil asker olmuştur.

¹⁰³ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: I, 175.

vatandaşlarının özgürlüğü ve korunmasından çok farklı amaçlar uğruna kullanmaması için hiçbir neden kalmaz.¹⁰⁴ Popper bunun için kendince yöntemler ileri sürmektedir; araya girmecilik yöntemi bunlardan biridir ki ileride üzerinde durulacaktır. Ancak buna rağmen Popper, demokrasiyi korumak için hazırlanmış yasalar, yeterli değildir. Daha pek çok şey yapılabilir. Mesela ona göre hukuk düzenini kendi kendisini korumak için iyi bir araç haline getirmek mümkündür.

Popper için bilim, yalnızca fikirlerin serbestçe yayılması ve tartışılmasıyla kalmayan, aynı zamanda düşüncelerin özgürce rekabet halinde olmasına sahip çıkacak kurumları da yaratan liberal toplumlarla doğal bir yakınlık içindedir. Buna karşın, düzene bağlılık ve sorumsuz olma ile çıkmaza girmiş ve her türlü görüş alışverişine ve karışıklıklara kapalı totaliter toplumlarda bilim büyüüp gelişemez. Demokratik sistemler ile ilgili eleştirileri yapıcı oldukları müddetçe Popper'ın makul karşıladığını Sokrates örmeğinden de biliyoruz. Ona göre ancak bu yolla demokratik sistem kendisini yenileyebilir ve koruyabilir. Aksi halde demokratların bile totaliterleşebildiğini belirtir. Örneğin, parasal güç ve propaganda ile insanların yanlış, dengesiz ve adaletsiz bir şekilde yönlendirilebileceğini savunur. Ona göre, bu konuda yanlışın önüne geçme yolunun, siyasal propagandalar için harcama sınırlılıkları ve basın için de bir ahlak yasasının gerekli olduğunu savunur.

2. 2. 2. ÖZGÜRLÜK

Her türlü dış etkidenden bağımsız olarak insanın kendi iradesine, kendi düşüncesine dayanarak karar vermesi durumu¹⁰⁵ olarak tanımlayabiliriz. Laurent Schwartz, şöyle der: “Özgürlük kelimesinin anlamı tıpkı sosyalizm kelimesinin anlamı gibi bir çok değişmelere uğramıştır. Sosyal ve politik alanda özgürlüğün iki anlamı olabilir: kişinin yetilerinin geliştirme bakımından alabildiğine olanaklara sahip olması ve politik gücün kullanılmasında bir pay sahibi olması. Birinci anlam

¹⁰⁴ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: I, 117.

¹⁰⁵ Cevizcioğlu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, 246.

liberal, ikincisi ise demokratik geleneğe uygun düşmektedir.”¹⁰⁶ Özellikle sınırları bakımından özgürlük geçmişte ve bu gün olduğu gibi gelecekte de tartışmaların merkezini oluşturacağı kesin gibi gözüküyor.

Popper’ın özgürlük anlayışının en önemli yanı da onun sınırlı olması gerektiğini özellikle belirtmesidir. Özgürlüğün sınırlarının nerede bitip, nerede başlayacağını da güç bir saptama olmakla birlikte en doğru, demokratik devletlerce yapılabileceğini söylemektedir. Sınırlarının elbette ki bir başkasının özgürlük alanına zarar vereceği noktada biteceğini ifade eden Popper –senin yumruklarını sallama özgürlüğü, komşuların burunlarının durdukları yerle sınırlıdır- örneğini kullanır. Özgürlüğün sınırlarının saptanmasında sorunlar çıkmasını memnunlukla kabul etmek gerektiğini çünkü bu çeşit siyasal sorunların ve siyasal çatışmaların dürtüsü olmazsa, yurttaşların kendi özgürlükleri için dövüşmeye hazır olma heveslerinin ve onunla birlikte özgürlüklerin kendisinin ortadan kaybolabileceğini ifade etmektedir. Ancak buna rağmen Popper’ın özgürlüğün sınırları problemini çözdüğünü düşünmek hata olur. Çünkü bu gün hala bu sınırları en keskin şekilde tartışmaya devam ediyoruz; mesela özellikle Popper’ın hayranlıkla bahsettiği batı medeniyetinin öncü devletleri, yumruğunu sallarken komşusunun burnuna dikkat etmedikleri gibi, senin burnun neden buradaydı ben bunun için yorulduğum hem de elim de acıdı diyerek; maddi tahsilâtlara bile girişebilmektedirler.

Marx’ın işçi sınıfını burjuvazinin tahakkümünden kurtarma ve bu yolla Özgürleştirme hayalini safdillik olarak kavrayan Popper’a göre, sınıfsız bir toplumda devlet gücünün görevini yitirerek ‘kuruyup gideceği’ hakkındaki safiyane görüşü özgürlük paradoksunu hiçbir zaman açıkça kavramadığını ve devlet gücünün özgürlük ve insanlık hizmetinde, yapabileceği ve yapması gereken hizmeti anlamadığını açıkça göstermektedir. (Bununla birlikte Marx’ın bu görüşü göstermektedir ki kolektivist açıdan sınıf bilincine başvurmasına rağmen o, önünde sonunda bireyciydi.)¹⁰⁷ Gerçekten de Popper’ile Marx’ın özgürlük anlayışlarının temelinde farklılıklar vardır; Popper, özgürlükleri birey merkezli düşünürken, Marx toplum merkezli düşünmüştür. Yalnız “Popper’ın bireyciliği kurumlara karşı

¹⁰⁶ Laurent Schwartz, *Marxçılık ve Bilimsel Düşünce*, İring Fetscher, “Sosyalizm ve Özgürlük”, çev.: Vedat Günyol, İstanbul, 1999, 67.

¹⁰⁷ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: I, 117.

durmak anlamına gelmemektedir. Kolektivizme karşıdır ancak kurum aleyhtarı değildir. Ona göre bireyciliğin bu şekilde anlaşılması kurum yerine önder ilkesine yaklaşılmasına sebebiyet verebilir. Onun anladığı bireycilik bireyin sadece kendi amaçlarına yönelmesi sorumluluk alanının kendisi ile sınırlanması değil aynı zamanda bireyin bütün toplumdan sorumlu olmasıdır.

Popper'in eğitim anlayışında da onun bireyselliği fark edilir. Bunu; kendi kararlarını verebilen ve bu kararların sonuçlarının sorumluluğunu taşıyabilen özgür bireyler yaratmak anlamında algıladığını göstermektedir. Popper, bu dünyanın sorumluluğunu taşıyan biziz, sizsiniz, benim düşüncesini vurgulayan Protestan reformunu ve insan öyle doğduğu için özgür değildir, ama daha baştan özgürce karar vermekle yükümlü olduğu için özgürdür. Düşüncesine işaret eden Kant'ı saygıyla anıyor. Bu anlamda Popper'in özgürlük anlayışını, bireylerin kararlarını verirken tehdit edici unsurlar tarafından engellenmemesi ve sorumluluğunun bilincinde olarak hareket etmesi olarak anlamalıyız. Popper'ca bu bir lüks değil zorunluluktur.

Marx'ın demokrasinin sağladığı özgürlüklere, devrime ulaşmada sadece bir araç gözüyle baktığını biliyoruz. Hatta yeri geldiğinde demokrasi ile dalga geçtiğini, öngördüklerini hiçbir zaman yerine getiremeyecek bir sistem olarak kabul ettiğini de biliyoruz. Bu çerçevede Popper, Marx'ın demokrasi için “yalnızca biçimsel özgürlük” demesine karşı çıkar. Ona göre demokrasi, “yöneticilerin yönetilenler tarafından denetlenmesidir. Hükümetleri yargılamak ve düşürmek hakkı, kendimizi siyasal gücün kötüye kullanılmasına karşı korumakta kullanabileceğimiz tek bilinen silahtır.”¹⁰⁸ Bütün hedefi proleter devrimini gerçekleştirmek olan bir düşünürün demokrasiye inanmasını beklemek hata olur. Marx, aynı zamanda demokrasinin çoğu zaman burjuvanın elinde işçi sınıfını daha da ezmek için kullandıkları bir araç gibi görmüştür.

İlerlemeyi bütünüyle bireye bağlayan Popper, bunu ancak insanoğlu olarak bizim yapabileceğimizi savunur. Yine bu ilerlemeyi sağlayabilmenin tek yolu demokratik kurumları savunmak ve geliştirmektir. Bu çerçevede Popper, bireyin üzerindeki sorumluluğun önemini belirtmekte; tarihsel gelişimi tamamı ile bireyin gayretlerine, akılcılığına bağlamakta; ilerlemenin şartını bireyin özgürleşmesi,

¹⁰⁸ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt:1, 117.

ortamını da demokrasi olarak belirlemektedir. Bireylerin özgürlüklerini kullanırken başka bireylerin özgürlüklerine tecavüz etmemeleri şeklindeki teorik sınırlandırma elbette bu gün için genel kabul gören bir düşüncedir. Ancak bu ilkenin pratize edilmesi zannedildiği gibi kolay olamamaktadır. Serbest kalan bireyler başka bireyleri ezmek ya da tahakkümü altına almanın bir yolunu mutlaka bulmakta ve özgürlüklerin sınırları deneye yanıla değişikliklere maruz kalmaktadır. Her seferinde deneye malzeme olan da insan olmaktadır. Marx'ın özgürlük anlayışını eleştirmek/değerlendirmek kolaydır. Sınırlar ve sınırlama ölçütleri kolaydır. Ancak liberal demokrasiyi savunan Popper için bunu söylemek mümkün değildir. Çünkü sundukları sınırlama kriterleri her tarafa çekilebilen lastik gibidir. Her şart altında bu düşüncenin haklı yanları daha ağır basabilecektir.

2. 2. 3. ÖNDERLİK

Kimin egemen olacağı sorusu neredeyse her dönem için, kendi içinde kavgaları, taht mücadelelerini, büyük oranda maddi gücü de barındırdığı için, siyaset felsefesinin diğer sorularının aksine neredeyse her kesimden insanın ilgi duyduğu ve kendince tartıştığı bir sorudur. "Egemen kim olmalı? Sorusunun cevabı geçmişte etkin olmuş siyasal sistemler üç şekilde cevaplandırılabilir: a. imtiyazlı insanlar, b. İşçi sınıfı, c. Halk. Bunların dışında bazı düşünürlerce ileri sürüldüğü gibi, en bilgeler (Platon'da olduğu gibi) ya da yönetme sanatına en hakim olanlar. Bunların tamamına yeterince hakim olan Popper' göre ise; yöneticiler her zaman ne yeterince iyi ne de bilge olacaktır. Böyle bir yönetici ya da yönetici grubu bulmak mümkün değildir. Yöneticiler ahlakça ve kafaca nadiren ortalamanın üstüne çıkarlar, çoğunlukla altında kalırlar. Bu durumda Popper'in kimin yöneteceği soru kendiliğinden ortaya çıkmış olur. Ona göre denetlemeye açık olduktan sonra ve alaşağı edilmesi halkın elinde bulunduktan sonra yöneticinin kim olduğunun pek de önemi yoktur. Çünkü mesela Popper, Platon'un önderlerde girişkenlik ve özgürlük özelliklerini istememesini değişimden nefret etmesine bağlamaktadır. Çünkü statükoyu değiştirmek değişimi seven bir kafa ile olur ki bu büyük bedeller ödemeyi

de gerektirebilir. Bu konuda Lord Acton¹⁰⁹ şöyle der: Her türlü iktidar bozar ancak mutlak iktidar mutlak bozar. Değişimin önü kapalı olduğunda sadece mevcut sistem zırha bürünmez aynı zamanda yöneticiler de etrafında bir zırh oluştururlar ki bu yapıyı halkın lehine değiştirmek imkânsız hale gelir. Bu durumda yapacak tek şey kalır o da; bir gün merhametli bir idarecinin gelmesini ümit etmektir.

Platon'un "Yönetilmesi gerekenler, yönetebilecek olanın kapısına başvurmalıdır; yönetici, işe yarar birisiyse, asla gidip yönetimini kabul etmeleri için onlara yalvarmamalıdır." İfadesine Popper şöyle cevap vermektedir: Bu ifadedeki engin kişisel gururun sesini kim duymaz ki? Platon ben buradayım demektedir, bilen beni istiyorsanız, siz bana gelmelisiniz, ısrar ederseniz belki sizi yöneticiniz olurum. Ama ben yalvararak size gelmem. Platon'un bu ifadesini bir nevi kibrin bir göstergesi olarak algıladığı için haklı olarak yadırgayan Popper zannımca şunları göz ardı etmiştir; birincisi, idareci olan/olacak kişinin, idareci olma istek ve hevesiyle ortaya çıkmasının getirdiği problemler ki bunlar kitle iletişim araçlarının bu kadar aktif kullanıldığı günümüzde daha da netleşmektedir. Yönetici adayları, adaylık sürecinde kitle iletişim araçlarını etkin kullanma ya da kullanamamaya göre şekillenen şanslara sahip olmaktadırlar. Söz konusu araçların belli sermaye sahiplerinin elinde olması, kendisini kullandırmaya daha yatkın olanların, desteklenmesini ve seçilmesini sağlayabilmektedir. İkincisi de birincisine bağlı bir problem; yönetecek olan kişilerin, yönetme işine fazlasıyla istekli olmaları durumunda, bu isteklerinin altında yatan menfi bazı sebeplerin olma ihtimalidir. Çünkü aslında oldukça külfetli ve yıpratıcı sorumluluklar getiren yöneticiliğe, çıkar sağlamak istemeyen, yetkinin verdiği gücü pervasızca kullanmak istemeyen ya da tepeden bakma dürtüsünü tatmin etmek istemeyen bir birey çok da aşırı gönüllü olmaz gibi geliyor. Bunun dışında yöneticiliği çok arzu etmenin başka bir sebebi daha olabilir o da; yüksek ideallerini uygulamaya koymak noktasındadır. Bu durumdaki bireylerin de mevcut kitle iletişim araçlarına sahip sermayedarlar tarafında tutulup desteklenme ihtimalleri çok zayıftır. Zaten bu tür bireyler de yöneticiliğe gelme noktasında her tür tavizi vermezler, talip olurlar ama kendilerini kullandırmazlar.

¹⁰⁹Lord Acton: İngiliz tarihçi ve siyasetçi, kendisi baron olduğu için lord ünvanına sahiptir. (1834-1902) 1859'dan 1865'e kadar liberal parti'den avam kamarası na milletvekili olarak girmiştir. Kendisinin başbakan Gladstone üzerinde önemli etkisi olduğu bilinir. Liberal bir düşünüdür.

Popper' in bu anlamda Platon yorumu zorlama bir yorum gibi olmuştur. Yönetecek kişilerin, yönetilenler tarafından teklif beklemeleri ve bunun doğal bir sonucu davet edilmeleri, her zaman bir 'ben' dürtüsü taşımadığı gibi, bunun aksi 'ben' sizi yönetebilirim diye ortaya çıkmak, ki bunun doğal sonucu da propagandadır, bir erdem değildir. Hatta günümüzü baz alırsak, idare edebilecek kabiliyette bireylerin, idare edilecekler tarafında teklif almaları çok daha ahlaki gözükmektedir. Çünkü böyle bir durumda siz talep eden değil, bekleyen durumundasınız. Yeteneklerinize rağmen sabrediyorsunuz. Belki de bu anlamda idareciliği bir nimet olarak değil bir külfet olarak görüyorsunuz. Bu çerçevede sizin yöneteceklerinize zarar verebilecek düzeyde hırslı da değilsiniz, anlamı da çıkmaz mı?

3. POPPER'IN MARX ELEŞTİRİSİ

3.1. POPPER'IN ELEŞTİRİ ÜSLUBU

Popper'ın eleştiri üslubu akılcı ve sistematiktir. Bu konuda kendisine Sokrates'i model seçtiğini hem belirtmiştir hem de örtük bir şekilde de kendisinin tarzında Sokrates'e rastlarız. İroni tarzı bir eleştiri yaptığı söylenebilir. Dili yalın ve anlaşılırdır. Eleştirilerinde abartıya kaçtığı da olmuştur. Eleştirdiği şahsın teslim edilmesi gereken hakkı varsa ki Marx eleştirilerinde özellikle rastlıyoruz, mutlaka iade eder. Ancak tarihsicilik eleştirisi çok fazla kapsamlı ve abartılı olmuştur. Popper'ın tarihsicilik yaklaşımı, insanların sadece günü yaşamak/kurtarmak psikolojisine kapılmalarına sebep olabilir. Geleceğe yönelik planlamalar, geleceğe yönelik tahminleri de beraberinde getireceğinden ki, bu Popper'ca bir tarihsiciliktir. Bu fikir kendi içinde de yanlış kabul edilmelidir. Salt tarihsicilik insanları mistik bir bekleyişe itebilir. Bu anlamda Popper kaygılarında haklı olmasına rağmen tarihsiciliğin sınırlarını genişletmek de insanların düşünme ve pratize edilebilecek teorik düşüncelerine gem vurmamak olabilir.

popper'a göre her türlü eleştirme, bir takım çelişmelere ya da tutarsızlıklara işaret etmekten ibarettir ve bilimsel gelişme de geniş çapta çelişki ve tutarsızlıkları gördüğümüz yerde elemekle ortaya çıkar. Hegel'in özdeşlik felsefesi, aslında yüzüstüce bir çift anlamlılıktan başka bir şey değildir ve Hegel'in sözleri saçmalıklardan hatta ahmakça saçmalıklardan ibarettir.¹¹⁰ Özellikle Hegel söz konusu olduğunda Popper, nezaket kurallarını ihlal ettiği de olur. Bu Popper'ın genel eleştiri tarzına da uymamaktadır.

Popper'ın “Şimdi açıkça belirtmek isterim ki, eylemsel siyasal açıdan Marxçılığın en zararlı ögesi olarak saydığım şey, bu şiddete başvurusu mümkün olan bir devrim kehanetidir,”¹¹¹ ifadesine karşılık, Popper, kendisiyle neredeyse çelişerek başka çıkar yol kalmamasının ve o zaman şiddete başvuran bir devrimin

¹¹⁰ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: II, 44.

¹¹¹ A.g.e., 137.

haklı çıkmasının mümkün olduğuna inanıyorum,” demektedir. Bir siyaset filozofunun ya da siyaset bilimcinin siyasette şiddeti tümünden yok sayması beklenemez. Hatta özellikle devrimlerde şiddetin neredeyse zorunlu bir hal aldığını göz ardı edemez. Evrensel bir ahlak ilkesi olarak şiddeti, tümünden reddediyorsa; bu durumda da çifte standart yapmamalıdır. Ben yaparsam iyi başkası yaparsa kötü anlayışının bilimsellikten uzak olduğu açıktır.

Popper’a göre eleştirel yöntem de (yani kendi yöntemi) kesinliği sağlamaz. Bu kesinlik umudu dogmatik düşüncenin kalıntısıdır. Gerçekte (mantık ve matematik dışında) hiçbir şey temellendirilemez veya kanıtlanamaz. Bilimde ussal kanıt aramak ussallığın geniş alanı ile ussal kesinliğin dar alanını ayrı tutmayı becerememenin göstergesidir; savunulamaz, usa aykırı bir istektir.¹¹² Bilimsel düşünüşe getirdiği bu çağdaş bakış açısıyla Popper, kuramsal eleştirilerinde oldukça esnek ve detaycı olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin; Popper, metafiziğin bilim için taşıdığı önemi yadsımamakla birlikte bilim ve metafiziğin yöntemleri arasındaki sınırı açıkça belirlemek ve korumak kaygısından taviz vermemektedir. Mitolojik ve metafizik sistemlerden test edilebilir bilim kuramlarının çıkarılabilmesi mümkündür, ancak metafiziğin bilime girişi yalnızca bilimsel yöntemin başladığı nokta ile sınırlıdır. Metafizik kuramlar, bilim adamını kuramlarını ortaya atma sürecinde esinlendirebilir, fakat buna rağmen, önerilen kurumların, seçilme ve denetlenme işlemleri, bilimsel sınır çizme ölçütleri ve yöntem kuralları uyarınca yürütülür. Metafizik kendine özgü standart ve yöntemleriyle, bilimsel seçme ve denetleme sürecine katılmaya ve müdahalede bulunmaya çalışmamalıdır. Metafiziğin bilim açısından gördüğü işlev, buluş ve yaratış bağlamında geçerlidir, sınır çizme ve denetim bağlamında değil. Metafiziğin katkı payı, standart ve yöntemlerine değil kuramlarına ilişkindir. Popper, pozitivistlerden farklı olarak, metafiziği anlamsız saymamaktadır. Aksi taktirde, uzun bir süre bilimin dışında kalmış metafizik sistemlerin bir noktada bilimle etkileşmeye geçmeleri olgusu karşısında, “bu kuramların, gelişmelerinin bir evresinde anlamsız çerçöp yığını olduklarını ve sonra bir başka evrede aniden hakiki anlamlı hale geldiklerini söylemenin açıklığa pek bir katkısı olmazdı. Metafiziğe bu bakışıyla Popper hem salt materyalist anlayıştan

¹¹² Popper, *Sağduyu Filozofu Popper*, Çev.: Cemal Güzel , Ankara, 1996, Ankara, Bilim Sanat Yayınları, 51.

sıyrılmayı başarmış hem de bu konuda geniş bir bakış açısına sahip olduğunu göstermiştir.

Popper, bilim konusunda insanlığın Marx'a borçlu olduğunu şöyle ifade etmektedir: "Marx içtenlikle çalışmıştı; her ne kadar ana öğretilerinde yanıldı ise de, boşuna çalıştığı söylenemez. O bir çok bakımlardan gözlerimizi açmış ve görüşümüzü keskinleştirmiştir. Marx öncesi bir toplumbilimine dönülemez bile, Marx'a bireyler borçludurlar."¹¹³ Özellikle Marx konusunda bu esnek tavrını hiç terk etmeyen Popper aslında yeri geldiğinde Marx'ı acımasızca eleştirmektedir.

Marx sınıfsız toplum oluşturma konusundaki tarihsici eğilimini oldukça sert bir şekilde eleştiren Popper, sınıfsız bir toplumun kati bir şekilde oluşturulamayacağını belirtmesi, hatta oluşan yeni devlet erkinin, farklı 'yeni toplumun yeni yönetici sınıfı' deyişiyle sanki kehanetle tarihsici davranmıştır. Böyle bir psikolojik hal yaşandığını fark etmiş olmalı ki Popper, "benim buradaki görevim, tarihi kehanetlerde bulunmak değildir,"¹¹⁴ demektedir. Basit bir mantıkla gelecekte 'sınıfsız toplum olacak' tarihsicilik ise 'olmayacak' demekte o oranda tarihsicilik olmaz mı?

Popper, Marx'ın fikirlerinin çok ses getirmesinin, yaşadığı zamanda doğrudan alakalı olduğunu belirtir. Hem ona göre "Marx, ekonomik gücün önemini keşfetmişti; onun ağırlığının önemini abartmış olmasını anlayışla karşılamak gerekirdi."¹¹⁵ Marx'ın özellikle gençliğinin geçtiği zamanda sömürülen işçi sınıfının, adaletsizliklerin bölüşümündeki dengesizliklerin, onun devrime olan ihtiyaç ve inancı pekiştirdiğini savunur.

Brian Magee, Popper'in eleştirilerindeki dehasını ve aynı zamanda ahlakçı yanını açıklamak için şöyle der: "Popper'in siyasal konulardaki ahlakçı duyguları, daha az coşkun bir biçimde bile olsa, başkalarınca da dile getirilmiştir. Popper'in yazdıkları, bu düzeyde çok dokunaklıdır; fakat onun ayırıcı özelliği, aklın da gönülünden yana olduğunu gösterişindeki kanıtlama zenginliği ve gücüdür."¹¹⁶ Popper,

¹¹³ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: II, 80.

¹¹⁴ A.g.e., 127

¹¹⁵ A.g.e., 119.

¹¹⁶ Magee, *Popper'in Bilim Felsefesi Ve Siyaset Kuramı*, 70.

Marx ile ilgili değerlendirmesinde, akıl ilkelerini gözden kaçırmadan yapmış olduğu eleştirilerinde vicdanı da devre dışı bırakmaz ve şöyle der: “Marx’a hakkını vermek için, kurduğu sistemi her zaman çok ciddiye almadığını ve temel şemasından biraz ayrılmaya her zaman hazır olmuş olduğunu itiraf etmek gerekir; o sistemin dogmalar dizini olarak değil, bir görüş açısı olarak kabul ediyordu. Ve bu gözle bakıldığında da pek önemli bir görüş açısıydı, gerçekten.”¹¹⁷ Bu aslında tam da bilimsel bir duruştur. Aristoteles hocası Platon’un bilgi anlayışını çok acımasızca eleştirir ancak şahsına olan saygısını hiç terk etmez. Sadece bilime verdiği değeri hiç zayıflatmaz. Popper’in da bakışı böyledir.¹¹⁸

Mage, Popper’in eleştiri yöntemiyle ilgili şöyle der: “Popper’in yapmayı amaçladığı ve en iyi yazdığı zamanlarda da yaptığı, hasmının görüşlerinin en güçlü yanlarını arayıp onlara saldırmaktır. Hatta saldırıya geçmeden önce, karşısındaki görüşü daha da güçlendirmeye çalışmaktadır. Bu görüşün zayıflıklarından kaldırılabilir, formülleştirmelerinde düzeltilebilecek olanları varsa, bunları yapmaktadır; iyi dile getirilmemiş, ama doğru olabilecek her yanını anlayışla karşılamakta, belirsizlikleri atlamaktadır; ona elinden gelen en sağlam anlatımı kazandırdıktan sonra. En güçlü ve çekici yanına saldırmaktadır.”¹¹⁹ Özellikle de Marx eleştirisinde tam da yaptığı budur. Onun için de Marx eleştirilerinden Popper’inki kadar ses getiren olmamıştır. Hem sistematiktir hem de felsefi dil terk edilmeden kaleme alınmış bir eleştiridir.

Popper’in geleneksel yapıya karşı duruşu Sokrates gibidir. Bu konudaki cesaretini şu ifadelerinden anlayabiliriz: “Ben bir şey bildiğimi söylemiyorum ki: ortaya attığım iddia yalnızca bir tahmin, bir varsayımdır. Kaldı ki, tahminimi dayandırabileceğim kaynak ya da kaynaklar da uğraşmaya değmez: olası birçok kaynak olabilir, hangisinin doğru olabileceği ile ilgili hiçbir fikrim yok. Başlangıç noktasının ya da kökenin, bu doğru ile hiçbir ilgisi yok. Fakat tahmin yürüterek çözmeye çalıştığım sorunla ilgileniyorsan, bana büyük bir katkıda bulunabilirsin; tahminimi elinden geldiğince, en katı bir biçimde eleştirmeye çalış! Eğer iddiamı

¹¹⁷ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: II, bölüm: 17, not:27, 303.

¹¹⁸ Turhan Ilgaz, “Eskiler ve Modernler Bitmeyen Siyasi Tartışma”, *Düşünen Siyaset Dergisi*, sayı:21, Lotus Yayınları, Ankara, 2005, 48.

¹¹⁹ Magee, *a.g.e.*, 83.

çürütebileceğine inandığın bir deney aklına gelirse, ben de, seninle birlikte, iddiamı çürütmeye hazır olacağım.”¹²⁰ Bu entelektüel ve etik duruşuna rağmen, Sokrates gibi değildir diyebileceğimiz tarafı; bilgiye yönelik manipölasyonlarıdır ki buna daha önce değinilmişti.

Popper, Marxçı kuramı eleştirirken, bir borçlunun alacaklı yanındaki konuşması gibi davranır. Tarisici düşüncelerine katılmadığını defaten belirtmekle beraber, kuramının içine daldığında çoğunlukla kabullere rastlıyoruz. Proleter diktatörlüğünden bahsederken bile, söz konusu diktatoryanın karşı cephe burjuvasının pes etmesine kadar devam ettiğini, daha sonra yok olduğunu söylerken bunu kabullenmiş gibidir. Böyle bir izlenim bıraktığını fark etmiş olmalı ki “Hiç de Marx’ın devlet kuramını savunuyor değilim,”¹²¹ deme ihtiyacı duymaktadır.

Popper, Marx’ı her eleştirişinde insaf ölçülerini gözden kaçırılmamaya özellikle özen gösterir. Platon ve özellikle Hegel’e kıyasla Marx bu konuda oldukça şanslı sayılır. “Her ne kadar Marx, benim kanımca, o kadar şiddetle öngörmek istediği geleceği, anlamayı başaramamışsa da, bana öyle geliyor ki, yanılmış kurumları bile zamanın koşullarını keskin bir toplumbilimsel içgörü ile kavramış olduğunun, sarsılmaz insancılığı ve adalet duygusunun kanıtıdır.. “Marx’ın yazılarındaki bir çok yerden anlaşılmalıdır ki, bu gözlemler ondaki siyasal – hukuksal sistemin toplumsal, yani ekonomik sistemin üzerine kurulmuş bir üst yapı olduğu inancını desteklemiştir; bu kuram, her ne kadar sonraki deneyimlerle su götürmez bir biçimde çürütölmüş olsa bile, yalnız ilginç olmakla birlikte devam etmekle kalmaz, hatta içinde bir nebze doğruluk taşır derim.”¹²² Popper, Marx’ın düşüncelerini değerlendirirken/eleştirirken - neredeyse tamamında- haklı olduğu bir nokta bulur ve olumsuz eleştirinin hemen içinde de bunu belirtmeyi ihmal etmez.

Popper’in hoşgörü anlayışını, şiddet kullanımı gerektiren noktanın dışında; hoşgürsüzlüğe karşı tavrının belirsizliği nedeniyle eleştiren Quinton, hoşgürsüzlüğün üç şekilde mümkün olabileceğini söyler. İlkini belirli şeylerin yapılmasının önlenmesi, belki de yasayla yasaklanması, ikincisini seilmeyen etkinliklerin yasal olmayan şiddetle ya da şiddet tehdidi ile engellenmesi,

¹²⁰ Popper, *Daha İyi Bir Dünya Arayışı*, 62.

¹²¹ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt.:II, 112.

¹²² A.g.e., 113.

üçüncüsünü de anayasal olan ya da olmayan bir yolla denetimin ele geçirilmesi şeklinde ifade eder. Popper'in ancak son durumda şiddet kullanımını devleti tekrar hoşgörölü ellere teslim etmek için gerekli bulacağını diğer iki duruma karşı takınacağı tavrın belirsizliğini öne sürer. Çünkü ona göre ikinci durumda yasal olmayan şekilde şiddet kullanımı vardır. İlkinde ise, düşünsel anlamda bir hoşgörüsüzlük vardır. Bu durumlara karşısında içinden hoşgörüsüzlük suçlaması çıkarılabilecek her şeye genel olarak karışılmasına izin vermeye yanaşmamaktadır. Popper'in şiddet konusunun paradoks içerdiğini daha önce de belirtmiştik. Şiddet konusunda Marx'a fazla yüklendiği kanaatindeyim. Ona göre Marx'ı böyle bir kuram geliştirmesine neden olan deneyimleriydi; Marx, özellikle gençlik yıllarında, en hayâsız ve zalim sömürünün yürürlükte olduğu bir devire denk gelmişti. Ve bu hayâsız sömürü, insan özgürlüğü ilkesine, insanın kendi kendini belirlemesi ve çıkarına uygun gördüğü her anlaşılmaya girmesi hakkına başvuran ikiyüzlü dalkavuklar tarafından sinsice savunuluyordu.¹²³

Popper, Hegel'i eleştirirken, farklı düşünürleri kendine temel seçer; Hegel'in takdîrî bir takipçisi olan Schwegler, Hegel hakkında şöyle demektedir: “Ne var ki ününün ve etkinliğinin asıl olduğu 1918’de yaptığı Berlin gezisinden sonra başlar. Burada etrafına geniş bir kalabalık ve pek faal bir okul ortaya çıktı; yine burada Prusya bürokrasisi ile olan bağintılarından hem kendisi bir siyasal nüfuz, hem de felsefesinin resmi felsefe olarak tanınmasını sağladı ki, bu her yerde felsefesinin iç özgürlüğünün ya da ahlaksal değerinin lehine olmamıştır.”¹²⁴ Popper, Hegel’e yönelik kıyasıya eleştirilerini sürdürürken başka düşünürlerin ifadelerinden de yararlanır; Schopenhaver’in “İktidardaki güçler tarafından Hegel’e sağlanan geniş manevi etki alanı, ona bütün bir kuşağı ifsat etme imkânı vermişti,” ifadesi bunun bariz bir örneğidir.

Popper'in Hegel eleştirisi kelimenin tam anlamıyla kıyım gibidir. Tarihteki etkisi olmasa neredeyse üzerinde durmaya bile değer bulmayacaktır. Örneğin Hegel konusundaki şu ifadesi bu konuyu açıklar niteliktedir: “Hegel, barutun keşfi konusunda, ‘insanlık ona muhtaçtı ve o da derhal ortaya çıktı’ demektedir. Kaderin eline sağlık Birçok dostlarım beni, Hegel’e karşı aldığım tutumdan ve onun

¹²³ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: II, 113.

¹²⁴ A.g.e., 38-39.

büyükliğini kavramamamdan dolayı eleştirmişlerdir. Onlar tabii haklıydılar, çünkü gerçektende onun büyüklüğünü anlayamıyordum, (hatta anlayamıyorum).”¹²⁵ Prusya’nın diktatörlüğünü sağlamlaştırmada felsefeyi bir araç olarak kullanmışsa bu Hegel’in bu konudaki hünerini ve felsefeye hâkimiyetini ortaya koymaz mı? Teorik hâkimiyeti olmayan bir düşünürün bunu pratikte etkin bir şekilde kullanması düşünülebilir mi?

“Hegel’in yazılarında hiçbir şey yoktur ki, ondan önce ondan daha iyi bir şey söylenmiş olmasın. Savunmacı yönteminde kendisinden önce gelen savunmacılardan alınma olmayan hiçbir şey yoktur. O, ondan bundan aşırılmış fikirleri ısrarla ve hiçbir zekâ alameti göstermeksizin bir tek amaç uğruna; açık toplumla savaşmak ve böylece amiri Prusya Kralı Friedric Wilhelm’e hizmet etmek uğruna kullandı... Eğer, nasıl bir hokkabazın kolayca ‘tarih yapan biri’ haline gelebileceğini gösteren kötü sonuçları olmasaydı, Hegel hikâyesi anlatılmaya değmezdi.”¹²⁶ Bu çok acımasız bir eleştiridir. Fikre değil doğrudan şahsa yönelmiş, küçümseyici, ve tahkir edici bir yaklaşım.

3. 2. MARX ELEŞTİRİSİ

3. 2. 1. MARX’IN TARİHSİCİLİĞİNİN ELEŞTİRİSİ

Popper’a göre, Marx kendi kuramına göre, imkânsız olan reformların gerçekleştiğini görecektedir kadar uzun yaşadı. Ama işçilerin hayat koşullarındaki bu düzelmelerin, aynı zamanda kuramının yanlışlığını gösteren olduğunu düşünemedi. Ancak buna göre Marks’ın ‘benim partim bir İngiliz devrimini zorunlu değil - tarihi emsallere göre – yalnızca mümkün saymaktadır,¹²⁷ diyecek kadar da geri adım atmış olduğu görülmelidir. Marx’ın attığı geri adımların büyük çoğunluğu, Marxçılar

¹²⁵ A.g.e., 60.

¹²⁶ A.g.e., 37.

¹²⁷ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: I, 140.

tarafından ciddiye alınmadı ve onlar Marx'tan bile ileri gittiler. Popper, bu türden Marxçılara özellikle yüklenir ve ılımlı Marxçıları ise üzerinde durmaya değer bulur.

Marx, proleter hareketi, büyük çoğunluğun yararına girilen, bilinçli ve bağımsız bir harekettir, ifadesine karşı Popper, “istatistikler artık işçi sınıfının öbür sınıflara oranla artma eğiliminde olduğunu göstermektedir; kendi başına bu gerçek bile değiştirilmiş kehanetçi usa vurmanın geçerliliğini yanlışlamaktadır.”¹²⁸ demektedir. Kuşkusuz Marx'ın kehanetlerinin büyük bölümünün tutmadığını ilk söyleyen Popper değildir. Ancak Popper'ı bu konuda oldukça başarılı kabul etmek gerekir. Eleştirilerinde mantık sistematliğini ve bazılarınca fazla yalın kabul edilse de felsefi çerçeveyi hiç terk etmez. Ona göre Marxçılığın başına gelebilecek en kötü şey gelmiş ve bu düşünce bir dogmalar bütününe dönmüştür. Ve bir mumyalaşma sürecine girmiştir. Bu süreç Lenin ile başlamış ve Marxçılık resmi kurumlara hakim oldukça daha da kalıplaşmıştır.. Devrimin ilk yıllarında canlı bir düşünce ağır basmaktaydı: devrimciler, bu düşünce açısından kendi eylemlerini –ve çoğu zaman sertçe – yargılıyorlardı. Ama endüstileşmiş memleketlerde devrimin gecikmesi dolayısıyla, çok geçmeden, tek başına kalan Rus Devrimi ekonomik bakımdan geri kalmış bir memleketin eğilimlerine uyarak işçi sınıfının hayat seviyesini ağır bir yük altına sokmak durumunda kalmış ve kendisiyle çelişmiştir.¹²⁹ Buna rağmen özellikle eğitim, bilim, teknoloji ve askerlik alanlarında önemli ilerlemeler kat ettiklerini kabul etmemiz gerekir.

Marx'ın “işçi sınıfı Komün den mucizeler beklemiyordu. Onların elinde, halka kendi iradesiyle kabul ettirilecek hazır ütopyalar yoktur. Onlar bilmektedirler ki, kendi kurtuluşlarını, bununla birlikte bu günkü toplumun karşı konulmaz bir eğilimle kendilerine yöneldiği değerleri, gerçekleştirmek için uzun didinmelerden, hem insanları hem de koşulları değiştiren bir dizi tarihsel süreçten geçmesi gerekmektedir.” Sözünden hareketle Popper, “Marx'ın pek az yazısı onun tarihsici plansızlığını bu kadar çarpıcı bir şekilde ortaya koyar,”¹³⁰ der. Doğru ya gerçekleştirecek idealler yoksa niçin didinsinler. Ancak yukardaki ifadelerin salt

¹²⁸ A.g.e., 141.

¹²⁹ Schwartz, a.g.e., Yvan Craipeau, “Sosyalizm ve Özgürlük”, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1998, 9.

¹³⁰ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: I, 130.

tarihsici oldukları konusunda şüphelerim var. Aksine bilimsellik olduğunu düşünüyorum. Tarihsel süreçlerin neler olduğu ve ayrıntılarının ne olduğunu tam belirtmek belki tarihsicilik olurdu.

Popper'a göre Marx, tarihin kağıt üzerinde planlanamayacağını söylerken haklıydı. Ne var ki kurumlar planlanabilirler; ve planlanmaktadırlar da. Ancak özgürlüğü adım adım koruyacak özelliklede sömürüye engel olacak, kurumlar kurmak için planlar yapmaktadırlar ki daha iyi bir dünyaya varmayı umut edebiliriz.¹³¹ Popper burada sanki Marx adına konuşmaktadır. Marx'ın tarihsiciliğini eleştirirken, kehanetçi boyutuna yüklenir. Geleceğe yönelik planlamalar yaparken bunun kurumsal boyutta kalması gerektiğine işaret ediyor. Ben, Marx'ın yaptığının da bundan pek farklı olmadığını düşünüyorum. Marx'ın kuramının eksik ve yanlış taraflarını belirtmesi ayrı da, kehanetçi boyutuna bu kadar yüklenmesine anlam veremiyorum.

Popper, Marx'ın devrimin gerçekleşmesi ile ilgili ileri sürdüğü kehanetleri saçma bulur. Ona göre, çok genel kehanetlerde bulunmak pek kolaydır; örneğin akla yakın bir süre içinde yağmur yağacağını kehanet etmek gibi. Devrimin, yıllar sonra bir yerlerde ortaya çıkacağı fikri hem bilimsel açıdan temelsiz hem de söyleyen kişinin itibarını zedeleyicidir. Ama gördüğümüz gibi Marx bundan ileri çok az şey söylemiştir ve söylediği tam da sözlerinin olaylar tarafından yanlış anlaşılmasına imkân verecek kadardır. Bu yanlışlamayı yorumlar aracılığıyla ortadan kaldırmaya çalışıyorlar. Bu takdirde, o artık büsbütün metafizik bir sistem haline gelir.¹³² Görüldüğü gibi Popper, kendi kuramıyla da temellendirerek Marxizmin hiç olmazsa yanlışlanabilir yönüne dokunulmaması gerektiğine aksi taktirde bilimsellik adına hiçbir iz taşımayan bir kurama dönüşeceği uyarısını yapmaktadır.

Popper'a göre, tıpta olduğu gibi, siyasa alanında da, çok şey vaat edenlerin şarlatan olmaları ihtimali vardır. Durumu düzeltmeye çalışmalıyız, ama bunun dışında şu çürük insan toplumunu saf ve sürekli bir altın madeni haline getirecek filozof taşını aramaktan da vazgeçmeliyiz.¹³³ Marxçılığı değerlendirirken Popper, dünyayı kapitalizm ve komünizm seçenekleri arasında bırakıp kutuplaşma sayesinde

¹³¹ A.g.e., 131.

¹³² Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: II, bölüm: 15, not:14, 304.

¹³³ A.g.e., bölüm :18, not: 4, 206.

dünyanın kurtarılamayacağını belirtir. Bunun yanında hiçbir şey yapmadan dünyanın düzeleceğini beklemek de doğru bir seçenek değildir. Ona göre, içinde yaşadığımız dünyanın hem düzeltilmesi için bir teknolojinin, bir bölük pörçük mühendislik yönteminin demokratik bir araya girme yönteminin geliştirilmesi olabilir.¹³⁴ Popper'in geliştirdiği 'araya girme' yöntemi kuramının kaçış noktası ya da kurtuluş supabı gibidir. Komünist sisteme karşı çıkarken savunduğu tamamen liberal bir yapı değildir. Araya girmeden kasıt, kurumsallaşma ile bazı sınırlamaların yapılmasıdır. Aksi halde sistemin tümden yok olması ya da yeniden totaliterleşmeye doğru gitmek durumunda kalınabilir. Araya girmelerin zamanının tespitte ve ne ölçüde müdahale yapılacağı konusunda açıklık getirmediği için kuramı kapalı kalmaya mahkum kalmıştır. Bunu yanı sıra, kutuplaşmanın zararları ile ilgili düşüncelerine katılmakla birlikte Popper'in kutuplardan birinin taraftarı hatta yeri geldiğinde fanatiği olduğu gerçeğini de göz ardı etmemek gerekir.

Popper Marxçılığı kendi yanlışlamacı kuramını baz alarak sıkıştırmaya çalışır: Yanlışlanamayan bir kuramın bilimselliğinden bahsedilemeyeceğine göre, Marxçıların bu konudaki yakınmalarını yersiz bulur. Çünkü bu yanlışlamalar kabul edilmiyorsa o zaman kuramın tümden siyasal mucizelere inanmayı öğrettiği, mutlak önermelerden hareket ettiği dolayısıyla da tamamen metafizik bir kuram haline dönüştüğü fikri kabul edilmiş olur.¹³⁵ Popper'in bu eleştirisi kuram ortaya atmış her düşünür için geçerli olabilir. Çünkü sonuçta bütün kuramlar kendi doğrularından hareketle ayakta dururlar. Düşünsenize Marxçılar sistemlerinin eksik yanlarını anlatarak etraflarında bu kadar insan toplayabilirler miydi? Kuşkusuz ki hayır. Ancak Popper gibi etrafında insan toplamak zorunda olmayan biri için özeleştirilerden hareket etmek daha kolaydır. Aslında her iki durumda da özeleştirisi erdemini işaretidir. Ancak Marxçılar, Popper'in söylediği eleştirilerin büyük bir kısmının farkında olma ihtimali bile vardır. Belki bunu ortalık yerde konuşmayı savundukları sistem açısından tehlikeli bulmuş olabilirler.

Kehanetçi usavurma, ister köktenci, ister ılımlı, bütün yorumlamalarda savunulamaz ve onarılamaz bir niteliktedir... İlimli Marxçılar, partiler nerede bir genel seçim kazanmışlar ya da buna yaklaşımlarsa bunun nedenlerinden biri, orta

¹³⁴ A.g.e., cilt: I, 130.

¹³⁵ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: II, bölüm: 18, not: 13, 308.

sınıfın geniş kesimlerini kendilerine çekebilmeleri olmuştur. Ne var ki, şiddet hareketlerine karşı gösterdikleri sistemli bulanıklık tutumu, yalnızca bu çekiciliği ortadan kaldırmakta, aynı zamanda doğrudan doğruya düşmanlarının, insancılık aleyhtarlarının faşistlerin davasına hizmet etmektedir.¹³⁶ Popper, şiddet kullanımı konusunda net ifadeler kullanmadığı için Marxçıları iki yüzlülükle suçlamıştır. Marx'ın, işçilerin sömürülmesinin gittikçe artacağı kehanetine dayanan, tezinin bilimsel sosyalizmini çürütmeye yeteceğine dikkat çeken Popper, bu kehanetinin, şükürler olsun, gerçekleşmediğini ifade eder. Ona göre, bu kehaneti ileri sürmesinin nedeni emekçileri örgütleme yolundaki çabasından kaynaklanabilir.¹³⁷ Marxçılığın örgütlenme noktasında duyguyu en üst perdeden kullandıkları bilinen bir gerçektir. Bu gün bile Marxist organizasyonların sürekli eylemsel boyutlarından dolayı teşkilatlarını dinamik tutabilmek için bazen dezenformasyona bile başvurdıklarını gözlemekteyiz. Belki de bu tepkiselliklerinden dolayı Popper şöyle der: “Marxçılık yalnız geleceğin iyi bir klavuzu olmamakla kalmaz, aynı zamanda onu izleyenlerin kendi çağlarında gözleri önünde ve bazen kendilerinin de katılımlarıyla meydana gelen olayları bile görmelerine engel olur.”¹³⁸ Popper'in kasettiği kuşkusuz sadece tepkisellikleri sebebiyle değil o, bir bütün olarak Marxçılığın sorunlu bir kuram olduğu konusunda ısrarındır.

Marxçılık dünyanın tamamını değiştirme iddiasındadır. Neredeyse bütün alanlarda köklü değişiklikleri öngörmüştür. Mevcut yapının tamamının etkin eleştirisini yapmış ve dünyayı daha iyi hale getirme vaatlerinde bulunmuştur. Bu noktada Popper'in yüklendiği iki nokta vardır. Birincisi, kuramlarını uygulama alanında savunurken ileriye yönelik kehanetlerde bulunmasıdır ki kehanetlerinin neredeyse hiçbirinin gerçekleşmediğini de belirtir. İkincisi ise, siyaset ve hukukun etkisinin küçümsenmesidir. Marx'a göre, ekonomik gerçekliği, irademize bağlı olarak, örneğin hukuk ve siyasi reformlarla düzeltemeyiz. Siyaset, doğum sancılarını kısaltıp azaltmaktan başka bir işe yaramaz. Popper'a göre, bu çok zayıf bir siyaset programıdır, zaafı da güçler hiyerarşisinde siyasal güce çok zayıf bir derece yer vermesinin bir sonucudur.¹³⁹ Çünkü Marx, birinci derecede makinelerin evrimi

¹³⁶ A.g.e., cilt: II, 142.

¹³⁷ A.g.e., bölüm: 17, not: 13, 300.

¹³⁸ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: II, 129.

¹³⁹ A.g.e., 116.

ikincisi ekonomik sınıf ilişkileri son olarak siyaset ve hukukun etkisine yer verir. Bu aslında istediğiniz kadar uğraşın demokrasinin araçları kurumlarını ne kadar etkin kullanırsanız kullanın ezilen kitlelerin sorunlarını kökü bir şekilde çözemezsiniz anlamına geliyor. Hatta Marx demokratik kurumlar etkin çalıştıkça devrimin gecikeceği dolayısıyla işçi sınıfının bilinçlenmesinin gecikeceğini belirtip demokrasinin karşısında bile durmuştur.

Kraldan daha fazla kralcı bazı Marxçıların, Marx'ın kehanetlerinin tuttuğunun ispatına çalışmaları, Marxçılığın yanlışlardan beri olduğunu savunmalarını Popper, bizzat Marxçılığa bir dinamik olduğunu düşünür: “Bir çok Marxçıların doğmacılıkları ve otoritecilikleri gerçekten hayret verici bir olaydır. Bu olsa olsa onların Marxçılığı, akıl dışı bir tutumla sanki bir metafizik sistemmiş gibi kullandıklarını gösterir.”¹⁴⁰ Bu yolla Marxçılığın yanlış taraflarını saklama ve dolayısıyla da mistik bir hava kazandırdıklarını düşünen Popper, Marxçıların böyle yaparak aslında kuramlarına kötülük ettiklerini; bilim alanında daha da uzaklaştırdıklarını ve savunulabilir bir kuram olmaktan uzaklaştırdıklarını savunmaktadır.

Mesela Popper, bu konuda, bazı düşünürlerin sözlerini aktarır: “Burns; Marxçıların, her zaman Marx'ın kuramlarını yanlış aksettirdiklerini söyler” yine Laurat, “içinde yaşadığımız dünyaya bakarken, K. Marx'ın kehanetlerinin asıl olan bölümlerinin nasıl adeta metafizik gibi kesinlikle gerçekleşmekte olduğunu görmek bizi hayrete düşürür.” İfadelerini de örnek vererek Popper, Marx'ı kahin yerine koymaktadır. Marx'ı bir peygamber ya da kahin gibi telakki edenler, metafizik her şeyin karşısında olan materyalist Marxçılardır. Ancak buna rağmen metafizik boyutta savunmalara girişmeleri düşünülemez. Onların yaptığı Marxçılığın mükemmelliğini savunmak ki bu savunma üslubu dinlerde olduğundan Popper, haklı olarak Marxçıları da aynı kategoriye koymuştur.

Ancak, Marx'ın kuramının ütopyacı olmadığını aksine ütopyacı sosyalist yaklaşımlara karşı olduğunu savunanlar da vardır. Örneğin Charles Gide, şöyle der: “Herkes bilir ki, Marx'ın öğretisi sosyalizmin en yeni biçimidir ve aşağı yukarı elli yıldan beri de, bütün öbür öğretileri de gölgede bırakmış, hepsini hor görmüş,

¹⁴⁰ A.g.e., bölüm: 17, not: 30, 304.

ütopyacılıkla suçlayıp reddetmiştir. Yalnız şunu önemle belirtmek gerekir ki, bu sosyalist öğreti, daha önceki öğretilerden- örneğin komünizmden ayrı olarak, kendisine sapkın gözüyle bakılmasını hiç istemez. Bu öğreti, büyük klasik öğretilere başkaldırmıyor; tam tersine, onları daha doğru bir anlayışla yenileyip sürdürmek istiyor.”¹⁴¹ Marx’ın bu anlamda dünyayı iki kutuplu bir hale getirdiğini kabul etmemiz gerekiyor. Bu konuda her tarafın müntesipleri mutlaka fanatik davranmışlardır. Ancak Popper, kendisini bu tarafların birinde görmez ona göre o bu anlamda tarafsız kalabilmiş ve objektif eleştiriler yapabilmiştir. Gerçekten de Popper’ın özellikle Marx eleştirileri konusunda insafı olduğunu, Marx’ta haklı gördükleri konusunda hakkını teslim etmiştir. Ancak buna rağmen Marxçılara yüklenmeyi de ihmal etmez ona göre: “Marxçılar, işçileri örgütlemeyi ve onların gerçekten güzel bir görevin, insanlığı özgürlüğe kavuşturma görevinin imanı ile şekillendirmeyi öğrenmişlerdi. Ama verdikleri sözü tutmak için hazırlanmaya başlamıyorlardı. Ders kitaplarını iyi öğrenmişlerdi. Bilimsel sosyalizm hakkında her şeyi biliyorlardı ki, gelecek için reçeteler hazırlamak bilim dışı ütopyacılıktır.”¹⁴² Bu ütopya olan inançları bazen hayatlarına da mal olsa her türlü fedakarlığı yaptıkları da bir gerçektir. Bu anlamda Marxçılar kadar savunduklarına bu kadar samimiyetle sarılan çok az örnekler vardır.

Popper, Marx takipçilerini iki kategoride ele alır. Birincisi; grup verilen /verilecek sınıf mücadelesi sömürülenlerin durumunu düzeltmese de sınıf bilincini uyandırır ve böylece devrimi hazırlar” ikinci grup ise daha ılımlı bir bakışa sahip bunlara göre; sınıfsal açıdan birbirlerine denk güçlere sahip olunan çağlar bulunabileceği / beklenebileceği şeklindedir. Bunlar Marx’ın kuramından fedakârlık etmişler ve bunun sonucu olarak da sorunun kökenine inememişlerdir.¹⁴³ Popper, katı Marxçıları, Marxçılığı metafizik bir yapıya dönüştürmekle ve hatta bağnazlıkla suçlarken ılımlılarını da Marxçılığı tam anlamamakla suçlamaktadır. Ama buna rağmen ılımlı Marxçıları en azından konuşulabilir makul insanlar olarak kabul ettiğini de biliyoruz. Marx, kapitalizmin tarihsel gelişiminde bahsederken, kaçınılmaz bir şekilde kapitalizmin zayıflayacağı, yeryüzünün tamamının proleter

¹⁴¹ Schwartz, *Marxçılık ve Bilimsel Düşünce*, Charles Gide, “Sosyalizm ve Özgürlük”, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1998, 97.

¹⁴² Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: II, 132

¹⁴³ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: II, 111.

sınıfa kalacağı ve sonuç olarak da çok güçlü bir devrim gerçekleşeceği hayalini hep dile getirir. Popper’a göre bu bariz bir tarihsiciliktir.

Popper, Marx’ın tarihsiciliğinden bahsederken buna bağlı ekonomisiciliğinden ve bunun tehlikesinden de bahseder. Ona göre: “fikirler ile ekonomik koşullar arasında tek taraflı bir belirleme bağıntısı değil, karşılıklı bir dayanışma bağıntısı vardır. Hatta fikirlerin, bilgimizi meydana getiren fikirlerin, şu örnekten de görülebileceği gibi karmaşık üretim araçlarımızda daha temel durumda oldukları bile ileri sürülebilir. Bir gün bütün ekonomik sistemimizin, bu arada bütün makinelerin ve toplumsal örgütün yok olduğunu, ama teknik ve bilimsel bilgilerimizin baki kaldıklarını düşünün. Bu durumda ekonomik örgütün kısa zamanda tekrar kurulacağı düşünülebilir”¹⁴⁴ Marx’ın bütün dinamiklerin temelinde ekonomik etkenler vardır tezini, fikirlerin daha güçlü olduğu fikrinden hareketle çürütmeye çalışan Popper’a, insanlar ekonomik etkenlerle fikir oluştururlar dese - ki Marx’ın düşüncesi de böyledir- nasıl bir cevabı olurdu. Zannımca Popper, daha önce de belirttiği gibi esnek ve liberal bir cevap vermekle yetinirdi: bir tanesinin bir diğerinin kaçınılmaz sebebi olduğu söylenemez karşılıklı etkileşim vardır. Ancak Marx, Kapital’inde: Bir toplum, kendi hareketlerini belirleyen yasaları keşfettiği zaman, doğum sancılarını kısaltabilir ya da azaltabilir. Onun bu düşüncesine göre, bilginin yapabileceği, ilerideki rüzgâr ve akıntıları önceden haber vermekten ibaretti¹⁴⁵ dikkat edildiği gibi aslında Marx tarihi süreçlerin değiştirilmesinde bilginin/fikrin çok az etkisi vardır. Doğal olarak bu durum Popper’ın de dikkatini çekmiş ve eleştiri oklarını ona yönlendirmiştir.

Popper, daha da ileri giderek; iyi taraflarını teslim etmekle beraber, Marx’ı bir sahte peygamber olduğuna inandığını söyler. Ona göre Marx, tabii bir tarih kâhini idi ve kehanetleri gerçekleşmedi. Ancak buna rağmen Popper, asıl suçlamasının bu olmadığını, asıl eleştirdiği noktanın, bu tarihi kehanet yolunu bilimsel bir yolmuş gibi ifade edip bu konuda sayısız insanı yanıltmış olmasıdır. Ona göre, açık toplum davasını gütmek isteyenler arasında, tarihsici düşünme yönteminin mahvedici etkisinin yayılmasından Marx sorumludur.¹⁴⁶ Marx’ı kendince yargılarken, Popper,

¹⁴⁴ A.g.e., 101.

¹⁴⁵ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: II, 83-84.

¹⁴⁶ A.g.e., 80.

Marx'ın açık toplum savunucuları arasında da etkisini inkar etmez. Neredeyse kıyamete kadar açık toplum yolunda çıkabilecek sıkıntılardan tamamından pay sahibi yapar. Kısaca Popper, Marx'ın tarihsiciliği ile ilgili kanaati şöyledir: “Ben Marxçılığı, salt tarihsicilik olarak nitelemekle, onun gerçekten de çok zayıf bir yöntem olduğunu söylemek istiyorum.”¹⁴⁷

Popper, Hegel'in idealizmine, Mill'in ruhsilimsiciliğine karşılık Marx'ın kuramına “Ekonomisicilik der. Ne var ki Marx'ın ekonomisiciliğini, insanın ruhsal hayatına karşı küçültücü bir tavır takınan maddecilik ile özdeşleştirmek, onu tamamen yanlış anlamak olacağını belirten Popper, Marx'ın özgürlük cenneti tasarısı, insanların maddi doğalarından kısmen, fakat eşit olarak kurtarılmasını öngören tasarısı daha çok idealist olarak nitelendirilebileceğini savunur. Ancak buna rağmen Popper'a göre Marx, bilimsel sosyalizmin gerçek görevini sosyalist çağın gelişinin müjdelenmesinde görüyordu. Buna göre bilimsel sosyalizm bir toplum teknolojisi değildir; sosyalist kurumlar kurmanın yollarını ve araçlarını öğretmez, Marx'ın sosyalist kuram ve eylem arasındaki ilişki üzerine olan düşünceleri, tarihsici görüşlerini ne kadar saf olduğunu göstermektedir.”¹⁴⁸

Popper, Marx'ın “tarihsel maddecilik” konusundaki kanaatlerinin bazı Maxçılar ki bunlara ‘adi Marxçılar’ diyor, tarafından yanlış değerlendirildiğini söyler. Ona göre bunlara ‘Markxçılığın tarih perdesi arkasındaki güçleri, kendi kirliliği ve pis isteklerini doyurmak için sinsice ve bilerek savaşa, çöküntülere, işsizliğe, bolluk ortasında açlığa ve bütün öbür toplumsal sıkıntılara yol açan güçlerin kötü niyetlerini ortaya çıkardığına inanırlar ki bu yanlıştır. Çünkü Marx'a göre bunlar toplumsal bozulmanın sebepleri değil sonuçlarıdır.”¹⁴⁹ Popper, adi Marxçıları; iflah olmaz bir kötü niyete sahip olduklarını düşünür. Bunların çoğunlukla Marxçılığı kendi siyasi ikballeri ve maddi çıkarları için kullananlardır.

Marxçılık, ekonomik ve siyasal güç gelişmelerinin, özellikle de değişmelerin geleceğini önceden haber vermek amacını güden salt tarihsel bir kuram olmasından dolayı Rus Komünist Partisinin siyasal iktidara geldikten sonraki siyasetinin temelinde onun bu doğrultudaki düşünceleri yoktur. Marx, ütopyacı olarak,

¹⁴⁷ A.g.e., 82.

¹⁴⁸ A.g.e., 84.

¹⁴⁹ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: II, 95-96.

nitelediği, her türlü toplumsal teknolojiyi uygulamasa da yasaklamış olduğu için, Rus temsilcileri önceleri kendilerini toplumsal teknoloji alanında çözülmesi gereken sorunlar karşısında tümüyle hazırlıksız buldular. Lenin'in de fark ettiği gibi, Marxçılık, uygulamalı ekonomi sorunlarında yardımcı olamıyordu. Popper'a göre, bunun nedeni, Marx'ın ekonomik araştırmalarının tümüyle tarihsel kehanetlerinin hizmetinde olmasıdır. Popper, Rus devriminin uzun bir süre toparlanamamasının sebebi Marx'ın derin tarihsiciliği idi. Devrim yandaşlarından bazılarının bunu önceden bilmesi ya da sonradan fark etmesi bu durumu değiştirmede. Ancak Lenin'in, Marxçılığın bu uygulanması imkansız taraflarının farkında olduğunu da belirtmek gerekir. Örneğin Marx'ın devrimin gerçekleşmesi için birinci derecede öncelik verdiği İngiltere gibi ülkelerde burjuva, sosyalizm karşısında hummalı çalışmalara girişmişti bile; Popper, Marxçıların, burjuva economicilerinin, vardıkları sonuçları araştırmaya bile gerek duymadıklarını ve onların yapıcı işler için bazı burjuva economicilerinden bile daha az hazırlıklı olduklarını,¹⁵⁰ belirtir. Çünkü onun deyimiyle adi Marxçıların kimisi farklı maddi çıkarların derdine düştü kimisi ise Marxçılık dogmasından kurtulamadığı için gerçekleri göremiyordu.

Marx'a tarihsiciliğine yönelik eleştirilerini ütopyacılık bağlamında da devam ettiren Popper, ütopyacılığın da bilimsel düşüncü akıl yolundan uzaklaştıracağı kaygısı vardır. Ona göre, ütopyacı yaklaşım toplumsal deneme yapınca toplumun bütün yapısını yeniden kurmamız gerekebilir. Oysa toplumun bütün yapısını yeniden kurmak bir devrimi dolayısıyla, şiddeti ifade eder. Bu devrim sırasında yaşayan kuşağın ciddi şekilde zarar görmesi demektir. Yanlış yapma riskinin tamir edilemez sonuçlar doğuracağını söyleyen Popper, böyle bir riski göze alarak toplumu kökünden değiştirmeye kalkışan ütopyacı uyguladığı projenin aksaklıklarını görse de, ona dogmatikçe bağlanmak zorunda kalacaktır. Bu da projenin akla uygunluğunu ortadan kaldıracaktır. Oysa böyle bir yol izlemektense araya girme yöntemiyle ıslahat tarzı bir yol izlense en yanlışlıklar yapıldığında da düzeltme imkânı olabilir. Şeyh uçmaz mürit uçurur misali Marxçıların Marx'ı kahin yerine koymalarına rağmen Popper, aslında Marx'ın kendisi ile ilgili kahin benzetmelerinden rahatsız olduğunu söyler. Ona göre, “bu konuda yanılıyor olabilirim, ama Marx'ın söylediği şu sözlerin içten olduğuna inanıyorum; bilimsel eleştirilerin başımın üstünde yeri var,

¹⁵⁰ A.g.e., 95-96.

ne kadar sert olursa olsun.”¹⁵¹ Marx ifadelerinde kendisinin düşüncelerinin mutlak olduğu inancıyla savunup eleştiri kabul ettiğini söylemesi, içinde çelişki barındıran bir tavidir. Bu konuda Popper, Marx’ın iyi niyetine inanır ve onun takipçilerini daha fazla suçlar.

3. 2. 2. MARX’IN SINIF ANLAYIŞINI ELEŞTİRİSİ

Popper, Marx’ın sınıfsız toplum oluşturma idealinin özelde mantık hataları içerdiğini, sağlam öncüllerle sağlam sınırlara ulaşılabilceği tezinden hareketle o, Marx’ın vardığı sonucu, sınıfsız bir toplumun gelişi kehanetinin, öncüllerden çıkmadığını göstermek istiyor. Marx’ın usavurmasının üçüncü adımının batıl olduğuna karar vermek gerekir der. Yine devrim sonrasının oluşabilecek durumların muamma olduğunu kötünün daha kötüsünün ortaya çıkabileceğini savunan Popper, şöyle der: “burjuvazi ile birlikte sömürünün de ortadan kalkması gerekmez, çünkü bazı işçi gruplarının daha bahtsız grupların sömürülmeleri anlamına gelen birtakım ayrıcalıklar elde etmeleri pekâlâ mümkündür,¹⁵² bunun böyle olduğu devrim sonrası neredeyse bütün devletlerde ortaya çıktı. İşçi sınıfının bazı gruplarının diğerlerine üstünlük kazanmalarının da ötesinde genel olarak işçi sınıfının işçi sınıfından olmayanlara karşı ayrıcalıklar kazanması da önemlidir. Popper’a göre: “İşçi hareketinin tarihi karşıtlıklarla doludur. Bir iş alanında tekel kurmuş olan bir sendika-üyelerine tanınan imtiyazların çok da bölünmemesi için- üye kayıtlarına son verir ve böylece, dışarıda kalan üyelere kapılarına kaparsa, bu bambaşka ve savunulamaz bir durum olur. Bu türlü durumların meydana gelebilmesi de gösteriyor ki, bir insanın işçi olması onun baskı altında olanların dayanışması sorununu büsbütün unutmamasına ve elindeki her türlü ekonomik üstünlüğü kendi çıkarına kullanmasına, yan, yoldaşı olan işçileri sömürmesine engel olmamaktadır.”¹⁵³ Popper’ın haklı olarak belirttiği gibi, sınıflandırma sınırlı/ikili olunca işçi olmayan

¹⁵¹ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: II, bölüm: 17, not: 30, 304.

¹⁵² A.g.e., 127.

¹⁵³ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları* cilt: II, bölüm: 18, not: 7, 307.

büyük kesimleri dışlamak ya da onları karşısına almak gibi risk ile de karşı karşıya kalınmaktadır.

Popper, endüstri düzeninin kurumlarının işleyişini açıklamak için adına Marx'ın 'sınıf durumunun mantığı' dediği, kavramını kendisi de kullanmaya çalışmış olması, bazı abartmalara ve durumun bazı önemli yanlarının ihmal edilmiş olmasına rağmen, yine de takdire değer görür. Bunun nedeni ise, hiç olmazsa endüstri düzeninin Marx'ın göz önüne aldığı yüz yıl önceki devrinin, adına, dizginlenmiş kapitalizm düzeni diyeceğim düzenin toplumbilim açısından incelenmesi olarak.¹⁵⁴ Bu tarz aslında oldukça küçümseyicidir. Çünkü aynı tarz bazı düşünürlerce Hobbes için de ileri sürülmüştür. Bir kuramın kendisinin aslında pek de işe yaramadığı, yaradığı tek şeyin ilgili konunun tartışılmaya başlanması şeklindeki değerlendirmelere pek de yabancı sayılmayız, ve aslında bu tarz, karşıdaki düşünceyi bir hiç saymaktır.

Popper, "Marx'ın sınıf kuramına yönelteceğim eleştiri, tarihsicilik üzerindeki ısrarı söz konusu olduğu oranda olacaktır,"¹⁵⁵ demekle aslında birçok konuda Marx'a katıldığını söylemektedir. Buna rağmen tarihsiciliğini kıyasıya eleştirdiğini söyleyebiliriz. Ona göre, işçilerin zaferinin sınıfsız bir topluma yol açacağı doğru mudur? Sorusuna verilecek cevap hayır olmalıdır. İki sınıftan ancak birinin ortada kalacağından, sınıfsız bir toplumun oluşacağı sonucu çıkmaz, sınıflar bireylere benzemezler, bir kez ortak sınıf düşmanlarınca karşı giriştikleri kavganın gerginliği sona erince proleter sınıfının meydana getiren bireylerin sınıf birliklerini muhafaza etmeleri için hiçbir neden kalmaz"¹⁵⁶ ki bunun böyle olduğu zamanla ortaya çıkmıştır. Popper'in Marxçı sınıf anlayışına eleştirileri sadece metodik değildir.

Marx'ın " Her ne kadar proleterya, durumun zorlaması ile burjuvalara karşı mücadelesi sırasında kendini bir sınıf olarak örgütlemek zorunda kalırsa da; her ne kadar, devrim sayesinde, kendini yönetici sınıf haline getirir ve eski düzeninin koşullarını zorla ortadan kaldırırsa da; bütün bunlara rağmen, bu koşullarla birlikte sınıf düşmanlıklarını ve sınıfların var olmasını sağlayan koşulları da ortadan kaldırır, böylece kendi sınıf üstünlüğünü de sona erdirir. Böylece sınıfları ve sınıflar arası

¹⁵⁴ A.g.e., 109.

¹⁵⁵ A.g.e., 108.

¹⁵⁶ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: II, 126.

düşmanlıkları ile burjuva toplumu yerine teker teker herkesin özgür gelişmesinin güvencesini sağladığı bir topluma varırız.”¹⁵⁷ İfadesine rağmen Popper sınıfsız toplumun imkânsız olduğunu belirtir. Ona göre, “Bu sadece güzel bir rüyadır,” bu isteklerimize dayanan bir ütopyacıdır, bilimsel sosyalizm değildir.”¹⁵⁸ Devrim gerçekleşikten sonra hakim sınıfın üstün haklara sahip olacağı ve dolayısıyla da Marx’ın sistemini; insanları bir kölelikten kurtarıp başka bir köleliğe esir edeceğini söyleyen Popper, sınıfsız toplumun sadece bir rüya olduğu/olabileceğini söyler. Çünkü gücün dışarıdan bir çekiciliğe sahip olmasının da dışında ele geçtikten sonraki çekiciliği çok daha fazladır.

Popper, Marx ve Engels’in “Şimdiye kadar ortaya çıkmış olan toplumların tüm tarihi, bir sınıf mücadelesi tarihidir.” İfadesinden hareketle, tarihi yürüten ve insanların kaderini belirleyen şeyin uluslar arası savaşlar olmayıp sınıflar arası savaşlar olduğu fikrini benimsemektedir. Ona göre temel kategorisi askeri güç olan geleneksel tarih – tarihteki artan üretim eğilimini – açıklamaktan acizdir.”¹⁵⁹ Bunun sınıflar arası çıkar çatışmalarından hareketle açıklanabileceğini savunur. Geleneksel tarih anlayışının reddi ile gerçekten uluslar arasında meydana gelen – sınıf çıkar savaşlarını da kabul etmek kaydıyla – savaşların nasıl açıklanabileceği açık değildir. Ya da ulusal kaygılarla hiçbir savaşın meydana gelmediği fikri çok katı değil mi?

Popper, Marxın sınıf ayırımına karşı çıkarken sosyolojik ve psikolojik realitelere daha bağlı kaldığını kabul etmek gerekir; sebebi de sosyal bilimlerde sebep ve ilkeler ortaya konurken kalıplar ne kadar daraltılırsa o kadar bilimsellikten uzaklaşılır, ilkesidir. Marx ikili bir sınıf ayırımı yaparak bu ilkeyi ihlal etmiştir. Popper ise, birbirinden kesin ayrılmış iki sınıfın ortaya çıkacağına ısrar eden kehanetinin aksine, kendi varsayımlarına göre şu türlü bir sınıf yapısının ortaya çıkmasının mümkün olduğunu söyler: 1. Burjuvazi, 2. Büyük Toprak Sahipleri, 3. Öteki Toprak Sahipleri, 4. Köylü işçileri, 5. Yeni Orta Sınıf, 6. Endüstri işçileri, 7. Ayak Takımı Ploterleri (Tabii, bu sınıfların başka bir düzen içinde ortaya çıkmaları da mümkündür)¹⁶⁰ Bu kurama göre, endüstri proleteryasının kaçınılmaz bir biçimde

¹⁵⁷ A.g.e., bölüm:18, not: 4, 305.

¹⁵⁸ A.g.e., 306.

¹⁵⁹ A.g.e., 104.

¹⁶⁰ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: II, 135.

daha çok yoksul, daha çok sayıda, daha çok sınıf –bilinçli ve daha çok devrimci olması için inceden inceye bir sürü sebep vardır: gerçekteyse, Marx’ın gününden beri, bütün endüstri toplumlarında bu sınıf daha varlıklı, daha az sayıda, daha az sınıf bilinçli ve daha az devrimci olmuştur. Bu kurama göre, Komünizmi ancak işçilerin kendileri, yığınlar başa geçireceklerdir: gerçekte bu güne değin hiçbir ülkede, hatta Şili’de bile, Komünist Partisi özgür bir seçimle çoğunluğun desteğini kazanamamıştır; tam erke eriştikleri yerlerde, Komünizmi çoğunluğun üstüne bir ordu, genellikle yabancı bir ordu, zorla getirmiştir. Popper isabetle, Marxizm öncesi ve sonrası toplumların tahlillerini yapmıştır. Bunları yapma amacı kuvvetle muhtemeldir ki Marxçılığın zaaflarını bulmaktır. Ancak bu çerçevede Popper’ın sosyoloji dehasına hayran kalmamak da imkânsızdır. Çünkü o, işçi sınıfının aslında öyle Marx’ın zannettiği gibi- ezilen diğer sınıflara göre- çok da ezilmediğini savunur. Gerçekten de özellikle sanayileşmiş devletlerde bu durum sendikalarla çözülmeye çalışılmış ve önemli mesafeler kat edilmiştir.

3. 2. 3. MARX’IN TARİHSEL MATERYALİZMİNİN ELEŞTİRİSİ

Bu konuda Popper, Marx’ın onsekizinci yüzyıl maddecilerinin etkisi altında kalmış olmasına ve öğretilerinin birçoklarına uygun olarak kendine maddeci demiş olmasına rağmen, aslında Marx’ın tam anlamıyla maddeci olduğunu bile söyleyemeyeceğimizi söyler. Çünkü, ona göre yazılarında maddeci olarak yorumlanamayacak olan bir çok bölümler vardır. Popper’ın fikrine göre, Marx, felsefe konularıyla pek ilgilenmemiştir. – örneğin Engels yada Lenin’ den çok daha az ilgilendiği- daha çok sorunun, toplumbilimci ve yöntembilimci yanları ile ilgilenmiştir.¹⁶¹ Diyalektik materyalizmin temsilcisi olduğunu bilinen Marx’ın maddeci olmayan boyutuna dikkat çeken Popper, aslında bu konuda önemli bir önyargıyı yıkmıştır. Çünkü Marx’ın materyalizminden neredeyse şüphe eden bile yoktur.

¹⁶¹ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: II, 97.

Marx'ın Hegel'in yazılarında diyalektik baş aşağı durur; onu tekrar olduğu duruma getirmek gerekir. Sözünden Marx'ın idealist olan diyalektiğe karşı çıktığı ve salt fizik temelli bir diyalektik savunduğu söylenemez mi? Marx, Hegel'in devlet felsefesi konusunda şöyle der: "Hegel modern devletin varlığını olduğu gibi tasvir ettiği için değil, devletin bu günkü varlığına esas var olan olarak öne sürdüğü için kabul edilmez."¹⁶² Popper' a göre Marx için her ne kadar madde her şey gibi gözüксе de aslında onun düşünce yapısında düşünce ve maddenin yeri var ki bu onun ikiciliği olarak algılanabilir. Özellikle diyalektiğin idealist boyutuna yüklendiği için Popper'in Marx'ın tamamen materyalist olmadığını düşüncesiyle çelişmektedir.

Popper, materyalist bakışın idealist bakışla kıyaslandığında idealizmin etkisi daha fazlaymış gibi gözüксе de aslında bu gün için bilimsel düşünüş dünyamızın temeline materyalizmin sinmiş olduğunu belirtir. Bu konudaki ifadeleri Demokritos'u öven Platon ve Aristoteles'i ise yeren türdendir, bu çerçevede Popper'a göre: "Platon ve Aristoteles'in günümüzde bile devam eden müthiş otoritesinin kaynağı, felsefesinin ortaçağ otoriterliğince kabul edilmiş olmasıdır. Ama unutulmamalıdır ki, totaliter kamp bir yana, ünleri hayatımın üzerinde yapabildikleri etkilerden çok daha uzun ömürlü olmuştur. Her ne kadar Demokritos'un adı pek seyrek hatırlansa da, bilimi ve ahlakı aramızda yaşamaktadır."¹⁶³ Özellikle Galileo ile başlayan bilimsel anlayış çerçevesinde buna hak verilebilir. Ancak çağdaş bilim filozofları materyalizmin tahtının sallantıda olduğu konusunda hemfikirdirler. Popper'a göre Marx, maddi evrenin ve gereksinmelerinin temelde olduklarını kabul etmekle birlikte, maddi gereksinmelerine bağlı bir topluma verdiği ad ile gereksinmelerin cennetine karşı bir sevgi duymuyordu. O, ruhsal evrene özgürlük cennetine ve insan doğasına ruhsal yanına, her Hristiyan ikicisi kadar değer veriyordu ve hatta yazılarında maddi olana karşı nefret ve hor görme duyguları beslediğinin emareleri bile vardır.¹⁶⁴ Bunun için de Marx'ın şu sözlerini örnek verir: "özgürlükler cenneti ancak zorunluluklar ve dış amaçların zoruyla yürütülen angaryanın sona erdiği yerde başlar; bundan dolayı da, pek doğal olarak, maddi üretim alanının dışında kalır."¹⁶⁵ Bu belki de insanın madde

¹⁶² Lucien Seve, *Felsefe ve Siyaset*, Çev.: Müntekim Öçmen, İstanbul, 1998, 68.

¹⁶³ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: II, 32.

¹⁶⁴ A.g.e., 97.

¹⁶⁵ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: II, 98.

dünyası tarafından yeterince doyurulamadığının bir kanıtıdır. Çünkü Marx gerek kendisi gerekse kendisine model aldığı hemen herkes materyalist düşüncelidir demek pek abartılı olmaz. Ne var ki insanoğlunun ruhsal/psikolojik olarak madde dünyasına sığmadığı, hep aşkın bir şeylere doğru yöneldiği bilinen bir gerçektir. Salt maddeci yaklaşım sadece kağıt üzerinde kalmıştır. Uygulama alanında uygulayıcılarının mutlaka ruh/idea çekim alanından uzaklaşamadıkları görülmektedir.

Hegel'in idealizmindense, Marx'ın materyalizmini tercih ettiğini açıkça söylemesine rağmen Popper, "Marx'ın maddeci tarih yorumunun ne kadar değerli olursa olsun, pek ciddiye alınmaması, onun olsa olsa olayları ekonomik arka planlarıyla birlikte ele almamızı öğütleyen pek değerli bir öğüt sayılması, gerektiğidir,"¹⁶⁶ şeklinde oldukça ağır bir eleştiride bulunur ve Marxçıları, ciddi bir biçimde rahatsız eder. Mesela Marxçılığı tümünden reddedenlerle mücadele Popper'le mücadeleden daha kolaydır. Çünkü Marx öğretisinin içinde barındırdığı düşünülen dinamizmi, değiştirme ve devrim güdüsünü yok etmeye yönelik bir düşünce ya da Marxçılığı Marxçılık yapan fikre dinamit koymaktır. Dindar insanın peygamberine filozof demek, söz konusu kişiyi nasıl kızdırıyorsa, Popper' in Marx'a bakışı Marxçıları öyle kızdırmıştır.

Popper, materyalizm ve idealizm konularında Hegel ve Marx'ı kıyaslarken, Marx'ı daha az kabul edilemez buluyor. Popper, materyalizmden bahsederken; Hegelci ve Platoncu bir idealizmden iyi olduğunu ileri sürmek eğilimindedir; What is Diyalektik? Adlı yazısında da belirttiğim gibi, ikisi arasında bir seçim yapmak zorunda kalsaydım (ne mutlu ki değilim) maddeciliği seçerdim,¹⁶⁷ demektedir. Daha önce de belirtildiği gibi Popper, eleştirilerinde de açıkça gözükmektedir ki; Marx'a özel bir önem verir ve hayranlığını hiç gizlemez. Platon ve Hegel'e gelince eleştirilerinde çok acımasızdır. Hatta Hegel için, orijinal hiçbir şey söylememiştir deyip küçümseme yoluna bile gitmiştir. Dolayısıyla zaten gençliğinde sıkı bir takipçisi olduğu Marx'tan yana tavır koyması doğal karşılanmalı mıdır? Bilinmez ancak Popper'ın eleştirilerindeki genel kanaat böyledir.

¹⁶⁶ A.g.e., cilt: II,103.

¹⁶⁷ A.g.e., bölüm:15, not:12, 297.

Marx'a yönelik eleştirilerine başlarken, Hegel'in idealizmindense, Marx'ın materyalizmini tercih edeceğini söylemekle de Popper aslında maddeci tavırdan uzak olmadığını göstermektedir. Popper, Marx'a bir tür ikicilik atfedip, salt materyalizmin dışına çıkardığı için, Marx'la ilgili eleştiri alanını daralttığını düşünüyorum. Bu durum Popper'in sadece olumsuz eleştirisiyle muhatabını ezme kaygısı taşımadığını gösterir.

3. 2. 4. MARX'IN DEVRİM ANLAYIŞININ ELEŞTİRİSİ

Devrim, kurulu bir hükümetin veya politik sistemin zorla ve tamamen yıkılması, eskinin tamamen ortadan kaldırılması ya da toplumsal yapıda aniden meydana gelen, genellikle şiddetle yaratılan, radikal ve yaygın değişiklik olarak tanımlanmaktadır. Marx devrimi şöyle tanımlar: “Toplumsal devrim, geniş çapta birleşmiş bir proleterliğin bütün siyasal gücü ele geçirmek amacıyla ve bu amaca varmak için gerekirse şiddete başvurmaktan kaçınmamak ve düşmanların iktidarı ellerine geçirmek amacıyla gösterecekleri her türlü gayrete karşı koymak kararıyla giriştikleri bir etkinliktir.”¹⁶⁸ Popper'in eleştirilerini tanımda geçen şiddete olduğu söylenebilir. Yoksa Popper, devrimler gerçekleştirilirkenki şiddete tam olarak karşı değildir. Bu konudaki düşüncelerinde çifte standart gözlenmektedir: Popper, “inanıyorum ki, bir devrimin tek amacı, bir demokrasinin kurulması olmalıdır,”¹⁶⁹ demektedir. Benim şiddetim iyi seninkisi kötü anlayışı, kendi içinde problemlili bir düşüncedir. Farz edelim ki bir toplumun tamamına yakını, sosyalizm ya da farklı bir (demokrasi dışında) düşünceden olsa ve toplumun içinden bir azınlığın demokratik bir yapı için devrim gerçekleştirmesi, şiddete başvurması ne ölçüde doğru olur.

Popper'a göre Marxçılar da devrime bakışları açısından farklıdırlar. Bu çerçevede Popper şunları dile getirir: “toplumsal devrimi nasıl yorumladıklarına göre iki ana grup Marxçı kabul edebiliriz; biri köktenci kanat diğeri ılımlı kanat ki bunlar,

¹⁶⁸ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: II, 136.

¹⁶⁹ A.g.e., 137.

kesin olarak olmasa da kabaca komünist ve sosyal demokrat partilere karşılıktırlar. Daha önce de belirtildiği gibi Popper, yıllarca sosyal demokrat partiler içinde bulunmuştur. Dolayısıyla Popper aslında Marxçı değilse de sosyalist olarak kabul edilebilir.

Marx'a göre, gerçekleşmiş devrimlerden hemen sonra heyecanın dinmemesi için bu heyecanı olabildiğince uzun sürdürmeye çalışmalıdırlar ve halkın intikam duygularına uyularak, nefreti üzerine çekmiş kişilerin feda edilmesi gibi aşırılıklardan kaçınmak şöyle dursun, bu gibi etkinliklere tahammül etmekle de kalınmayıp, gelişecekleri yönler, ibret olsun diye ele alınmalıdır, bu sözden hareketle Popper, Marx'ın kuramının zaman içinde uğrattığı değişiklikler yüzünden çelişkiler bulunduğunu ileri sürer: 1872'de söylediği "İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri gibi işçilerin amaçlarına barışçı yollardan varmalarının mümkün olacağı ülkelerin de var olduğu" ¹⁷⁰ ifadesi arasındaki çelişki haklı olarak Popper'in de dikkatini çekmiştir.

Marx'ın "kısacası komünistler, mevcut siyasal ve ekonomik düzene karşı girişilen her türlü devirme hareketini destekler,"¹⁷¹ ifadesiyle, "son olarak bütün ülkelerdeki demokratik partilerin anlayış ve birlik içinde olmaları için her yerde çaba harcarlar," ifadesinin çelişkisi şu cümle ile ayyuka çıkmaktadır: "Komünistler görüşlerini ve amaçlarını gizlemeye tenezzül etmezler. Amaçlarının ancak her türlü mevcut düzenin yıkılmasıyla gerçekleşebileceğini açıkça söylerler." Popper bu çelişkiye dikkat çekerken demokratik düzenin de bunun ayrıcası sayılmıyor" demekle Marx'ın demokrasi düşmanlığına vurgu yapmaktadır.¹⁷² Marx gerçekten de demokrasi düşmanıdır. Belki demokrasiyi faşizmden bile daha az sevmektedir. Çünkü onun bakışıyla faşizm halka zulmettiğinden komünist örgütlenmeleri daha da pekiştireceğini ve devrimi hızlandıran bir özellik taşıyacağını çok iyi bilinmektedir. Ancak demokrasilerde aksine ezilen halkların kendilerini savunmak için örgütlenmeleri serbest olduğundan devrimi geciktirici belki de tamamen engelleyici bir özellik taşımaktadır.

¹⁷⁰ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: II, bölüm:18, not:14, 313.

¹⁷¹ A.g.e., bölüm:19, not:14, 314.

¹⁷² A.g.e.,bölüm:19, not:14, 314.

Devrimci bir Marxçı olan Rosa Luxemburg,¹⁷³ Ekim Devrimi'in¹⁷⁴ eleştirisinde, haklı olarak diyor ki: politik özgürlükten söz edebilmek için, bu özgürlüğün muhaliflere de tanınması gerekir; demokratik kurumlar, özgür basın ve özgürce kurulan gruplar olmazsa, hiçbir işe yaramazlar. Ne var ki, Lenin, bürokrasi makinesinin daha etkili işleyebilmesi için, gerek parti gerek devlet kurumları içinde gruplaşmaları yasak etmişti. Sonradan Stalin de, parti ve delegelerinin, zaman zaman birleşip belli konularda, belli konularda, birtakım politik programlarla ortaya çıkmalarını engellemişti. Gruplaşmaların ve politik programların yasaklanması yüzünden, yurt ve parti içinde demokratik kurumlar yavaş yavaş yok olup gitmiş ve bütün devlet gücü bürokrasi makinesini denetleyen grubun elinde kalmıştır.¹⁷⁵ Marxçıların ilk heyecanlı tepkilerinin dışında aslında Rus Devrimi, Marçılar tarafından da eleştirilmiştir. İşin ilginç yanı Rus Devrimciler de Marx'ı eleştirmişlerdir. Onu realiteden uzak fazla hayalci görmüşlerdir.

Popper'a göre, Marx'ın net olmayan/bulanık taktik öğretilerinin faşizmin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Çünkü onlar faşizmi burjuvazinin son kalesi olarak görmüşlerdir ve devrim için bir basamak olarak algılamışlardır. Dolayısıyla da faşizmin gelişip serpilmesine ses çıkarmayıp seyirci kalmışlardır. Hatta Popper, bu tarihsel devrim sürecini Orta Avrupa'da kurulacak bir totaliter diktatörlüğün hızlandıracağını umduklarını da ekler. Bu isabetli bir tespit olmakla birlikte Marxçıların faşist yapılanmalara tamamen seyirci kaldıkları tespiti insafsız olabilir. Çünkü bu konuda oldukça tepkisel davrandıkları da vakidir. Ancak demokrasiye olan tepkilerinin daha temelden ve daha amaçlı olduğunu da kabul etmemiz gerekir. Çünkü, onlar açısından demokrasidense faşizmden kaleyi teslim almak daha kolaydır.

Marx'ın 'dünya işçileri, birleşiniz' fikri Rus devriminin arifesinde de pek önemli olmuş, hatta ekonomik koşulları bile etkilemiştir. Ama devrimden sonra durum çok zorlaştı, çünkü Lenin'inde itiraf ettiği gibi, bundan başka yapıcı bir fikir

¹⁷³ Rosa Luxemburg (1871 - 1919), Polonya doğumlu Alman marksist politika teorisyeni, filozof ve devrimci.

¹⁷⁴ Ekim Devrimi: Çarlık Rusyası'nda Jülyen takvimi'ne göre 24 Ekim 1917'de, (Miladi takvime göre 7 Kasım 1917) Petrograd'daki Kışlık Saray'ın Lenin önderliğindeki Bolşeviklerin eline geçmesiyle başlayan ve Sovyetler Birliği'nin kurulmasına yol açan olaylar dizisidir.

¹⁷⁵ Schwartz, *Marxçılık ve Bilimsel Düşünce*, İring Fetscher, Sosyalizm ve Özgürlük, 75.

yoktu. Lenin “sosyalizm işçi sınıfının diktatörlüğü artı en modern elektrik makinelerinin en geniş çapta tesis edilmesidir” sözleriyle özetlenebilecek fikirler ortaya attı. Marx’ın terminolojisini kullanarak, onun özgürlük cennetinin gücünü ve gereklilik cennetini fethetme şansını küçümsemiş olduğunu söyleyebiliriz.¹⁷⁶ Lenin’in Marx’ı fazla hayalci gördüğü daha önce de zikredilmişti. Kısaca Lenin, devrim sonrası ayakların yere değmesini ve realitelerle baş başa kalmanın adımıdır.

Popper’a göre de, Rus devrimi ile Marx’ın ekonomik görüşleri arasında bir karşıtlık vardır. Marx’ın “hukuk ya da siyaset yoluyla bir değişiklik yapılmasını beklemek abestir” sözünden hareketle Popper, Rus devriminin, Marx öğretisini ters düz ettiğini iddia etmekte ve bu konuda şöyle demektedir: “bana öyle geliyor ki Rus devrimini Marx tarafından geleceği haber verilen devrim ile özdeşleştirmek imkânsızdır; gerçekte aralarında benzerlik bile yoktur.”¹⁷⁷ Popper, bu konuda bilinen bir gerçeği abartmıştır. Benzerlik olmaması mümkün değildir. Ancak ana noktalar dahil farklılıkların olduğu da muhakkaktır. Olmaması da beklenemezdi. Bir kuramın teorik hali ile uygulama hali arasında derin farkların da bulunuyor olması anlaşılır bir durumdur.

Marxçı devrimde şiddetin olup olmayacağı, olursa ölçüsünün ne olacağı konusunda oldukça kaygılı olan Popper, bu konuda Marx’tan ziyade Marxçılara yüklenir: “Marxçılar çoğu zaman şiddete başvuran bir devrimin haklı olup olmayacağı sorusunu tartışmaktan kaçınırlar; kendilerinin ahlakçı değil bilim adamı olduklarını, ne olması gerektiği hakkındaki kurgularla değil, ne olduğu ya da ne olacağı hakkındaki gerçeklerle ilgilendiklerini söylerler.”¹⁷⁸ Ona göre eğer söz konusu Marxçılar tartışmaya ikna edilse, sadece tiranlığa karşı yapılabilecek devrimlerle şiddetin mubah olduğunu kabul edeceklerdir. Bu yaklaşım hem Marxçıları hem de Marxçılığı küçümsemek anlamına gelir. Bu durumda Marxçılıkla mücadele eden kapitalistlerin tek işi kalıyor; o da , Marxçıları Popper’la tartışmaya ikna etmek.

Engels, Marx’ın hiç değilse Avrupa’da, bu kaçınılmaz devrimin barışçı yollarla gerçekleştirilebilmesinin mümkün olabileceği tek ülkenin İngiltere olduğu”

¹⁷⁶ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: II, 102.

¹⁷⁷ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: II, 103.

¹⁷⁸ A.g.e., 138.

yolunda vardığı sonuçtan söz ediyor ve ekliyor “ama hiçbir zaman İngiliz yönetici sınıfının bu barışçı ve yasal devrime bir kölelik taraftarı karşı-devrime başvurmaksızın boyun eğeceklerini sanmadığını da eklemeyi unutmazdı. Bunun üzerine Popper, “bu satırlar açıkça gösterirler ki, Marxçılığa göre devrimin şiddete başvurup vurması eski yönetici sınıfın direnme gösterip göstermemesine bağlıdır,”¹⁷⁹ demektir. Aslında bu durum, gelip şehrin sınırlarına dayanan güçlü bir ordunun, şehrin yöneticisine gönderdiği bir mektubu andırır; şehri bana kansız teslim edersen kan dökmem aksi taktirde yakıp yıkarım tarzı bir yaklaşımı andırır. Bu konuda Popper’a hak vermemek mümkün değildir. Ancak Popper’ın da totaliter bir sistemden demokratik bir sisteme geçişte şiddet uygulanabileceği şeklindeki düşüncesini de unutmamak gerekir.

Popper, devrim ve şiddet konusunda oldukça hassas davranır o, bazı Marxçıların, kuvvete başvuran bir devrimin ‘kapitalizm’ dedikleri şeyin sürüp giden kötülüklerine oranla, daha az mutsuzluğa mal olacağını öne sürmeye cüret etmelerine hayret eder. Üstelik bu Marxçılar öne sürdükleri görüşün, daha doğrusu büsbütün sorumsuzca ortaya atılmış olan bu kehanetin bilimsel dayanaklarını açıklamazlar,¹⁸⁰ şiddetle gelmiş bir sosyalizm mi yoksa sürüp giden bir kapitalizm mi? Bu sorunun cevabı herhalde muhtelif olur: Çünkü, Marx’ın deyimiyle burjuva tarafından acımasızca ezilen bir kesim sosyalizminin şiddet kullanan boyutuna da evet diyebilir. Ancak demokratik bir ortamda haklarını savunabilen bir insan neden kendi hayatını be başkalarının hayatını tehlikeye atabilecek bir maceraya atılsın. Popper şöyle der: “Açıkça belirtmek isterim ki, eylemsel siyaset açısından Marxçılığın en zararlı ögesi olarak saydığım şey, bu şiddete başvurusu mümkün olan bir devrim kehanetidir.”¹⁸¹ Daha önce de belirtildiği gibi Popper’ın kaygısı tamamen haklı olmakla birlikte, demokrasiyi oturtmuş sendika ve sivil toplum kuruluşlarıyla insanların önünü açmış bir toplumda böyle bir risk olmayacağına göre, bu risk sadece kapitalizm tarafından ezilen halklar için mümkün olabilir. Bu durumda halklar ezilmenin türleri arasında seçim yapıp sosyalizmi kabul edebilirler. Ve gerekirse bunu şiddet yoluyla da benimseyebilirler.

¹⁷⁹ Jorge Larraín, *Tarihsel Materyalizmi Yeninden Yapılandırmak*, Çev.: S. Çeviker, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1998, 28.

¹⁸⁰ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: II, bölüm:19, not:9, 312.

¹⁸¹ A.g.e., 137.

B

Bütün bunların yanı sıra, belki de hem Marx'ın hem de Popper'in göremedikleri ya da görmek istemedikleri başka problemler de yaşanıyordu, bu anlamda; yoksulluğa, haksızlığa, sınıflara reva görülen eziyetlere şiddetle karşı çıkan devrimci Karl Marx'ın Hindistan'daki İngiliz sömürgeciliğine karşı takındığı tutucu tavrı anlamak gerçekten de güçtür.¹⁸²

Popper, köktenci Marxçı kanatların, Marx'ın kehanetlerin gerçekleşmeyenleri için ihanet, rüşvet ve yetersiz sınıf dayanışması gibi bahaneler ileri sürdüklerini söyler,¹⁸³ bunlar kabul edilebilir mazeretler olmakla birlikte Marxçılığın kendisinden kaynaklı eksiklikleri de göz ardı etmemek gerekir. Bu konuda Popper, Marxizmi değerlendirirken komple yapının eksiklikleri ve yanlışlıkları üzerinde durur ve bunlara şiddetle karşı çıkar; Popper'in Marxist devrime karşı çıkışı, yanlışlanamaz olmasından değil çünkü Marxizmin yanlışlandığı defalarca ortaya çıkmıştır. Örneğin devrimin gerçekleşmesi için kapitalizmin yaşanmış olması gereği neredeyse bütün örneklerde yanlışlandı. Çekoslovakya'nın dışında, Komünist olan bütün ülkeler endüstri-öncesi durumdaydılar. Hiç biri tam gelişmiş bir Kapitalist toplum değildi. Ancak yine de bu yanlışlamaları Popper, Marxçılık için değerli kabul etmekte ve hiç olmazsa bunlara izin verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Çünkü yanlışlanamaz bir kuram ancak peşin kabulleri olan metafizik bir kuram olabilir ki bu Marxçılığın sonu olur.

Popper'a göre, kapitalizmden sonra sosyalizmin geleceğini kanıtlamış ya da sezgisel açıdan apaçık sayabilseydik 'toplumsal devrim' teriminin bu açıklaması pekâlâ doyurucu olabilirdi. Popper bu çelişkiyi/tutarsızlığı açıklamak için şöyle bir örnek verir; ne hastalığın belirtilerini ne de hastalık hakkında hiçbir şey bilmediğini, ancak hastalığın öldürücü bir hastalık haline geleceğini bildiğini itiraf etmek zorunda kalan hekiminki kadar döngüsel bir usavurma olur. Hasta ölmezse, demek hastalık daha öldürücü bir hastalık haline gelmemiştir; bunun gibi bir devrim sosyalizm ile sonuçlanmışsa, demek ki daha bir 'toplumsal devrim' değildir¹⁸⁴ örnek sosyalistler için biraz ağır kaçsa da mantık açısından kısır döngüye örnektir. Çünkü toplumsal

¹⁸² Ali Bulaç, *Tarih Toplum Ve Gelenek*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996, 37

¹⁸³ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: II, 135.

¹⁸⁴ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: II, 136.

devrim şartlarını belirttikten sonra, o devrime ulaşmak için yapılan mücadele sonucu ulaşılan devrim eksikleriyle, yanlışlarıyla toplumsal devrim kabul edilmelidir. Yanlışlar ortaya çıktığında bunu kabule yanaşmamak tipik bir çelişkidir. Bazı Marxçıların meydana gelen devrimleri sahiplenmemeleri bu sebeptendir. Sahiplenme olsun ya da olmasın yanlışlıkların faturasının Marx'a ve Marxçılara çıkacağı muhakkaktır.

Devrimlerin asıl amacının ne olduğu konusunda da tartışmalar yaşanmıştır. Mesela Lenin'e kalırsa endüstrileşme birinci derecede önemlidir. Ancak Marxçıların ekseriyeti böyle düşünmüyordu. örneğin Laurent Schwartz'a göre: "Sosyalist devrim, ancak amacına ulaşırsa, haklı olabilir. Ama devrimin amacı hiçbir zaman bir endüstri toplumu yaratmak ya da en yüksek üretim sağlamak değildi. Onun amacı, eşit haklardan faydalanan ve birbirine kardeşlik bağlarıyla bağlı özgür insanlardan meydana gelen bir toplum yaratmaktır. Üretimi artırmak bu amaca götüren yollardan biridir elbet, ama özellikle memleketlerin gelişmesinde önemli bir etmen olmakla birlikte, başlı başına bir amaç değildir."¹⁸⁵ Schwartz'ın bu ifadeleri aslında Marx'ın da düşüncelerini yansıtır. Onun bütün kavgası paylaşma yönelik adaletsizliği ortadan kaldırmaktır.

Popper, Marxçılığın ılımlı kanadından bazılarının zamanla demokrasiyi içselleştirdiklerini, bazılarının sözde 'revizyonizm' adı altında Marxçılıktan vazgeçtiklerini savunur. Ona göre örneğin, A. Bernstein demokratik ve şiddete başvurmayan bir işçi hareketinin savunabileceğini kabul edenlerden.¹⁸⁶ Demokrasi açısından sosyal demokrat ya da sosyalist partilerden birinin demokratik çerçevede faaliyet göstermesinin bir mahsuru yoktur aksine demokrasinin gelişmesi için yararları bile vardır. Ancak samimi bir sosyalistin devrim için demokrasiyi araç olarak kullanacağı da bilinmelidir. Şiddete başvurmadan tamamen demokratik yollarla sosyalist bir devrim yapılabilir mi bilinmez ama şu ana kadar bunun örneği mevcut değildir.

Marxçı devrim ile ilgili Popper şunları söyler: "Gerçek şudur ki, Marx pek tutarlı olmamıştır, devrim, şiddet, güç terimlerini sürekli olarak kullanmıştır. Diğer

¹⁸⁵ Schwartz, *a.g.e.*, İring Fetscher, "Sosyalizm ve Özgürlük", 78.

¹⁸⁶ Karl Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: II, bölüm:19, not:13, 312.

tarafından (araya girmeciliğin artması yönünde gelişen)bu aynı eğilim, Marx'ın kuramının aksine işçilerin hayat koşullarının düzelmesine yol açtı, böylece de bu devrimin olasılığını azalttı. Marx'ın kendi kuramı hakkındaki yorumlarının sallantılı ve bulanık anlamlı olması herhalde bu durumun sonucudur.”¹⁸⁷ Popper, Marx'ın şiddetten vazgeçmeyen ifadelerinden dolayı araya girmeciliğin arttığını dolayısıyla da devrim şansını azalttığını bu nedenle de Marx net ifadelerinden vazgeçip bulanık ifadeler kullanmaya başlamıştır. Bu durumu isabetle keşfeden Popper, sosyalizme karşı mücadeleciyle de araya girme konusunda ipuçları vermiştir.

Marxçıların, devrim yolunda faşizme bakışları farklılıklar arz etse de pek de değişmemiştir. Popper'a göre; faşizme karşı, gecikmiş ve kötü örgütlenmiş olmakla beraber, kahramanca bir direniş göstermiş olan Viyana işçilerinin yöneticileri bile, faşizmin sosyalizm yolundaki tarihsel gelişiminin gerekli bir adım olduğuna inanmışlardır. Ondan ne kadar nefret ederlerse etsinler, faşizmi ileriye doğru, acı çeken halkı son hedefe yaklaştıran bir adım saymak zorunda görmüşler kendilerini.¹⁸⁸ Bundan dolayı da faşizme tepkileri hep yüzeysel kalmıştır. Bunun da ötesinde Marx'ın sürekli savaştan söz etmesi, hasımlarını harekete geçirdi ve özellikle faşistler barıştan söz edip işçileri kavgacılıkla suçlamaya başladılar; sloganları sınıf kavgası olduğu için, Marxçılar bu suçlamayı reddedemediler. Bu durum Marxçıları tarih boyunca üzerlerinden atamayacakları bir suçlama olarak kalacaktı. Bu gün bile demokratik sosyalizm, bilimsel sosyalizm gibi isimlendirmelere rağmen bu konuda yargı değişmemiştir.

Popper, Marx'ın devrime giden yolda, halkın burjuvadan ya da gerici diktatörlerden acı çekmesi oranında devrimin yaklaşacağını düşündüğü için bunlara karşı çıkmadığını söyler. Hatta Orta Avrupa'da kurulacak olan totaliter diktatörlüğün bu gelişmeyi hızlandıracağını bile umuyorlardı, ne de olsa devrimin gelmesi mukadder olduğuna göre, faşizm olsa olsa bunu gerçekleştirmenin yollarından biri olabilirdi,¹⁸⁹ diyerek, devrime giden yolda Marxçıların pek de sınır tanımadıklarını belirten Popper, Marxçıların demokrasinin devrimi geciktirici olduğunu düşündüklerini belirtir.

¹⁸⁷ A.g.e., bölüm:19, not:14, 313.

¹⁸⁸ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: II, bölüm:20, not:39, 318 .

¹⁸⁹ A.g.e., 148.

3. 2. 5. MARX'IN PROLETER DİKTATÖRLÜĞÜNÜN ELEŞTİRİSİ

Popper 'a göre Marksçı kuram; ilkece her tür hükümetin, demokratik hükümetin bile, yönetici sınıfın yönetilenler üzerinde kurduğu bir diktatörlüktür, buna göre; demokrasi dediğimiz şey bu kurama göre, belli bir tarihi durumda en elverişli olan sınıf diktatörlüğünden başka bir şey değildir, devlet kapitalistler zamanında burjuva diktatörlüğü ise, toplumsal devrimden sonra da başlangıçta bir proleter diktatörlüğü olacaktır. Ama eski burjuvazinin direnci kırılınca, bu proleter devleti de anlamını yitirecektir. Çünkü proleter devrimi tek sınıflı, demek ki içinde sınıf diktatörlüğüne yer olmayan bir topluma yol açmaktadır. Buna göre, hiçbir görevi kalmayan devletin ortadan kalkması gerekir.¹⁹⁰ Popper'a göre Marksçılar, demokratik çerçevede bazı kazanımların olabileceğini kabul etseler bile hiçbir zaman bu denetimi sağlamanın yegâne yolu olduğunu kavramamışlardı. Bunun sonucu olarak da, devletin gücünü arttırmak siyasetinin tehlikesini de kavrayamadılar. Her türlü gücün, en az ekonomik güç kadar, siyasal gücün de, tehlikeli olduğunun farkına varamadılar. Buna göre de proleterya diktatoryası formüllerini muhafaza ettiler. Devlet yetkilerinin genişletilmesi için yaygara koparıırken hiçbir zaman istenmeyen kişilerin o genişletilmiş güçleri ellerine alabileceklerini akıllarına getirmediler. Böylelikle, yalnız yepyeni bir ekonomik düzenin durumu düzeltebileceğini öne süren ütopyacı inancına sadık kaldılar,¹⁹¹ Marxçılıktan bunun aksini beklemek abes değil midir? Bir ideolojiyi kendisi yapan biraz bu inanç değil midir? Demokratik çerçevede elde edilen kazanımlar da geçicidir. Onlara göre nihayette devrim şiddetle olur. Çünkü düşman olan sistem kaleyi hemencecik ve kansız teslim etmeyecektir.

Proleter diktatörlüğünün Marxist devrimin bir realitesi olduğunu belirten Popper, bazı sosyalistlerin bunu gizlemeye çalışmalarına anlam verememektedir. Çünkü ona göre; Marxizmi, devrimci proleteryanın felsefesi olduğunu söyletmeye zorlayan kimse yoktur, Marxizm bunu zaten kendisi söylüyor. Böylece açığa vurulan filozofik önvarsayım sosyal ve politik önvarsayımlarla tamamen bağdaşır ve iç

¹⁹⁰ A.g.e., 112.

¹⁹¹ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: II, 120.

Çözümleme ile dış çözümlemenin ara yollardan elde ettikleri sonuçlar, birbirlerine uygun düşerler,¹⁹² özellikle bilimsel Marxizm ve demokratik sosyalizm şeklindeki çağdaş sosyalist açılımların kesinlikle reddettikleri ya da reddetmeleri gerektiği diktatörlük Marxizmin dışına atılamayacak kadar sinmiş bir ilkedir. Bu kadar değiştirildikten sonra da Marxizm, kendisinin olmazsa olmaz ilkelerini yok edeceği için yine Marxizmin geleceği açısından tehlike arz edecektir. Popper bu konuda bazı bilim adamlarının görmezden gelme gibi bir yöntem izlediklerini eleştirir. Yine ona göre; başarılı bir proleter devrimini türlü türlü tarihsel gelişmeler izleyebilir. Özellikle de bazı olanaklara, onlardan hoşlanmadığımızdan dolayı, gözlerimizi kapamanın bilimselliğe hiç yakışmayacak bir tutum olduğunda ısrar etmek gerekir.¹⁹³ Sosyalist düşünürlerin diktatorya gerçeğinden özellikle bahsetmemek gibi bir yol izlemeleri manipölasyona bir örnektir.

Popper’ göre, sosyalist partiler demokratik sistemlerde demokrasiye uygun mücadele ettiklerinde zamanla sosyalizmden vazgeçme gibi bir durumla karşı karşıya kalacaklarını aksi halde de varlıklarını yitirebilecekleri gerçeğiyle yüz yüze kalacaklardır. Örneğin, İsveç Sosyal Demokratları, bir zamanlar Marksçı bir partiydi, ama yönetim yükümlölüklerini üzerine alıp büyük bir reform programına kalkışmaya karar verdikten kısa bir süre sonra Marksçılığından vazgeçmişlerdir.¹⁹⁴ Bazı sosyalistlerin temelden Marçılığın özellikle katı diktatorya gibi özelliklerine karşı çıktıklarını da göz ardı etmemek gerekir. Ancak Rus devrimi ile ilgili durumun tamamen farklı olduğunu bilmek gerekir. Onun gecikmiş bir burjuva devrimi mi, vaktinden önce meydana gelmiş bir sosyalist devrimi mi olduğu gibi özcü bir sorun, salt sözel niteliktedir; eğer bu sorun Markçılığın yapısındaki güçlüklerin ortaya çalışmasına yol açıyorsa, bu durum ancak Markçılığın kurucularının önceden kestiremedikleri olayları betimlemede sözel güçlüklerle karşılaştıklarını gösterir.¹⁹⁵ Özellikle Lenin’in bu konuda Marx’a yönelttiği eleştiriler de unutulmamalıdır. Rusya gibi köy tipi bir toplumda işçi sınıfına uyarlanmış bir sistemin uygulanmaya çalışılmasının sıkıntılar doğuracağı beklenmeliydi. Ancak bütün bunlara rağmen Rus yöneticilerinin devrim sonrası şok oldukları ve sıkıntı çektikleri krizlerle karşı

¹⁹² Lucien Seve, *Felsefe ve Siyaset*, Çev.: Muntekim Öçmen, İstanbul, 1998, 98.

¹⁹³ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: II, 127.

¹⁹⁴ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: II, bölüm:18, not:10, 308.

¹⁹⁵ A.g.e., bölüm:18, not:18, 309.

karşıya kaldıkları da bilinmektedir. Problemlerine bilimsel çözümler getirmek yerine yöneticiler işçileri Marksçılığın bir bilim olduğuna hareketin düşünsel yönünün en iyi ellerde olduğuna inandırmışlardı. Ama hiçbir zaman Marksçılığa karşı bilimsel, yani eleştirici bir tasvir takınmadılar. Eleştirel bir bakış takınmamanın yanı sıra eleştirilere şiddetli tepkiler verdiler ya da kulak tıkadılar. Kendilerini iktidara getiren şeyin kendi düşünsel yeterlilikleri değil mevcut şartlar olduğunu unutmuş gibi davrandılar. Diktatörlüğün en katısını uyguladılar. Güçle sistemlerini koruyabileceklerine inandılar. Popper bu durumu etkileyici bir şekilde tespit edip eleştirilerini bu sağlam bilgi üzerinde yürütmüştür.

Aslında Marks'ın yapmaya çalıştığı bir dünya cenneti kurmaktı. Materyalist bir insanın dünya için yapabileceği yegâne iyilik de bu olsa gerek. Popper bu konuda şöyle der: “Marxist fikirler kendi gelişmeleri için, Hz. İsa'nın İncil'ini Marx'ın inciline ve cennet özelemlerini dünya cenneti özelemlerine dönüştüren insanın, Hristiyanlıkla ilgili ideolojik ve psikolojik bütün alt yapısından faydalandı.”¹⁹⁶ Marx'ın insanları sistemine inandırma konusunda dinlerdeki benzer bir yöntem izlediğini isabetle keşfeden Popper, Marx'ın ahiret cenneti ile dünya cenneti ilişkisini kurarken bu konuda yapılmaya çalışılan şeyin ne olduğunu da ortaya koymuştur. Dünyanın cennete dönüştürülmesi ile ilgili ütopya sayısı oldukça fazladır. Marx'ın da dünya cennetini kurmaya çalışmakla yaptığının bir ütopyayı geçmediği fikri yoğunluk kazanmaktadır.

Popper, Marks'ın proleter diktatoryasına şiddetle karşı çıksa da mevcut kapitalist yapıda da “uyanık olmasak ve bir yandan araya girmeci uygulamasıyla devlet gücünü artırırken, bir yandan da demokratik kurumlarımızı kuvvetlendirmezsek, özgürlüğümüzü yitirebileceğimizi bize hatırlatmaya yaramalıdır ve eğer özgürlük elden giderse, her şey bu anlamda planlama da elden gider, çok şeyi planlarsak, devlete çok yetki verirsek özgürlük elden gider, o da planlamanın sonu olur,”¹⁹⁷ demektedir. Devletin elindeki gücün insanını ezebilecek kadar çok olmasının siyaset felsefesinin ana problemlerinden bir olduğu daha önce de söylenmişti. Ancak bu problemin özellikle sosyalist yapılarda daha da gündeme geldiği/geleceği muhakkaktır. Çünkü devlete bu kadar yetki veren çok az sistem

¹⁹⁶ Malik Bin Nebi, *Çağdaş Temel Kavramlar*, Çev.: Veysel Turan, İstanbul, 1983, 45.

¹⁹⁷ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: II, 120.

vardır. Kuşkusuz Marx da proleter diktatoryasının ebedi devam etmesinden değil belli bir zaman geçtikten sonra bunu terk edilmesi ve sınıfsız topluma geçişi öngörüyordu.¹⁹⁸ Ancak Popper, bunun imkânsız olduğunu, eşitlikçi bir sınıf yapısına ulaşmanın aksine yeni bir sınıfsal bölünmeye yol açacağını savunmuştur. Bu sınıfsal bölünmelerin ne olacağının ayrıntılarını vermese de bu sınıfların, devletin yoğun baskısı altında oluşacağını belirtmektedir. Yine Marxçılığa göre, proleter devrimin yoğun bir şekilde işçi sınıfın ezildiği toplumlarda ortaya çıkacaktı ancak bunun aksine ilgisi olmayan toplumlarda ortaya çıkmasını Marxizmin ileri görüşlülüğünün zafiyetine bağlamak gerekir.

Devrimin gerçekleşmesi sürecinin yanı sıra, devrimden sonraki durum için de şiddet konusunda Marks'ın pek tutarlı olmadığını belirten Popper, Marks'ın “gerek üretim araçlarının işgücünün toplumsal açıdan örgütlenmesi, kapitalist giysinin bir deli gömleği haline geldiği bir raddeye varır. Bu düzen dağılır. Kapitalist özel mülkiyetin vakti gelmiştir. Yağmacıların malları yağma edilecektir.” İfadesine Popper, “bu temel satırlar göz önüne alınınca, Marks'ın Kapital'de öne sürdüğü öğretinin çekirdeğinin kapitalizmi düzeltmenin imkânsızlığı ve onun şiddetle yıkılacağı kehaneti olduğu kuşkuyla yer kalmazdı”¹⁹⁹ diyerek Marks'ın devrim süreci ve sonrası için şiddet özgürlüğünü ortaya koymaktadır.

Marxçıların, devrimin hızlandırılması için, gerekirse faşizm gibi baskıcı yapılar tarafından halkın daha da ezilmesine olumlu bakmaktadırlar. Lenin'in “Kitleler kendileri siyasal tecrübe edinmelidirler. Bütün büyük devrimlerin anayasası budur, onların, kendi tecrübesiyle, bir proleter diktatörlüğünden başka mümkün tek halin aşırı gezicilerin diktatörlülüğün kaçınılmazlığı olduğunu anlamalıdır ki kararlı olarak komünizme yönelsinler, ifadesi aslında Marx'ların faşizme bakışlarını da ortaya koymaktaydı. Bu durum Popper'ı haklı çıkarmakta ve devrimcilerin devrimin gerçekleşmesi için gerekirse insanları feda edebileceklerinin bir göstergesidir. Onlar faşizme burjuvanın son kalesi gözüyle baktıklarından faşist iktidarların insanlara eziyet etmeleri oranında devrimin hızlanacağını açıkça ifade etmekten de çekinmediler.

¹⁹⁸ Larrain, *a.g.e.*, 141.

¹⁹⁹ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: II, 139.

İşçi sınıfının devriminden sonra yönetim ele geçiren işçiler ‘proleter diktatorya’ oluşturacaktır. Bundan sonra neler yapılacağıyla ilgili Popper’in haklı kaygıları vardır. Çünkü, Marx şöyle diyor, “kısacası ilk zafer anından itibaren güvensizliğimizi yenilmiş olan gerici düşmanlarımıza değil eski müttefiklerimize (yani demokratlara) yöneltmemiz gerekir,”²⁰⁰ bununla aslında Marxçıların demokrasiye olan düşmanlıklarını Popper’in da belirttiği şekilde anlamış oluyoruz. Marx ve Marxçılar demokrasinin düşmanıdır. Belki nimetlerinden yararlanmak için kısa vadeli dost gibi davranmış olabilirler ancak bu durum demokrasiye ezeli düşman oldukları gerçeğini gölgelememelidir.

Yine Marx’ın “tüm proteler ordusunun tüfek, tabanca ve cephaneyle donatılması, işçilerin kendi bağımsız muhafızın güçlerini, kendi yöneticileri ve elemanları tarafından meydana getirilen kendi muhafız ordularının kurmalarını” söylemesini demokrasinin sonu olarak ortaya çıkmasının haklı olduğu söylenebilir ancak devrim gerçekleştirmiş, birinde gerçekleştirmiş oldukların devrimi korumak üzere refleksler gerçekleştirmemesi de beklenemez herhalde. Zaten Popper’da, her akli başında demokrat, Marx’ın işçilere sadakatsizlik olarak nitelediği harekete katılmak ve bireyi tiranların ve büyük diktatörlerin hayırseverliklerinden koruyan demokratik kurumları yıkmaya çalışanlara karşı koymak zorunda kalırdı,²⁰¹ diyerek Marx’ın yönlendirilmesini kendi içinde haklı çıkarmaktadır. Popper’in sosyalist devrime karşı demokratların uyanık olmaları gerektiğini söylemesini anlayışla karşılamak gerekir. Çünkü Popper dışındaki birçok düşünür Marxçılığın demokrasiye bu ölçüde düşman olduğunun farkına olmayabilir. Dolayısıyla da Popper, kadar keskin tepkiler vermemelerini de anlamak gerekir.

Komünist parti teorilerinin şiddeti reddetmedikleri konusunda fikir sahibi olan tek kişi Popper değildi kuşkusuz. Örneğin üniversite çevrelerinde yorumlanması karşısında öfkelenen M. Debre, felsefe öğrencilerine Marxizmi anlatmak ihenettir. Bu demokrasiyi yoldan çıkartmak, ulusun başı üzerinden aşarak, özgürlüğe bir da belini doğrultamayacağı bir yumruk indirmek anlamına gelir,²⁰² demektir. Marxizme yönelik bu ölçüdeki tepkiler elbette anlaşılır değildir. Çünkü bilginin

²⁰⁰ A.g.e., bölüm:19, not:35, 316.

²⁰¹ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: II, 139.

²⁰² Seve, *Felsefe ve Siyaset*, 39.

yasaklanması öncelikle demokrasinin çiğnenmesi anlamına geleceğinden böyle bir adım yanlıştır. Ancak bu durum bu tür şiddete teşvik eden sistemlere karşı uyanık olunmayacağı anlamına da gelmeyecektir.

Popper, Engels'in "karşı-devrimci hareketi başlatma ünsiyetini yeni sınıfa bırakan, taktik açısından saçmadır ve başarısızlığa uğramaya mahkûmdur," der çünkü Marx'ın öğretisi, bir çöküntü devresinin en karanlık anında, yeni işçilerin zaferini geniş çapta kolaylaştıracak bir durum olan ekonomik düzenin çökmesi sonucu, gerçekleşeceğini öğretiyordu. Ama burjuva efendileri ilk taşı atmaya davet edilirlse, bu anı akıllıca çevirmeyecek kadar aptallık edeceklerini düşünmek safdillik değil midir?

Proleterya devleti ele geçirince kendi sınıfının diktatörlüğünü kurar. Ancak, Marx'ın kehanetine göre bu safha bütün sınıfların ortadan kaldırılması, hür ve eşit bir cemiyetin kurulması yolunda bir geçiş döneminden ibarettir. diktatörlük devresinin ne kadar sürmesi gerektiği hakkında bir şey belirtilmiyor. Gerçekte Marx bahsettiği sınıfsız cemiyetin mahiyeti hakkında son derece müphem ifadeler kullanmıştır.²⁰³

Marx'çıların, şiddet kullanma ile düşüncelerinde de kehanet vardır. Popper bu durumu sezmiş ve Engels'in de ifadelerine yer vermektedir" bizi şiddet yolu ile yok etmek için, ondan ilk önce ayrılanların burjuvalar olup olmayacağını göreceğiz. İlk kez onlar ateş açacaklardır. Burjuvalar sosyalizmin artan güçlülüğünü seyretmekten bıacaklar ve hukuk dışı yollara ve şiddete başvuracaklardır.²⁰⁴ Engels'in şiddet ile ilgili değerlendirmesi Marxizmin bu konudaki bakışını da gözler önüne sermektedir; burjuvanın iktidarı teslim etmeyeceğini önceden sezmiştir. Dolayısıyla Marxizm kapıya dayandığında şiddete ilk burjuvanın başvuracağını savunur ki bu doğrudur. Kimse elindeki gücü direnmeden bırakmak istemez tıpkı proleter diktatörlerin sınıfsız topluma geçerken kendi rızalarıyla ellerindeki gücü bırakmak istemeyecekleri gibi. Güç caziptir ve ele geçirmek zor olduğu gibi ele geçtikten sonra terk etmek daha da zordur.

²⁰³ Robert B. Downs, *Dünyayı Değiştiren Kitaplar*, Çev.: Erol Güngör, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1995, 131.

²⁰⁴ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: II, 154.

3. 2. 6. MARX'IN DEMOKRASİ ANLAYIŞININ ELEŞTİRİSİ

Popper'a göre, Marx ve Markçılar, her ne kadar bazen bulanık/anlaşılmaz ifadelerle sahip olsalar da aslında demokrasi düşmanlarıdır. Örneğin o, Engels'in "devlet, bir sınıfın ötekini ezmesine yarayan bir makineden ibarettir ve bu bir monarşi için olduğu kadar demokratik bir cumhuriyet için de doğrudur,"²⁰⁵ ifadesini örnek verir. Engels'in bu tezi sosyalizm için de geçerli olamaz mı? Sonuç itibarıyla sosyalizm için de; halkı bütün tahakkümlerden kurtarıp devlet tahakkümüne teslim eden sistem olarak suçlanmış olması gerçeğini de değiştiremeyiz. Popper'ın demokrasi düşmanlığı konusunda Marxçılara yüklenmesinde haklılık payı vardır. Proleter diktatoryayı önceleyen bir sistemin demokratik geçinmesi de sadece lafta kalır. Ancak Marx ve Marxçılar böyle düşünürken bazı sosyalistlerin bun aksi düşündüklerini hatta demokrasiyi öncelediklerini de teslim etmek gerekir. Bunlara göre, "Demokratik sosyalizm, hiçbir zaman Stalin döneminde geçerli olan monolitik diktatörlüğe, yani 'kişilere tapma' hastalığına yakalanmamıştır. Gerçek demokratik sosyalizm kavramı, demokratik yoldan seçilmiş kurumlarca alınan kolektif kararları gerektirir. Demokratik sosyalistlerden kurulu topluluklarda devlet gücünün tümünü, yada büyük bir bölümünü haksız olarak ele geçiren bir 'önder'e yer yoktur. Örneğin; "Savaş öncesinde, bağnaz bir milliyetçinin öldürdüğü Jaures, Fransız sosyalizminin en önemli adamı ve uluslar arası kongrelerin belki de en etkili kişisiydi. Başarılı bir söylevci, yetkin bir tarihçi ve felsefe bilgini, kusursuz bir taktikçi olan, sosyalizmin ahlaksal yönü üzerinde özel bir ilgiyle duran, ilke adamı Jaures, ilginç ve güçlü bir başkandı. Sosyalizm öğretisi, ona göre, Fransız Devrimi'nin bir devamı, dahası ve bütünlenişiydi. Savaşa ve kaba güce tümüyle karşı olan Jaures, silahlanmanın azaltılması ve uluslar arası anlaşmazlıkların yargıyla çözülmesi yolundaki sosyalist önerilerin bir habercisi gözüyle bakılabilir."²⁰⁶

Popper, egemenliğin kuram haline getirilişine, daha doğrusu ilkelerinin belirlenmeye çalışışına karşı çıkmaktadır. Ona göre egemenliğin en ideal şekli yoktur. Egemenlik, risk taşımaktadır. Çünkü egemenlik gücün bir noktada

²⁰⁵ A.g.e., 146.

²⁰⁶ Schwartz, a.g.e., İring Fetscher, "Sosyalizm ve Özgürlük", 88.

toplanması demektir. O halde egemenliğin taşıdığı riskin zararı en az düzeyde tutabilecek sistem en iyi sistem olacaktır. Bu da Popper’a göre demokrasidir. Popper için, demokratik bir toplumun gereği çok sesliliktir. Demokrasi farklı düşünceleri içinde barındıran bu düşüncelere tartışma ve birbirlerini eleştirme zemini hazırlayan ve ilerlemeyi de fikirlerin çatışması ile oluşan toplumsal gerilimde bulan bir sistemdir. Ancak farklı düşüncelerin bir arada bulunabilmesi hoşgörüdür. Popper, hoşgörüyü demokrasi ile özdeşleştirirken, hoşgörüsüzlüğü de anti demokratik be özgürlüklere saldırı olarak değerlendirir.

Popper, şöyle der: “Demokraside, yasalara karşı gelenleri, özellikle de başkalarını demokrasiyi şiddete başvurarak devirmeye teşvik edenleri kapsamlarına almamalıdır.”²⁰⁷ Bu ifadeden şiddete başvurmadan devirmeyi hoş gördüğünü mü? Çıkarmalıyız. “Tutarlı bir demokratik anayasa hukuk düzeninin ancak bir yönde değişmesine engel olmalıdır.”²⁰⁸ Demektedir. Ancak bunun nasıl gerçekleşebileceğini muammadır. Demokrasi dışı yapılanma, kısmen demokratik bir sistem, demokrasinin kurallarını hiç ihlal etmeden taraftar bulur. Parlamenter bir sistemde yasama yoluyla bunu başarır ki bu durumda halkın çoğunluğunun da düşüncesi olur. Bu durumda demokrasi taraftarları azınlık durumuna gelmiş olurlar. Söz konusu azınlık yine demokrasinin korunması için ne tür çalışma içine girmeliler. Mesela böyle bir durumda şiddete başvurmaları uygun mu? Yoksa Popper’ın dediği gibi “demokrasi ortadan kalkarsa her şey ortadan kalkar,” sözüne mi geliriz?

Popper, demokrasiden, yalnızca hükümetlerin hükmedilenlerin çoğunluğu tarafından seçilmelerini anlamamaktadır; çünkü bu görüş, onun ‘demokrasi paradoksu’ dediği şeye yol açar. Çoğunluk özgür kurumlara inanmayan ve işbaşına gelince hemen hemen her zaman onları yıkan Faşist ya da Komünist Partisi gibi bir partiye oy verirse ne olacaktır? Popper’ın yaklaşımı ise, bu paradokstan bağımsız değildir. Özgür kurumları silahlı şiddet eylemiyle savunabilir; çünkü hükümeti zora başvurulmaksızın değiştirilen bir toplumda, bir grup amacına başka türlü ulaşamadığı için yine de zora başvurursa, o zaman düşünce ya da niyeti ne olursa olsun, ancak şiddet yoluyla ortadan kaldırılabilecek bir hükümeti -yani bir tiranlığı- şiddet yoluyla kuruyor demektir, demokrasi ile ilgili aykırı sesler de olmuştur. 1805-1859 yılları

²⁰⁷ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: II, 146.

²⁰⁸ A.g.e., 145.

arasında yaşamış ‘Amerika’da Demokrasi’ adlı eseriyle Tocqueville liberal düşüncenin aksine bir tutum sergilemiştir. Tocqueville demokraside tehlikenin yönetenlerden çok yönetilenlerden geldiğine inanmıştır. Zaten demokraside yöneten ve yönetilen vasıfları birleşmiştir, bu nedenle demokraside yöneten ve yönetilenler bozulursa tüm sistem bozulur. Demokrasinin dayandığı ilke eşitliktir, demokraside insanlar için özgürlükten daha önemlidir, insanlar özgür olmak isterler, bunun için çaba harcarlar ama, özgürlüğe ulaşmadıkları zaman da bu duruma katlanırlar. Oysa eşitlik için aynı şey söylenemez, eşitliğin bozulmasına katlanmaktansa ölmeyi yeğ tutarlar, kölelik içinde eşitliği, özgürlük içinde eşitsizliğe tercih ederler.²⁰⁹ Yine Tocqueville için demokrasinin tehlikelerinden birinin de kişinin bireyciliğe kayma tehlikesidir. Ona göre, bireycilik siyasal toplumun kaynağında birey olduğu düşüncesi değildir; bireyin kendi başlı başına üstün olması anlamında bireycilik de değildir. Ona göre bu bireycilik insanın toplum içinde yalnızlaşmasıdır. Bu yalnızlığın bencillikle bir ilgisi yoktur. Çevresindekilere ve sorunlara hâkim olamayacağını anlayan kişi, kendi kendini yalnızlığa itecek, kendi çevresinde ailesi ve çok yakın dostlarından oluşan bir toplum kuracaktır. Böylece toplumun ve devletin temel sorunlarından uzaklaşacak, ilgisiz kalacak ve bunların çözümünü tümüyle iktidarların eline bırakacaktır. Popper’in bireyin özgürlüğe yönelik kaygılarının aksine bireyin birey olmasının getireceği risklere değinmiştir.

Popper, demokrasinin, kendisini koruyabilmesi ve tiranlığa dönüşmemesi için salt olarak çoğunluğun egemenliği olarak nitelenmemesi gerektiğini savunur. Aksi halde mesela 180 cm den kısa boylular çoğunluğu, bütün vergilerin 180 cm den uzun boylular azınlığı tarafından ödenmesine karar verebilir.²¹⁰ Ona göre, bir demokraside yöneticilerin güçlerinin sınırlı olması gerekir ve demokrasinin mihenk taşı şudur: Demokraside yöneticiler- yani hükümet- yönetilenler tarafından kan dökülmesinin görevlerinden alınabilir. Bunun için iktidarda olanlar, azınlığa barışçı yollardan bir değişiklik getirmek imkânını veren kurumları kuramazlarsa, yönetimleri tiranlık olur. Peki, farz edelim ki, bütün demokratik kurumlarınızı kurdunuz. Buna rağmen halkın çoğunluğu bu kurumlar vasıtasıyla, anti-demokratik ya da sosyalist bir sistem için, sistematik bir şekilde, toplum yönlendirilir, parlamentolarda büyük oranda bu

²⁰⁹ Ayferi Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, Beta Yayınları, İstanbul, 2000, 251.

²¹⁰ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: II. 145.

düşünce temsil edilir ve buna yönelik yasalar çıkarırsa, nihai olarak toplumun çoğunluğu komünist bir sistemi benimserse azınlık şiddet mi kullanacak?

Siyasal anlayış olarak birey mi merkezde olacak yoksa devlet mi sorusu kuşkusuz siyaset felsefesinin ana sorularından biridir. Devrim, ve Proleter diktatorya düşünen bir sistemin bireyci yanlarının az olduğu düşünülebilir ki Popper'ın Marx'a yönelttiği eleştirilerde bazıları bu eksendedir. Ancak düşünce itibarıyla Marx'ın aslında bireyci olduğunu savunan Sartre' a göre Marx'ın kuramı devrime ulaşana kadar toplumsal içerikli hareket zorunluluğuna dayanır ancak devrim gerçekleştikten sonra bireye yani 'tek insan'a da yönelimin gerçekleşeceği şeklinde Marx'ın ifadeleri mevcuttur. Ancak Sartre'a göre bu sefer de, Marxçıların geç kaldıklarını bireyi savunma işinin Marx'a ve onun kuramına düşman olanlara kaldığını ve dolayısıyla da Marx'ın sanki 'birey'i göz ardı ettiği hatta bireye düşman olduğu inancı insanların belleklerine yerleşmiş oldu.²¹¹

Demokratik siyasetin amacının tiranlıktan sakınmak için kurumlar oluşturma anlamına geldiğini söyleyen Popper, Platon'un halkın iradesi kendisinin değil de, bir tiranın yönetimin isterse ne olacak? Şeklinde anlatılabilecek demokrasi paradoksu anlayışına ılımlı yaklaşmaktadır. Bu durumun mümkün olduğunu, nitekim örneklerinin de yaşandığını, ancak demokratik yapılaşmanın, demokratik kurumların zaten tiranlığı önlemek amaçlı yapıldığını, genel seçimlerin, temsili hükümetin hep tiranlığa karşı güvensizliği ifade eden kurumlar olduğunu, bu nedenle tiranlığı önleme bakımından demokratik kurumların hayli etkili iyice denenmiş kurumlar olduğunu söylemektedir. Tüm bunlara rağmen, bu kurumları aşarak gelen tiranlığa karşı şiddet kullanılmasının haklı olabileceğini savunmaktadır. Çünkü Popper, demokratik kurumların şiddete yer vermeyecek şekilde düzenlendiğini, şiddeti dışlayan bir kurumsal sistemi yıkıp yerine şiddet içeren bir düzen getirmeyi amaçlayan tiranlığı demokrasi adına engellemek gerektiğini ifade eder. Sonuçta Popper'ın demokrasi adına bile olsa şiddeti meşrulaştırması Marx'ın şiddet anlayışına bu kadar aşırı saldırması konusu çelişkili bir tavidir.

²¹¹ Jean Paul Sartre, Materyalizm ve Devrim, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, Çev.: Emin Türk Eliçin, İstanbul, 1998, 54.

Popper, Marxçların, devrim süreci ve sonrası şiddette olduğu gibi demokrasi konusunda da bulanık bir fikre sahip olduklarını ileri sürer; bu konuda Lenin'in şu sözünü örnek verir: “Demokrasi, işçi sınıfının kapitalistlere karşı giriştiğı mücadelede çoğu zaman işçi sınıfı için büyük bir önem taşır. Ne var ki, demokrasi hiçbir zaman aşlamayacak bir devrede değildir; o ancak feodalizmin kapitalizme, kapitalizmden de komünizme dönüştüğü oluşum sürecinin evrelerinden biridir.”²¹² Lenin demokrasiyi komünizme ulaşmada bir aşama olarak görmesine rağmen genel anlayışın Marxçların, aşılması zor bir basamak olduğundan olsa gerek, demokrasiyi önlerinde pek de istemedikleri şeklinde olduğudur. Anlaşılacağı gibi Popper'in demokrasiye yaklaşımı çoğunluğun egemenliğine dayanan bir sistem olması noktasında değildir. Burada salt çoğunluk egemenliğinin de keyfilik taşıyacağını, çünkü çoğunluğun da her zaman haklı, iyi niyetli ve öndeyili olamayacağını söylemektedir. O yüzden Popper'a göre demokrasiyi en iyi sistem yapan niteliği şiddete yer vermeyen denetim mekanizmasıdır.

Zaten Popper'da 1928'de yayımlanmış Komünist Enternasyonal programında şu cümleleri örnek verir: “Proleterlerin iktidarı ele geçirmeleri burjuvaların hazırladığı devletin parlamenter çoğunluğa dayanılarak barışçı yollarla ele geçirilmesi değildir. İktidarın ele geçirilmesi, burjuva gücünün şiddete dayanılarak devrilmesi, kapitalist devlet yapısının yok edilmesidir. Parti kütleleri doğrudan doğruya burjuva devletine karşı saldırtmakla görevlidir. En üstün eylem biçimi olan bu sonuncu biçim, savaş kurallarına göre yönetilmelidir,”²¹³ bu ve benzeri ifadelerde bulanıklık değil netlik vardır. Net olmayan ifadelerin sebebi ise Popper'in de belirttiğı gibi, bu ifadeler, onların taraftar toplayabilecekleri olanları genişletir. Bütün mevcut toplum koşullarının şiddet yoluyla devrilmesiyle gerçekleşebileceğini açıkça beyan ederler. Popper'ın bulanıklık konusunda Marxçlara bu kadar yüklenmesi anlaşılır değildir. Çünkü esnekliğinden dolayı belki de en bulanık sistemlerden bir de demokrasi olsa gerektir.

Marx ya da Marxçların hem şiddet hem de demokrasiye bakış konularında bulanık bir görüşe sahip olduklarını düşünmüyorum. Kanaatimce, Marx da Marxçlar da komünizme giden yolda şiddeti mubah, demokrasiyi de araçlardan biri olarak

²¹² Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: II, bölüm:19, not:25, 315.

²¹³ A.g.e., 143.

görmüşlerdir. Düşüncelerinin bulanık gibi görünmesinin sebebi, bulunulan ortamlara göre davranma zorunluluğuydu ki bazen buna da ihtiyaç duymadan doğrudan bu gerçeği ifade etmişlerdir.

3. 2. 7. MARX'IN DEVLET ANLAYIŞININ ELEŞTİRİSİ

Marx'ın devlet anlayışı zaman zaman eleştirilir, ancak en özgün eleştiri Popper'ın yaptığı söylenebilir. Popper'a göre, anarşistler, bir kez devlet ve siyasal düzen ortadan kaldırıldı mı, her şeyin düzeleceğini düşünüyorlardı. Marx'da bunun gibi şeytani, günündeki ekonomik düzeni ortadan kaldırmak yoluyla dünyadan atabileceğini düşünüyordu.²¹⁴ Popper; totalitarizmin devleti yücelten ve bireyi devlet içinde eriten anlayışına eleştirilerini yöneltirken kendi toplum anlayışının merkezine bireyi koymakta devleti bireyin yaşamını kolaylaştıran, onun hak ve özgürlüklerini koruyan, insanlar tarafından oluşturulmuş bir aygıt olarak görmektedir. Bu şekilde oluşmuş bir düzen de demokrasinin karşılığı olmaktadır. Yani totalitarizm devleti ölçü alırken, demokrasi bireyi merkezine oturtmaktadır. Ancak Popper'ın bireyin merkeze oturtulmasıyla bireyciliğe ve bireyi yalnızlaştıracak kaygısı taşınamaması eleştirilmesi gereken noktalarından biridir.

Popper, Marx'ın kapitalizm hakkındaki görüşlerini şöyle betimler: “Marx'a göre, her türlü üretim araçları birikimine ‘kapital’ denilebileceğinden, kapitalizmin hatta bir anlamda endüstricilikle eş anlamlı olduğu ileri sürülebilir. Bu anlamda bütün kapitalin devlet mülkiyetinde olduğu bir komünist toplumu ‘devlet kapitalizmi’ olarak betimleme pekâlâ doğru olur. Bu nedenle Popper, incelediği ve kapitalizm adı verilen ‘dizginlenmemiş kapitalizm’ kendi devremize de ‘araya girmecilik devresi’ demeyi öneriyor. Marx'ın kapitalizm dediği şey, dizginlenmemiş kapitalizm idi ki bu büsbütün kuruyup gitmişti.”²¹⁵ Popper kendi devremize araya girmeci ya da dizginlenmiş kapitalizm diye dursun, bu gün için de kapitalizmin zararlı yanları ortadan kaldırılmıştır demek için henüz çok erkendir. Popper, devletin ekonomiyi denetlemesini yani ekonomik gücünü, Marx'dan ayrı olarak siyasal

²¹⁴ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: II, bölüm:18, not:4, 306.

²¹⁵ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: II, bölüm:18, not:4, 308.

gücüne bağlamaktadır. Devletin ekonomik gücünün yani ekonomik denetleme görevinin iki şekli olduğunu söyleyen Popper bunları, yasaları baz alarak çalışan kurumlar ve devlet organlarında belli sınırlar içinde o sırada ortaya konmuş amaçları gerçekleştirebilmek için yöneticilere verilen takdir yetkisi şeklinde iki yöntem olarak ifade eder. Denetleme ve kontrol Popper için olmazsa olmaz fiillerdir. Yoksa kurumlar ve yöneticiler ulu orta bulunmayacaklar. Demokrasi aynı zamanda sınırlılıkları gözden kaçırılmamalıdır.

Marx'ın ekonomik sömürünün, siyasal ve demokratik gibi biçimsel yollarla engellenemeyeceğini, nihayi çözümün devrim olduğu fikrine karşı Popper, ekonomik sömürüyü gerçekleştiren sahne arkası sinsî ekonomik güçlerden yakınmak yerine, demokraside bu güçleri denetlemenin anahtarı bizim elimizdedir. Onları evcilleştirebiliriz. Bunu anlamalı ve anahtarımızı kullanmalıyız, ekonomi gücünün demokratik yoldan denetlenmesi ve ekonomik sömürüden korunmamız için kurumlar kurmamız gerekir, gibi ifadelerde bulunmaktadır.

Dizginlenmiş kapitalizm, Marx'ın kaygılarını boşa çıkarabilir mi? Devlet fiziki zorbalıkları önlediği gibi ekonomik zorbalıkları da önleyebilir mi? Popper bunun için “uygulanacak çarenin niteliği ortadadır. Bu siyasal bir çare, fiziksel zorbalığa karşı uygulanana benzer bir çare olmalıdır. Ekonomik açıdan güçsüz olanların, ekonomik açıdan güçlü olanlarla karşı korunmaları için devletin gücü tarafından yürütülen toplum kurumları kurmamız gerekir. Devletin, hiç kimsenin açlık ya da ekonomik açıdan mahvolma korkusu altında adil olmayan bir anlaşma altına girmemesi için, önlemler alması gerekir,”²¹⁶ demektedir. Kurulan kurumların ne kadar etkili olabilecekleri bireyin ezilme tehlikesine karşılık verip verememe durumları değerlendirilmiyor. Kurumların etkileri ne ölçüde olacaktır. Etkisiz kurumların iş yapamaması fazla güçlendirilen kurumların ise bürokratik zorbalıkların meydana gelmesine sebep olacağı gerçeğini de göz ardı etmemek gerekecektir.

İnsan özgürlüğü açısından, bireye verilen haklardan da çok devlete verilen yetkiler tehlike arz eder. Popper bu konuda şöyle der: “Örneğin, çocukların çalıştırılmasına karşı konmuş yasaların bir memur tarafından suçsuz bir vatandaşını sindirmek ve onun üstünde baskı kurmak için kullanılabileceği düşünülebilir. Ama

²¹⁶ A.g.e., 116.

bu türlü tehlikeler, yöneticilere işgücünü yönetmek gibi bir takdiri yetkileri veren yasaların tehlikesine oranla hiç de ciddi değildir. Bunun gibi servetini kötüye kullanmasının o servetin geri alınmasıyla cezalandırılacağını karara bağlayan bir yasa, yöneticilere ya da devlet memurlarına bir vatandaşın malını istimlâk etmek için takdiri yetki veren bir yasadan kıyas kabul etmeyecek kadar daha az tehlikelidir.²¹⁷ Devlet tarafından özgürlükleri sınırlandırılan bireylerin düştüğü durumun vehametini ortaya koymak için Popper, bireylere verilen özgürlüklerin pek de zannedildiği gibi önemli tehlikelere sebep olmayacağını da belirtir.

Serbest piyasa ekonomisi işçilere belli haklar tanısa bile kölelikten kurtaramayacağını savunan Marx'a karşı Popper dizginlenmiş kapitalizmi şöyle savunur: "Bana öyle geliyor ki, Marx'ın betimlediği -dizginlenmemiş kapitalizmin- adaletsizliği ve insanlık dışılığı su götürmez bir gerçektir. Gördüğümüz gibi özgürlük sınırsız olursa kendi kendini ortadan kaldırır. Sınırsız özgürlük kuvvetli zayıfı itip kakmaya ve onun özgürlüğünü elinden almaya özgür olduğu anlamına gelir. Devletin, özgürlüğü bir dereceye kadar sınırlamasını istememiz bundandır. Hiç kimse başkalarının merhametine kalmış olmamalı, her kes devlet tarafından korunmak hakkına sahip olmalıdır."²¹⁸ Marx'a göre, devlet, sınıf üstünlüğünü sağlamanın aracıdır, bir sınıfın ötekini baskı altında tutmasına yarayan bir organdır. Amacı bu baskıyı yasal kılan ve sürdüren bir düzen yaratmaktır. Marx'ın devlet ile ilgili görüşü hem kuramsalcıdır hem de özcüdür. Hukuksal kuramların toplum hayatında ne gibi pratik görevleri olduğunu araştırması oranında kuramsaldır.²¹⁹ Popper, Marx'ın bu görüşüne karşı çıkarak devletin bireyin hizmetinde olması gerektiğini savunur. Ütopik de olsa aslında Marx'da sınıfsız topluma geçip bireyin üst düzeyde faydasına olabilecek bir fikir ileri sürüyordu. Ama bunun daha önce uygulanmış şekli olmadığından hayali suçlamasını aşamayacak gibi gözükmektedir.

Popper, Marx'ın teşhislerinin neredeyse tamamını doğru bulur. Sadece tedavi noktasında 'devrim' i ağır bulur. Dizginlenmiş bir kapitalizm ile işçi haklarının korunabileceğini ve sömürülerin engellenebileceğini savunur. Kapitalist devletin hakları korurken ayırım yapmaması gerektiğine inanır. Popper, bu konuda şöyle der:

²¹⁷ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: II, 116.

²¹⁸ A.g.e., 115.

²¹⁹ A.g.e., 110.

“Şimdi ben, başlangıçta hayvani güç alanına, fiziki sindirme alanına ekonomi alanına da uygulanmaları gerektiğine inanıyorum. Devlet, vatandaşlarını fiziki kabadayılığa karşı korusa bile –ki dizginlenmiş kapitalizm düzeninde korur – onları ekonomik gücün suiistimalinden korumayı başaramazsa amaçlarımızı gerçekleştiremeyebilir. Böyle bir devlette ekonomik açıdan güçlü olan zayıf olana kabadayılık etmek ve onu özgürlüğünden yoksun kılmakta özgürdür.²²⁰ Dizginlenmiş de olsa ya da araya girme tekniği tam da uygulansa, kapitalist bir sistemde bireyin bireyi ezmesinin önüne tam olarak geçilemeyeceği kaygısını Popper’da taşıyor. Yine Popper, Marx’ın devlet anlayışının sonuçlarını değerlendirirken; En önemli sonucu siyasetin tümü olduğunu, bütün siyasal çekişmeler kadar, bütün hukuk ve siyasal kuramların da hiçbir zaman ekonomik gerçekliği kesin bir biçimde değiştiremeyeceklerini belirtir. Devletin gücünü kimin kullanacağındansa ne kadar güç kullanılacağı sorularının daha fazla önem kazandığı bir anlayış kazanılırsa bu anlamda problemin de büyük bir kısmı çözülmüş olur.

Marx’ın devlet kuramının savunulabilir yanlarına gelince Popper’a göre, “Marx, devlet kuramı, soyut felsefi niteliğine rağmen, hiç şüphesiz çağının aydınlatıcı bir yorumunu vermektedir. Bu hiç olmazsa ‘endüstri devrimi’ denen şeyin başat olarak maddi üretim araçlarında, yani makinelerde, bir devrim olarak oryaya çıktığını; daha sonra bunun toplumun değişmesine yol açtığını ve siyasal devrimlerin ve hukuk yapısındaki başka değişikliklerin ancak üçüncü aşamada ortaya çıktıklarını öne süren savunulabilir bir kuramdır.”²²¹

Popper’ca Marxçı partilerin siyaseti, toplumu demokrasiden kuşkulandırmak ve soğutmak için aşağıdaki maddelerde sıralanan şekildedir:

- a) Engel olunamayan bütün kötülüklerden, demokratları sorumlu tutacak yerde demokrasinin kendisini sorumlu tutma siyaseti
- b) Yönetilenleri devleti kendilerine ait sayacak yerde, yöneticilere aitmiş gibi görmek siyaseti

²²⁰ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: II, 115.

²²¹ A.g.e., 112.

- c) Onlara durumu düzeltmenin tek yolunun siyasal gücü tamamen fethetmek olduğunu söyleme siyaseti²²²

Popper'in tespit ettiği siyasetler demokrasi karşıtı olsun ya da olmasın, mevcut sisteme karşı duran her insan için söylenebilir. Mesela, komünist bir ülkede karşıt görüşlü insanlar da aynı yöntemlere başvurabilir; a). Kötülüklerden, sosyalistleri sorumlu tutmak yerine, sosyalizmi sorumlu tutmak, b). Mevcut devletin halka ait değil, sosyalistlere ait gibi göstermek, c). Komünizmden kurtulmanın tek yolunun, mevcut düzeni yıkmak siyaseti. Bu anlamda karşı çıkan sistemlerle baş etmek için aklın yolu birdir. Popper'ın mücadele mantığının aynısını Marxist pencereden bakınca ortaya çıkan manzara budur. Çünkü elindeki gücü muhafaza konusunda tavizkar olan sistemlerin yaşaması mümkün değildir. Ancak popper'ın haklı olduğu taraf belki de eleştiri ve denetim konusunda biraz da kendisine dönebilen bir sistem olduğundan bu yönüyle demokrasi, komünizm ile kıyas bile kabul etmeyecek durumdadır.

3. 2. 8. MARX'IN KAPİTALİZME BAKIŞININ ELEŞTİRİSİ

Kapitalizm, üretim araçlarının özel mülkiyetin elinde olduğu ve kâr amaçlı kullanıldığı, malların üretim, dağıtım ve fiyatının arz talep mekanizmasıyla serbest piyasada özgürce belirlendiği bir ekonomik sistemdir. 'Kapitalizm' kelimesi muhtemelen onyedinci yüzyılın ortalarından kalmadır. Hollandische Mercurius kelimeyi ilk kez 1633'te kullanır.²²³ Kapitalizm ile ilgili en kapsamlı değerlendirme ve eleştirilerin Marx tarafında yapıldığını kabul etmemiz gerekir. Marx kapitalizm ile ilgili şunları söyler: kapitalizm, kendi değişen ihtiyaçlarını karşılamak için her zaman bir sömürülebilir insan hammaddesi yaratmaktadır. Çöküntü ve yarı-refah devresinde yedek endüstri ordusu işçiler üzerinde baskısını sürdürür; fazla üretim ve gelişme anlarında da onların isteklerine gem vurur.²²⁴ bunun üzerine Popper' da şöyle der; Marks'a göre artan sefalet, aslında işgücünün sömürülmesinin artması demektir ve

²²² Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: II, 146.

²²³ Fernand Braudel, *Maddi Medeniyet ve Kapitalizm*, Çev.: Mustafa Özel, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1991, 126.

²²⁴ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: II, 152.

işsizlerin işgücü sömürülmediğine göre, onlar ancak işçilerin sömürülmesi sürecinde kapitalistlerin ücretsiz yardımcıları görevini yapabilirler. İşsizliğin Marx'ın kuramını doğruladığını öne sürmek, ancak bunun işsizlerin sömürülmesiyle birlikte, yani uzun bir iş stresi ve düşük gerçek ücretlerle birlikte ortaya çıkması halinde mümkündür.²²⁵ Marx'ın sadece ikili sınıflandırması Popper'ın eleştirilerinde her zaman elini güçlendiren türdendir. Gerçekten de Marx gibi bir dehanın işçi sınıfının dışında ezilen kesimleri görmemiş olması ya da bunları pek önemsememiş olmasını anlamak mümkün değildir.

Ernest Mandel şöyle der: “Proleteryanın karakteristiği, öyle ücret düzeyinin yüksek ya da düşük olması değil, tersine üretim araçlarından ayrılması, daha doğrusu kendisini bağımlı bir duruma getirmek için yetecek kadar bir gelire sahip olmamasıdır. Proleteryanın giderek kaybolduğu mu, ya da tam tersine proleterleşme eğiliminin güçlendiğini mi bilmek için, işçilerin ortalama ücretleri ya da memurların ortalama maaşlarının artması ya da düşmesi sorunundan hareket edilemez. Ücret ve maaşın daha çok ortalama tüketimle ölçülmesi gerekir. Ya da başka bir anlatımla: Biriktirme olanaklarını, bağımsız bir işletmenin kuruluş giderleriyle karşılaştırmak gerekir. Her işçi ve her memurun, on yıl sonra bir iş yeri ya da küçük bir atölye açmasına olanak sağlayacak bir serveti bir kenara ayırması durumunda, proleter varlık koşullarının kaybolmaya yüz tuttuğu ve üretim araçları özel mülkiyetinin gittikçe yaygınlaştığı ve genelleştiği bir toplumda yaşadığımız söylenebilir.”²²⁶ Bu ifadeler bir kapitalist açısından cevaplaması zor sorular olsa gerektir. Çünkü emekçilerin bu duruma geldiği devlet var mıdır bilinmez ama eğer varsa da bunların sayısı çok azdır.

Marx'ın çözümlemesine göre, rekabetten dolayı birikimin iki yönü vardır. Bunlardan biri, kapitalistin varlığını koruyabilmek için gittikçe daha çok kapital biriktirmek zorunda olmasıdır. İkinci yönü, kapitalin türlü kapitalistlerin ve kapitalist sınıfın ellerinde yoğunlaşmasıdır. Kapitalistlerin sayılarının azalması hareketi de, bununla birlikte yürür. Marx'ın rekabetin merkezileşmesi dediği budur.²²⁷ Mandel'in dediği emekçinin durumunun iyi olması ölçütlerinin belirlenme gücü de Marx'ın

²²⁵ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: II, 152.

²²⁶ Ernest Mandel, *Marxist Ekonomik Kuramına Giriş*, Çev.: Ali Ünlü, İstanbul 1991, 40.

²²⁷ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: II, 151.

bu dediğinde yatmaktadır. Belirli ellerde biriken kapitalin emekçilere dengeli bir şekilde dağıtılması mümkün olmayacaktır. İşçi ve memur sadece hayatını sürdürecektir kadar kazanabilecektir, belki de bazen bu konuda da sıkıntı çekecektir. Marx bu durumu sefalet kavramıyla açıklayacaktı. Onun kullanımına göre, ‘artan sefalet’ terimi iki ayrı anlamına gelebilir. Ya sefalet çekenlerin arttığı anlamında, ya da çekilen sefaletin arttığı anlamında kullanılabilir. Marx hiç şüphesiz sefaletin hem kapsam, yoğunluk bakımından artmakta olduğuna inanıyordu²²⁸ ve bunun kapitalist sistem içinde çözüm bulması ise imkânsızdı.

Mandel’e göre ilk bakışta bütün bunlar, anlaşılmaz gibi görünse de çok fazla yiyecek, çok fazla meta bulunmasına rağmen, niçin açlığa mahkûm olunmaktadır? Kapitalist sistemin mekanizmasının bilinmesi, bu görünüşteki paradoksu açıklar. Alıcı bulamayan metalar, ne artı- değeri, ne de yatırılan sermayeyi gerçekleştirebilirler. Ticari tıkanıklık, patronu işyerinin kapılarını kapatmaya zorlar. Böylece onlar işçilerini işten çıkartırlar. İşten atılan işçiler, ancak işgüçlerini satabildiklerinde yaşabildikleri için, hiçbir yedekleri bulunmamakta, işte bu görece fazlalık ticari tıkanıklığa neden olduğundan, koyu bir sefaletle karşı karşıya kalmaktadırlar.²²⁹

Marx’tan yüzlerce yıl önce, ilişkilerin büyük oranda ekonomik temeller üzerinde inşa olduğunu savuna İbni Haldun’un sosyal hayat ve ilişkilerin ekonomik temeller ve ilişkiye bağımlı değişimini gözlemlemesi; üretim tarzı, işbölümü ve ürünlerin değerinde emeğin rolü hakkındaki görüşleri yalnız bu konu çerçevesindeki ampirik verilerin değerlendirilmesi olarak ortaya çıkmamakta, düşünürün sosyal siyasal doktrini ve bu doktrinin önemli bir uzantısı olan siyaset teorisine yönelmektedir. Böylelikle, İbni Haldun’un siyaset teorisi, yargıya dayanan faktörlerden bağımsız, laik nitelikte bir teori biçiminde ortaya çıkmaktadır.²³⁰ Siyaset felsefesinde söyledikleriyle hep belirleyici olan İbni Haldun, bu alanda söylenen bir çok konunun araştırıldıktan sonra aslında İbni Haldun’un bir şeyler söylediği gerçeği ile karşı karşıya kalıyoruz.

²²⁸ Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt: II, 152.

²²⁹ Mandel, *a.g.e.*, 57.

²³⁰ Ümit Hassan, *İbni Haldun’un Metodu ve Siyaset Teorisi*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1998.

Ancak, Ernest Mandel,²³¹ kapitalizmin zararları ile ilgili şunları söyler: “Serbest rekabet sermayenin yoğunlaşmasını uyarır, öte yandan yoğunlaşma serbest rekabetin tam karşıtını, yani tekelleri doğurur. Mesela, sırf az sayıda üreticinin egemen olması durumunda, her türlü fiyat düşüşünü engellemek için, bunlar tüketicilerin zararına Pazar paylaşılmasında kolayca anlaşabilirler. Rekabetin keskinleşmesi, belli bir andan sonra firmaların yoğunlaşmasına, yani işyerlerinin sayısının azalmasına yol açtı. Daha sonra bunlar, fiyat düşüşlerini önlemek için anlaşmaya vardılar, bunun yanında keza üretim kısıtlandı. 19. Yüzyılın son çeyreğinde rekabetçi kapitalizmin yerini tekelci kapitalizm aldı.”²³² Marxislerin kapitalizm ile ilgili değerlendirmelerinden neredeyse hepsine katılan Popper, kapitalizmin bazı önlemlerle dizginlenebileceği konusunda ısrarlıdır. Gerçi kapitalizm, serbest piyasayı hiçbir zaman tamamen yok etmez, ikisi beraber yaşarlar; sınırlı manipüle edilebilir bir rekabet her zaman lazımdır. Fakat, mahiyeti itibariyle kapitalizm tekel demektir ve tarihin her döneminde böyle olmuştur.²³³ Popper’a göre kapitalizmin zararlı yanlarından dolayı sistemin tamamını değiştirmek gibi bir maceraya girişemeyiz. Bu tümnden bir yıkım da olabilir. Ancak Popper’ın parçalı bir yöntemler problem çözme ve sistemi düzeltme yönteminin devrimler gibi riskleri olmamakla birlikte toplumun problemlerini de tümnden çözme gibi bir sihirli değneği yoktur. Yapılabilecek şey problemin ortaya çıktığı noktaya müdahil olmak ve müdahale ederken de bireyin özgürlüklerine fazla müdahale etmemeye dikkat etmektir.

²³¹ Ernest Mandel: (1923 - 1995), Belçikalı Sendikacı, İktisat kuramcısı ve Marksist. İkinci Dünya Savaşı sırasında, siyasi faaliyetleri nedeniyle tutuklandı ve Dora toplama kampında tutuldu. Savaş sonrası özgürlüğüne kavuşan Mandel siyasi mücadelesine devam etti.

²³² Mandel, *a.g.e.*, 49-50.

²³³ Mustafa Özel, *İktisat Siyaset ve Din* (Seçme Yazılar), İz yayıncılık, İstanbul, 1995, 52.

SONUÇ

K. R. Popper, bilim çevrelerinde daha çok bilim felsefecisi olarak bilinmesine karşın siyaset felsefesi ile ilgili düşüncelerinin de, özellikle ‘Açık Toplum ve Düşmanları’ adlı iki ciltlik eserinde ortaya çıktığını biliyoruz. Bilim felsefesinde, ‘Yanlışlamacılık’ onun kuramının temelini oluştururken, siyaset felsefesinde de bu yöntemi temel alır ve ‘Kapalı Toplum’ tasvirini karşısına koyup kıyasıya eleştirilerini felsefi temele oturtabildiği için bu anlamda başarılı kabul etmek gerekir. Bunu yaparken de kullandığı kavramlara özen gösterdiği gibi bu kavramların farklı anlaşılabilceği kaygısından hareketle özel açıklamamalar yapmayı da ihmal etmez.

‘Tarihsicilik’ ile ‘Tarihselcilik’ konusunda bir karmaşanın yaşandığını kabul etmek gerekir. Her iki kavramın da kehanetçi ve komplocu yapıyı anlatmak için kullanıldığından aslında tarihsicilik kavramını kullanılmasına gerek olmadığı kanaati uyanmıştır. Sadece komplucu/fesatçı ağırlığı kastetmek için mi yoksa kendisine ait bir kavramın olması isteği mi bilinmez ama bu çerçevede kavram kargaşasının yaşanmasına yol açtığı söylenebilir. Bunun yanında tarihsiciliğin karşıtlığının da problemli olduğunu kabul etmemiz gerekir. Geleceğe yönelik hiç plan yapmamak, sadece günü kurtarmak gibi bir probleme sebep olabilir. Bu durumun sosyal bilimlerin gelişmesi önünde önemli bir engel olarak duracaktır.

Kapalı toplumdaki açık topluma geçiş Yunanlılarla başlar ve yine batılılarla devam eder inancı, ciddi eleştiriye tabi tutulması gereken bir kanaattir. Çünkü Popper, eleştiri kültürünü; a. Antikçağ boyutu (Sokrates ve Thales), b. Galileo ve devamı, c. Çağdaş Batı Felsefesi şeklinde formüle edebiliriz. Ancak daha antik çağda bu düşünce problemlidir, denilebilir. İlgili kaynakların bize kadar gelmemiş olması başka medeniyetlerin eleştiri kültürüne katkıda bulunmadıkları anlamı çıkarılmamalıdır. İkincisi Galileo ile başlayan süreçte; gerek Haçlı Seferleri gerekse Kurtuba kenti vasıtasıyla İslam dünyasının batının eleştiri kültürü ve bilimi üzerindeki etkisinin görülmemiş olmasının, iyi niyetle açıklanabilir bir tarafı yoktur.

Asıl konumuz olan Popper’ in Marx Eleştirisi, Marx’ın tarihsici olduğu ve bu nedenle de kapalı topluma katkı sunmasıdır. Bu özelliğinden dolayı da Max’ı

demokrasinin ve açık toplumun düşmanı ilan eder. Aslında onun derdi ne şahıs olarak Marx'tır ne de sosyalizmdir. Daha çok sosyalizmin demokrasiyi ortadan kaldırma ve bunu yaparken de şiddete başvurma eğiliminde olan katı kısmına tepkilidir. İlmli Marxistlere yönelik olumlu düşünceleri vardır. Bu konuda eleştirilerinde tavizsiz olan boyutlarının yanı sıra esnek olanları da vardır. Mesela Popper, Marxizmi terk ettikten sonra bile sosyalist olarak kaldığını söyler. Marxizm eleştirileri, onda, iki düşüncenin doğmasına neden olmuştur. Bunlar, özgürlük ve eşitlik arasındaki fark ve entelektüel alçakgönüllülüktür. Marxist organizasyonlardan uzaklaşma nedeni tam olarak hayatını tehlikeye atacak kadar değerli bulmaması mı yoksa sisteme olan inancını yitirmesi mi bilinmez ancak, onun gençliğine denk gelen çağda Avrupa'da Marxist olmak hayatının tehlikede olması anlamına da geliyordu. Bunun tek sebebi karşıt görüşlülerin şiddet eğilimli olması değil kuşkusuz Marxist örgütlenmelerin şiddet eğilimli olmasını da önemli bir katkısı vardır.

Popper, Marxizm'i reddetmesine rağmen, Marx üzerine okumaları birkaç yıl daha sürer. Bu durum, Popper'in yöntem anlayışının bir sonucudur. Çünkü ona göre, bir şeyi eleştirebilmek ve reddedebilmek için, öncelikle o şey hakkında, bilgi edinmek şarttır. Popper'i bu anlayışa götüren ve onun bunu uyguladığı ilk kuram da Marx'ın tarih kuramı olmuştur. Eleştirilerini de Marx'ın bu yönüne yoğunlaştırır. Bunların yanı sıra eleştirilerini sıralarken bile Marx'a olan hayranlığını bazen açıktan bazen de örtük bir şekilde belli eder.

Popper'ın Marxizme totalitarizm açısından yaptığı eleştiriler onun kuramının tümünden totaliter bir kuram olduğu noktasında değildir. Totaliter öğeler taşıdığı şeklindedir. Buna göre Popper'in Marx'da gördüğü totaliter öğeler: Kapitalizmin çöküşü ile savunduğu Sosyalizmin gelişini kolaylaştıracak bir devrim düşüncesini benimsemiş olması, daha açıklıkla şiddeti de içeren devrimi gerekli görmesi ve sosyalizmin ilk aşamasında bir Proleterya Diktatörlüğünün kurulacağını söylemesi noktasındadır. Bu durum belki de bu durum Marx'ın Marxizm'den vazgeçip ancak sosyalist olarak kalmasını daha iyi açıklamaktadır.

Eleştirel akılcılık konusunda, Popper, kendisine Sokrates'i model alır ve ona karşı derin hayranlığını hiç saklamaz. Zaten eleştiri kültürünün evvelini ve nihayetini de sadece batı toplumunda aramaktan kaçınmaz. Bunu dile getirirken diğer toplumlar

hakkında malumat sahibi olup olmadığı konusu ise meçhuldür. Yunanlıların felsefi öğretilerinde ya da eleştirel akılcılıklarında başka toplumlardan etkilenmiş olabilecekleri görmezden geldiği gibi Galileo ile başlayan batı bilimsel devrim sürecinin de başka toplumlardan etkilenmiş olduğu gerçeğini de bilerek ya da bilmeyerek görmemektedir. Mesela; batı bilim tarihi sürecinde Bağdat ve Kurtuba'nın etkisini yok saymayan bilim tarihçileri de vardır.

Kölelik ile ilgili Platon'u eleştirirken, aslında Popper, o dönemin belki de en doğal yapılardan haberdar olmasına rağmen değilmiş gibi davranır. Çünkü köleliğin, mülk edinme hakkı olarak algılandığı bir zaman ve sistemi değerlendirirken bu çerçevede fikirler ileri sürmek ve eleştirirken de insaf ölçülerine dikkat etmek gerekir.

Marx'ın şiddetle devrim yapma projesine karşı Popper, araya girme yöntemiyle kapitalizmin frenlenebileceğini dolayısıyla da zararlarının azaltılabileceğini savunur. Marx'ın tarihsici ve ütopyacı devrim anlayışı kökten ve toptan değişikliği savunur. Değişikliklerin topluma uygunsuzluğu ve yanlışlığı durumunda ödenen bedeller ağır olur. Oysa Popper'in araya girme yöntemi ki bu yöntemi Popper isimlendirdiyse de batıda zaten kullanılan bir yöntemdi. Özellikle İngiltere'de sendikalaşmanın ve sivil toplum kuruluşlarının hızla artmasının sebebi yaygınlaşan sosyalizm seline kapılmamak adına kapitalizmin azgınlaşan yanlarının frenlenmesiydi. Popper, devrim ve şiddet konusunda Marx'a eleştiri yaparken, kendisi de demokratik sisteme geçiş konusunda gerekirse şiddete başvurulabilir fikriyle çelişkiye düşmektedir.

Yaygın kanaate göre, Marx'ın katı bir materyalist olduğu görüşüne karşılık Popper, Marx'ın insanların eşit bir şekilde maddi doğalarından kurtarılması gerektiğini savunur ki bu yönüyle idealist olduğu savunulabilir. Belki birçok Marxçının karşı çıkabileceği bu fikir; Marx ile ilgili yeni bir açılım gibidir.

Popper, Marxçılığın yanlışlarını ortaya koyarak onu metafizik bir kuram olmaktan kurtarır hem de, Marxçıların belki farkında olmadıkları yanlışlarını söylemek suretiyle kendilerini düzeltmelerini sağlamak adına hizmet ettiği söylenebilir. Bütün bunların yanında Popper, Marxizmin materyalist olmayan

yönüne de değindiği için de özellikle önemli kabul edilmelidir. Bazı Marxçıların Rus Devrimini Marxçılığa yeterince uymamalarından dolayı eleştirmişlerdir. Buna karşılık Rus Devrimcileri ise Marx'ı hayalcilik ve ütopyacılıkla suçlamışlardır. Popper'ise toptan hepsini eleştirmiştir. Popper, Marx'ın ve Marxçıların, devrime giden yolda demokrasi düşmanlığından hiç geri durmadıklarını tespit etmişti/gözlemlemişti.

Popper, batının totaliter kültürünün neredeyse tamamını Platona bağlamaktadır. Bu durum Platon'a haksızlık kabul edilmelidir. Platon'un ve takipçilerinin batı kültürü üzerinde etkilerinin fazla olduğu doğrudur ancak olumsuz bir tarafını alıp günah keçisi yapmanın bilgi etiği açısından kabul edilmez buluyorum. Zaten Platon bir taraftan bunu ifade ederken diğer taraftan da batının mevcut bilim kültürüne Platon ve Aristoteles'in değil Demokritos'un ve Thales'in sindiğini kabul eder. Böylelikle rasyonalizm ve idealizm ile materyalizm kavgasında Popper'ın da yerini gömüş olmaktadır.

Popper, özellikle tarihsici, ütopyacı/fesatçı ve şiddetçi boyutuyla Marx'ın sistemine tümünden karşı çıkarken, özellikle özgürlükler konusunda net fikirler ortaya koyamamaktadır. Araya girmeci dediği yöntem makul olmakla birlikte nerede ve ne kadar araya girileceği ve özgürlükler sınırlandırılacaksa nerede ve ne kadar sınırlandırılacağı konusu net değildir. Bunun da ötesinde Popper sınır koyma kriterlerinden de bahsetmemiştir. Söz konusu bu kriterlerin bulanık olması da önemli bir problem teşkil edecektir.

Eleştirilerinde dikkate değer bir çok olgunun yanı sıra eleştirdiği şahıs ve sistemler arasında ciddi sayılabilecek farklılıklar olmasıdır. Örneğin Marx'a daha az yüklenirken, Platon ve Hegel konusunda daha acımasız davranır. Aslında bilim etiğinde eleştirilerde tavizsiz olmak daha makbul anlayıştır. Popper'ın eleştiri üslubuna daha önce de değinilmişti. Ancak özellikle Hegel'i neredeyse konuşmaya bile değer bulmazken sadece elinde bulundurduğu güç sayesinde bıraktığı etki sebebiyle eleştiriye tabii tuttuğunu zannediyorum. Popper'ın kapalı toplumun kaynağı olan etkenler üzerinde dururken ortaklaşacılık kavramını özellikle irdeler ancak kabile tipi ortaklaşacılık ile komünist ortaklaşacılığı ayırt etmediği için

eleştirilmelidir. Çünkü kabile tipi ortaklaşacılıkta, belki işbölümü ve hiyerarşinin gelişmemiş olan homojen topluluklar için belki de zorunluydu.

Ancak komünizm tipi topluluklarda mevcut adaletsiz bölüşüme bir isyan şeklindedir. Bu isyan bireyi bir adaletsizlikten kurtarıp başka bir adaletsizliğe mahkûm etse de bu realite değişmeyecektir. Söz konusu bu iki farklı ortaklaşacılığın farklarının ortaya konması ve komünizm eleştirilirken buna dikkat edilmeliydi. Yine kapalı toplumlar açısından toplumun canlı bir organizmaya benzetilmesi ve dolayısıyla da her organın kendi görevini yapması, özellikle siyaset felsefesi açısından seçkinler dolaşımına engel olduğundan hareketle Komünizme yüklenmesi de anlaşılır değildir çünkü özellikle Marx için yapılan bir eleştiri de; Marx ayakları baş başları da ayak yaptı şeklindeydi. Marx'ın yaptığına demokratik bir açılım olmadığı kesin ancak buna rağmen eleştiride tutarlılık açısından bunu ifade etmeyi borç bildim.

Popper'ın açık toplum örneklerinden yaklaşık bin yıllık İslam medeniyetinden hiç söz etmemiş olması da batılı düşünürlerin bilim etikleri konusunda kaygı verici bir durumdur. Marx'ın, işçi sınıfı hâkim olduktan sonra, kendisini lağvedeceğini ve sınıfsız topluma geçileceği tezini Popper haklı olarak insan doğasına aykırı olacağı görüşüyle çürütür. Güç öyle bir olgu ki ele geçtikten sonra terki imkânsız gibidir. Zaten sosyalizm örnekleri de hep Popper'ı haklı çıkarır.

KAYNAKÇA

AKINCI, Mehmet, , “Küreselleşme ve Terör: Dün Bugün ve Yarın”, *Düşünen Siyaset Dergisi*, Lotus Yayınları, Ankara, 2005.

BAUDOUIN, Jean, *Karl Popper*, çev.: Bülen Özkan, İletişim Cep Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003.

BIÇAK, Ayhan, Sofistlerin Siyaset Anlayışları, Felsefe Dünyası Dergisi, sayı:13, Ankara,1994.

BRAUDEL, Fernand, *Maddi Medeniyet ve Kapitalizm*, çev.: Mustafa Özel, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1991.

BULAÇ, Ali, *Tarih Toplum Ve Gelenek*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996.
CEVİZCİOĞLU, Ahmet, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2007.

ÇİÇEK , Hasan, *Karl Jaspers’in Siyaset Felsefesi*, Dergah Yayınları, İstanbul , 2008.

DEMİR, Ömer, Mustafa Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1993.

DOWNS ,Robert B., *Dünyayı Değiştiren Kitaplar*, çev.: Erol Güngör, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1995.

GÖZE, Ayferi, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, Beta Yayınları, İstanbul, 2000.

GÜZEL, Cemal, *Sağduyu Filozofu Popper*, Der. ve Çev.: Cemal Güzel, Ankara Bilim Sanat yay., Ankara,1993.

HASSAN, Ümit, *İbni Haldun’un Metodu ve Siyaset Teorisi*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1998.

HUNKE, Sigrid, *Batı’yı Aydınlatan Doğu Güneşi*, çev.: Işık Soner, Kaynak Yayınları, İstanbul ,1992.

ILGAZ, Turhan, “Eskiler ve Modernler Bitmeyen Siyasi Tartışma”, *Düşünen Siyaset Dergisi*, sayı:21 Lotus Yayınları, Ankara,2005.

IŞIKLAR, Erhan, *Popper’da Bilimsel Yöntem Sorunu*, Ege Ü. Sosyal Bilimler Ens., Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1987.

İstanbul,2008.

LARRAIN ,Jorge, *Tarihsel Materyalizmi Yeninden Yapılandırmak*, çev.: S. Çeviker, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1998.

MAGEE, Bryan, *Karl Popper'in Bilim Felsefesi ve Siyaset Kuramı*, çev.: Mete Tunçay, Remzi Yayınları, İstanbul,1990.

MANDEL, Ernest , *Marxist Ekonomik Kuramına Giriş*, çev.: Ali Ünlü,Kuram Yayınları, İstanbul ,1991.

NEBİ, Malik Bin, *Çağdaş Temel Kavramlar*, çev.: Yusuf Kaplan, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2008.

ÖZEL, Mustafa, *İktisat Siyaset ve Din* (Seçme Yazılar), İz yayıncılık, İstanbul, 1995.

PLATON, *Devlet*, çev.: S. Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993.

PLATON, *Sokrates'in Savunması*, çev.: Erman Gören, Şule Yayınları, İstanbul, 2000.

POPPER, Karl Raimund, *Bitmeyen Arayış: Bir Entelektüelin Yaşam Öyküsü*, Plato Yayıncılık, İstanbul, 2006.

POPPER, Karl Raimund, *Daha İyi Bir Dünya Arayışı*, çev.: İlknur Aka, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.

POPPER, Karl Raimund, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt:1, çev.: Mete Tunçay, Plato yayınları, İstanbul, 1997.

POPPER, Karl Raimund, *Açık Toplum ve Düşmanları*, cilt:2, çev.: Mete Tunçay, Plato yayınları, İstanbul, 1997.

POPPER, Karl Raimund, *Bilimsel Araştırmanın Mantığı*, çev.: İlknur Aka, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul,2006.

POPPER, Karl Raimund, *Hayat Problem Çözmektir*, çev.: Ali Nalbant, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005.

POPPER, Karl Raimund, *Tarihselciliğin Sefaleti*, çev.: Sabri Orman, Plato Yayınları, İstanbul, 2008.

SARTRE, Jean Paul, *Materyalizm ve Devrim*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, çev. Emin Türk Eliçin, İstanbul, 1998.

SCHWARTZ, Laurent, *Marxçılık ve Bilimsel Düşünce*, Charles Gide, “Sosyalizm ve Özgürlük”, çev.: Vedat Günyol, İstanbul, 1999.

SCHWARTZ, Laurent, *Marxçılık ve Bilimsel Düşünce*, İring Fetscher, “Sosyalizm ve Özgürlük”, çev.: Vedat Günyol, İstanbul, 1999.

SCHWARTZ, Laurent, *Marxçılık ve Bilimsel Düşünce*, Yvan Craipeau, “Rus Devrimi”, çev.: Vedat Günyol, İstanbul, 1999.

SEVE, Lucien, *Felsefe ve Siyaset*, çev.: Müntekim Öçmen, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 1998.

WEBER, Alfred , *Felsefe Tarihi*, çev.: Vehbi Eralp, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1998.

WEBER, Max, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, çev.: Zeynep Gürata, Hil Yayınları, İstanbul, 1985.

ÖZET

Siyaset felsefesi, var olan siyaset üzerine bir sorgulama ve akıl yürütme etkinliğidir. Siyaset felsefesi ideolojiler üstü bir tutumla olması gerekeni araştırır. Siyaset felsefesi ile ilgili sistematik ilk çalışmaları Antik Çağ Yunanistan'da görüyoruz. Özellikle Platon'un devlet adlı eseri bu anlamda önemli kabul edilir. Bunun dışında Aristoteles, Farabi, Aziz Augustinus, Machiavelli, Spinoza, Locke, Rousseau, Mill, Bentham, Saint Simon, Marx, Engels gibi düşünürler, siyaset felsefesine önemli katkı sunmuş düşünürler olarak kabul edilebilir. K. R. Popper, siyaset felsefesi konusunda bu kadar ses getirir mi bilinmez ancak bu alana yeni bir soluk getirdiği muhakkaktır.

'Açık Toplum Ve Düşmanları' adlı iki ciltlik eserinde, Platon, Hegel ve Marx'ı ele almış ve ayrıntılı bir eleştiri denemesine girişmiştir. Üç düşünürü de kapalı toplum taraftarı ilan etmiş ve bunların demokrasi ve eleştiri kültürüne verdikleri tahribatları ortaya koymaya çalışmıştır. Çalışmamıza konu olan Marx eleştirisinin diğerlerine kıyasla farklılık arz ettiğini belirtmek gerekir. Marx'ı eleştirdiği noktalar özenle seçilmiş ve kuramının tümünden hedef alınmadığı özellikle belirtilmiştir.

Marx'a yönelik eleştirilere tahammül etmeyen Marxçılara ise tepkilerini üst perdeden seslendirmiş ve bu konuda hiç taviz vermemiştir. O, Marxçılığı yanlışlanamaz bir kuram haline dönüştürmek bizzat Marxçılığa ihanettir demektedir. Onun için de özellikle 'tarihsicilik' ve şiddete dayanan 'proleter diktatorya'yı kendisine hedef seçmiş bu konuda hiç taviz vermemiştir. Çünkü ona göre böyle bir devrim insanlık üzerinde geri dönülmez yaralar açabilir. Çünkü Marxçılık kısmi değişiklikleri reddedip kökten ve hızlı değişiklikleri ana ilke olarak kabul ediyordu. Bu çok büyük bir riskti ve önlenmesi gerekiyordu.

Eleştiri kültürünü zayıflatıcı her tür sistemin karşısında olan Popper, bu kültürün kazanılmasında sürecin çok uzun işlediğini ve tarihin belirli zamanlarında sekteye uğradığını; bu durumda düşünüş kültürünün de zayıfladığını, bu kültüre sınıksız sarılmamız gerektiğini savunmuştur. Çağdaş batı kültürünün geldiği noktadan geri dönülmez bir ilerleme yolunda olduğunu, tekrar kapalı toplum yapısına geri dönmemesi gerektiğini ısrarla vurgulamıştır. Aksi halde tekrar kabile tipi toplumların yaşayış ve düşünüş tarzına dönme riski ile karşı karşıya kalınacağını vurgulamıştır. Marx ve Marxçılığın iyi niyet ve iyi yanlarına rağmen yanlış anlaşılması gerektiğini, tarihsici/kehanetçi, ve her türlü gelişmenin özellikle de eleştiri kültürünün önünde büyük bir engel olduğunu belirten Popper, bu sistemin insanlık için yıkımlara sebep olabileceğini belirtmiştir.

ABSTRACT

Policy philosophy is a questioning and implication activity over the existing policy. Policy philosophy searches the requisite in an ideologies over manner. We observe the first systematic studies on Policy philosophy in archaic times Greek. Especially “The Republic” by Plato is accepted very important in this sense. Other than his, like. Aristotales, Farabi, St. Augustinus, Machiavelli, Spinoza, Locke, Rousseau, Mill, Bentham, Saint Simon, Marx, Engels philosophers can be accepted as performed very important contributions for Policy philosophy. It’s not known that whether K.R. Popper may bring out that much voice on Policy philosophy but it’s certain that he brings out a fresh breath to this field.

In his two-volume production “Open Society and Its Enemies” he interfered a criticism essay and he dealt with Plato, Hegel and Marx. He declared all three philosophers as closed society supporters and he tried to manifest that they have destructed democracy and criticism culture. It’s required to denote that in comparison with the others Marx’s Criticism which is the theme of our study has diversity. The points Popper criticises Marx are chosen carefully and it’s also denoted that his theory is not aimed completely.

He has given his responses to Marxists who can not stand criticisms on Marx shallow and he has never made concession. He says that to convert Marxism to a non erroneous theory is exactly disloyalty to Marxism. Therefore he especially has chosen historical and violence based proletarian dictatorship an aim to himself and he has never made concession in this issue. Because according to him such a reform may cause unreturnable damages on humankind. Because Marxism was denying particular changes and it was accepting radical and rapid changes as its main principle. That was a great risk and it should have been prevented.

Popper ,who is against all kind of systems reducing the criticism culture ,argued that the process takes too long to achieve this culture and achieving had been interrupted some particular times in history, in this case mentality culture reduces so it’s need to hug this culture very tight. He insistently underlined that the modern western culture is in a non returnable path of improving and it shouldn’t be back to

the closed society structure. Otherwise there is a risk to face with turning back to the clan type societies' living and thinking styles again, he underlined. In spite of good intentions and sides of Marx and Marxism, not to misunderstand them is required. As historical/oracle there are huge obstacles in the presence of all kind of developments and especially in the criticism culture, this system may cause disasters on humankind, says Popper.